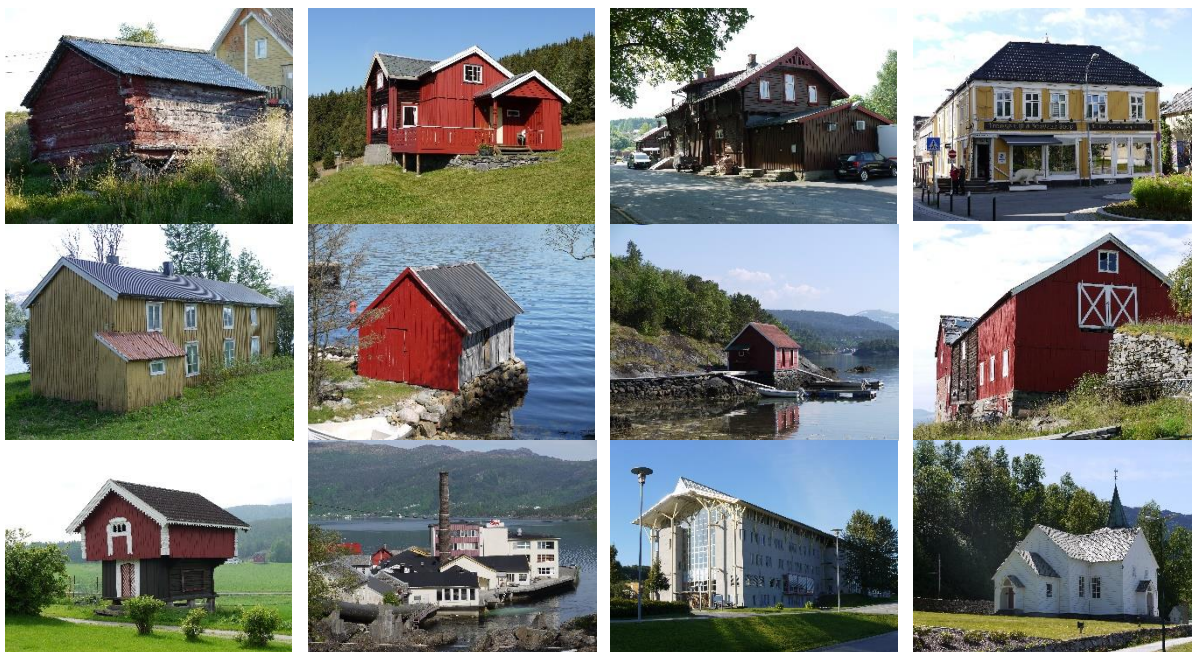

STATUS FOR VERNEVERDIGE KULTURMINNER I UTVALGTE KOMMUNER

Sammendragsrapport 2000-2019
Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal,
Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø

Dammann, Åse

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel STATUS FOR VERNEVERDIGE KULTURMINNER I UTVALGTE KOMMUNER Sammendragsrapport 2000-2019 Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 101	Publiseringsdato 18.06.2020
	Prosjektnummer 1021707	Sider 80
	Avdeling Bygning	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Dammann, Åse	ISSN 1503-4895 ISBN 978-82-8101-246-2	Periode gjennomført 2020
	Forsidebilde Stabbur i Kautokeino, våningshus i Nord-Aurdal, Hakadal stasjon i Nittedal, bygård i Tromsø sentrum, våningshus i Saltdal, naust i Sandnes og Flora, driftsbygning i Melhus, loft i Bø, Safa fabrikker i Samnanger, Fiskerihøgskolen i Tromsø, Eikefjord kyrkje i Flora. Foto: ÅD/NIKU 2015-2019	

Prosjektleder Åse Dammann
Prosjektmedarbeider(e) Nils Aage Hafsal, Siv Leden, Laima Nomeikaite, Edvard Undall
Kvalitetssikrer Joar Skrede

Finansiert av Riksantikvaren

Sammendrag Denne rapporten omhandler tap, tilstand og endring av verneverdige bygninger og SEFRAK-bygninger eldre enn 1900 i 10 utvalgte kommuner i perioden 2000-2019. Analyseresultatene er basert på datainnhenting i felt hvert femte år i Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram «Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner». Årlig tap av SEFRAK-bygninger har sunket, fra henholdsvis 1 %, 0,9 % og 0,9 % i første, andre og tredje omdrev, til 0,8 % i fjerde omdrev. SEFRAK-bygninger regulert til bevaring har lavere tapsandel enn SEFRAK-bygninger uten tilsvarende vern (1,1 % mot 4,4 %). Tapsandelen er noenlunde den samme i tettbygde og spredtbygde områder, men det er mer forfall på de gjenstående bygningene i spredtbygde områder. Dette gjelder særlig bygninger som opprinnelig var knyttet til primærnæringene. Driftsbygninger, uthus i utmarka, sjøhus og naust er særlig utsatte bygningstyper. Disse bygningstypene har relativt få endringer, men mye forfall. Bolighus, våningshus og bygårder har mange endringer, men lavere tapsandel og lite forfall. Resultatene peker på sammenhengen mellom bruk og bygningsbevaring.
Abstract This report describes losses, alterations and current condition of preservation worthy heritage and SEFRAK-listed buildings older than 1900 in 10 selected municipalities during the period 2000-2019. The results are based upon control surveys carried out every fifth year in the Norwegian Directorate for Cultural Heritage's environmental follow-up programme «Preservation state of preservation worthy built heritage in selected municipalities». The annual rate of loss has decreased from 1 % in the first period of the control survey, to 0,8 % in the fourth. The buildings with legal protection were better off, with a total loss of 1,1 % over the last five years (annual rate of loss: 0,2 %).

Emneord Kulturminne, verneverdig, SEFRAK, bygning, miljøovervåking, kontrollregistrering, tap, endring, tilstand, Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø
Keywords Cultural heritage, preservation worthy, SEFRAK, buildings, monitoring, control survey, loss, alteration, condition, Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø

Avdelingsleder
Annika Haugen

Forord

I denne rapporten presenteres tap, tilstand og endringer for SEFRAK-bygninger eldre enn 1900 og verneverdige kulturminner i 10 utvalgte kommuner, basert på datagrunnlag innhentet i Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram «Gamle hus da og nå» (2000-2014) og «Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner» (2015-2019). De 10 undersøkte kommunene er Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø. I programmet følges tap, forfall og påførte endringer av kulturminner over tid. Formålet er å gi Riksantikvaren et kunnskapsgrunnlag for å kunne rapportere og styre i tråd med nasjonale mål for kulturminneforvaltningen.

I overvåkingsprogrammet gjennomføres feltkontroll hvert femte år av et stort antall SEFRAK-bygninger og verneverdige kulturminner. Ved å sammenligne bygningene som de står i dag med fotodokumentasjon og registreringsdata fra tidligere registreringer, slik som den opprinnelige SEFRAK-registreringen (1975-1995), kan man måle endringsmønstre og identifisere tendenser og trusler for bygningsarven. SEFRAK er et landsdekkende register over bygninger eldre enn 1900, samt nyere bygninger i nordlige områder. SEFRAK-registeret gir ikke vernestatus, men er et viktig verktøy i kulturminneforvaltningen og representerer et unikt kulturhistorisk kildemateriale.

Det omfattende feltarbeidet i overvåkingsprogrammet har gitt NIKU anledning til dypdykk i bygningsarv og landskap, og til faglig refleksjon. En ekstra bonus i oppdraget har vært alle møtene med folk og hus i løpet av feltsesongen. Bygningene i undersøkelsen er rammen rundt menneskers livsløp og virke i generasjoner. Vi vil benytte anledningen til å takke huseiere, lokalbefolkning og kommuneforvaltning for velvillighet og hjelpsomhet underveis.

Vi takker Riksantikvaren for godt samarbeid gjennom oppdragsperioden.

Kontaktperson hos Riksantikvaren er Lars Rogstad.

NIKU, juni 2020
Åse Dammann

Foto

NIKU: Fredrik Berg (FB), Åse Dammann (ÅD), Siv Leden (SL), Regin Meyer (RM), Mari Sandsund (MS), Thomas Wrigglesworth (TW)

Infografikk

www.bly.as

Innholdsfortegnelse

Tabelloversikt	6
Figuroversikt	7
Ordforklaringer	8
1 Sammendrag	10
2 Innledning	13
3 Metode	14
3.1 SEFRAK	14
3.2 Undersøkte kulturminnegrupper	15
3.3 Utvalgte kommuner	19
3.4 Tidsintervaller	19
3.5 Registreringsparametere	21
3.6 Vurderingsparametere	22
3.7 Andre datakilder	23
3.8 Feltarbeid, datalagring og databearbeiding	24
3.9 Bemerkninger til metoden	26
3.10 Datagrunnlag 4. omdrev	28
4 Samlet resultat	29
4.1 Tap	29
4.2 Tapsårsaker	30
4.3 Tilstand (forfallsgrad)	31
4.4 Påførte endringer	32
5 Resultatanalyse	33
5.1 Ulike bygningstyper	34
5.2 Bolig/våningshus	36
5.3 Bygårder	37
5.4 Driftsbygninger	38
5.5 Mindre uthus	40
5.6 Seter/utmarkshus	42
5.7 Sjøhus/naust	44
5.8 Forholdet mellom tilstand og bygningsendringer	46
5.9 Spredtbygde områder	48
5.10 Tettbygde områder	52
6 Virkemidler i kulturminneforvaltningen	54
6.1 Organisering av kulturminneforvaltningen i kommunene	54
6.2 Planverket i kommunene i kontrollåret	55
6.3 Planstatus for SEFRAK-bygningene	58
6.4 Regulert til bevaring	60
6.5 Andre planer og retningslinjer med bevaringshensyn	62
6.6 NB!-områder	63
6.7 1850-grensen for særskilt byggesaksbehandling	64
6.8 De eldste bygningene	65
6.9 Fredete samiske bygninger	66
6.10 SEFRAK-registeret	68
7 Anbefalinger for fremtidig kulturminneforvaltning	70
Kilder	72
Vedlegg 1: Nøkkeltall 10 kommuner 1.-4. omdrev	74
Vedlegg 2: Nøkkeltall 18 kommuner 1.-3. omdrev	75
Vedlegg 3: Detaljert resultat SEFRAK-bygninger	76
Vedlegg 4: Geografiske kategorier	78
Vedlegg 5: Listeførte kirker	79

Tabelloversikt

Tabell 1 Undersøkellesgrunnlag. SEFRAK-bygninger	15
Tabell 2 Undersøkellesgrunnlag. Statlig listeførte bygninger verneklasse 2	16
Tabell 3 Undersøkellesgrunnlag. Kommunalt verneverdige bygninger	17
Tabell 4 Antall undersøkte SEFRAK-bygninger i 10 kommuner. 1.-4. omdrev	18
Tabell 5 Karakteristikk og hovednæringer. 10 kommuner. Basert på SSBs kommunekarakteristikker	19
Tabell 6 Tidsintervaller for kontrollregistrering i MOV-programmet.....	19
Tabell 7 Registreringsparametere	21
Tabell 8 Vurderingsparametere. Bygningstyper.....	22
Tabell 9 Vurderingsparametere. Samfunnssektor og Sosial miljøsammenheng	22
Tabell 10 Vurderingsparametere. Bygningsalder.....	22
Tabell 11 Vurderingsparametere. Planstatus.....	22
Tabell 12 Datagrunnlag 4. omdrev	28
Tabell 13 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Tap pr omdrev.....	29
Tabell 14 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Akkumulert tap	30
Tabell 15 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Tapsårsaker	30
Tabell 16 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Tilstand (forfallsgrad).....	31
Tabell 17 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. A-B-C-endring (påførte endringer).....	32
Tabell 18 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Annen endring (påførte endringer)	32
Tabell 19 SEFRAK bygningskategorier. Bygningstap.....	34
Tabell 20 SEFRAK bygningskategorier. Tilstand (forfallsgrad).....	34
Tabell 21 SEFRAK bygningskategorier. A-B-C-endring (påførte endringer).....	34
Tabell 22 Våningshus og øvrige bolighus. Akkumulert tap og tilstand (forfallsgrad).....	36
Tabell 23 Driftsbygninger kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad)	39
Tabell 24 Antall produksjons- og avløsertilskudd i landbruket (driftstilskudd) i kontrollkommunene.	39
Tabell 25 Ulike typer mindre uthus. Tap og tilstand (forfallsgrad)	40
Tabell 26 Ulike typer mindre uthus. Påførte endringer	40
Tabell 27 Ulike typer utmarkshus. Tap og tilstand (forfallsgrad)	43
Tabell 28 Sjøhus/naust kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad).....	44
Tabell 29 Naust/sjøbu og sjøhus/brygge. Tap og tilstandsgrad	44
Tabell 30 Tilstand for endrete og uendrete SEFRAK-bygninger	47
Tabell 31 SEFRAK-bygninger. Spredt/tettbygde områder. Tap og tilstand (forfallsgrad)	48
Tabell 32 SEFRAK-bygninger. Opprinnelig samfunnssektor. Tap og tilstand (forfallsgrad)	48
Tabell 33 SEFRAK-bygninger. Opprinnelig sosial miljøsammenheng. Tap og tilstand (forfallsgrad)	48
Tabell 34 Driftsbygninger kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad)	49
Tabell 35 Folketall og befolkningsutvikling. Kommunevis oversikt.....	49
Tabell 36 SEFRAK-bygninger i/utenfor LNFR-områder. Kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad) ...	50
Tabell 37 Tapsårsaker SEFRAK-bygninger. Tett/spredtbygde områder. 1.-4. omdrev	52
Tabell 38 Kulturminneforvaltning og kulturminneplaner i kontrollkommunene	54
Tabell 39 SEFRAK-bygninger med ulik planstatus. Tap, tilstand, endring	58
Tabell 40 SEFRAK-bygninger regulert til bevaring/øvrige. Kommunevis. Tap og tilstand 4. omdrev ...	61
Tabell 41 SEFRAK-bygninger regulert til bevaring. Bygningstyper. Tap og tilstand 4. omdrev	61

Tabell 42 SEFRAK-bygninger underlagt planer og retningslinjer/øvrige. Tap og tilstand 4. omdrev	62
Tabell 43 SEFRAK-bygninger i NB!-områder m/u vern etter pbl. Tap 4. omdrev.....	63
Tabell 44 SEFRAK-bygninger eldre/ynge enn 1850. Tapsutvikling 1.-4. omdrev	64
Tabell 45 Tap av SEFRAK-bygninger med ulik alder. Tapsutvikling 1.-4. omdrev	65
Tabell 46 Fredete samiske bygninger i Kautokeino. Tapsårsak 1.-4. omdrev	66
Tabell 47 Nøkkeltall 10 kommuner. SEFRAK-bygninger. Tap 1.-4. omdrev	74
Tabell 48 Nøkkeltall 10 kommuner. SEFRAK-bygninger. Tap, tilstand, endring 4. omdrev	74
Tabell 49 Nøkkeltall 10 kommuner. Verneverdige bygninger. Tilstand 4. omdrev.....	74
Tabell 50 Nøkkeltall 18 kommuner. SEFRAK-bygninger. Tap, tilstand, endring 1.-3. omdrev	75
Tabell 51 Detaljert resultat SEFRAK-bygninger. Bygningstyper. 1.-4. omdrev.....	76
Tabell 52 Detaljert resultat SEFRAK-bygninger. Tett/spredtbygd. 1.-4. omdrev	76
Tabell 53 Detaljert resultat SEFRAK-bygninger. Planstatus. 3. og 4. omdrev	77
Tabell 54 Detaljert resultat SEFRAK-bygninger. Samfunnssektor. 1.-4. omdrev	77
Tabell 55 Detaljert resultat SEFRAK-bygninger. Sosial miljøsammenheng. 1.-4. omdrev.....	77
Tabell 56 Detaljert resultat SEFRAK-bygninger. Bygningsalder. 1.-4. omdrev	77
Tabell 57 Vurderingsparametere. Geografiske kategorier.....	78

Figuroversikt

Figur 1 Årlig tap av SEFRAK-bygninger. 1., 2., 3. og 4. omdrev	10
Figur 2 Bygård, våningshus, utmarkshus, mindre uthus, driftsbygning, naust. Tap 4. omdrev	10
Figur 3 Tap av SEFRAK-bygninger med/uten vern etter pbl. 4. omdrev	12
Figur 4 Andel trueete av endrete og uendrete SEFRAK-bygninger. 1., 2., 3. og 4. omdrev	12
Figur 5 Kart over 10 kontrollkommuner.....	18
Figur 6 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Årlig tap pr omdrev.....	29
Figur 7 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Akkumulert tap. 1., 2., 3. og 4. omdrev	30
Figur 8 Bygård, våningshus, utmarkshus, mindre uthus, driftsbygning, naust. Tap 4. omdrev	34
Figur 9 Akkumulert tap av SEFRAK bygninger. Andel av 7 458 undersøkte i 1. omdrev.....	35
Figur 10 Trueete SEFRAK bygninger. Andel av 5 393 gjenstående i 4. omdrev	35
Figur 11 Aktivt endrete SEFRAK-bygninger. Andel av 5 393 gjenstående i 4. omdrev.....	35
Figur 12 Bolig/våningshus. Tap. 2., 3., og 4. omdrev	36
Figur 13 Bygårder. Tap. 2., 3. og 4. omdrev	37
Figur 14 Driftsbygninger. Tap. 2., 3. og 4. omdrev	38
Figur 15 Mindre uthus. Tap. 2., 3. og 4. omdrev	40
Figur 16 Seter/utmarkshus. Tap. 2., 3. og 4. omdrev	42
Figur 17 Sjøhus/naust. Tap. 2., 3. og 4. omdrev.....	44
Figur 18 Andel trueete SEFRAK-bygninger. Uendrete (øverst) og endrete (nederst). 1.-4. omdrev	46
Figur 19 SEFRAK-bygninger m/u vern i reguleringsplan. Tap. 4. omdrev.....	60
Figur 20 SEFRAK-bygninger eldre/ynge enn 1850. Tapsutvikling 2, 3. og 4. omdrev	64

Ordforklaringer

MOV-program	Miljøovervåkingsprogram
Omdrev	Kontrollregistreringsperiode i dette MOV-programmet. Første omdrev (2000-2004), andre omdrev (2005-2009), tredje omdrev (2010-2014) og fjerde omdrev (2015-2019).
SEFRAK-bygning	Bygning som inngår i SEFRAK-registeret (SEkretariatet For Registrering Av faste Kulturminner), som er et landsdekkende register over bygninger eldre enn 1900, samt yngre bygninger i nordlige områder. Bygningene er digitalt kartfestet via Matrikkelen. SEFRAK-registeret gir ikke vernestatus.
Verneverdig kulturminne	I dette overvåkingsprogrammet: Bygninger regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven, bygninger prioritert i kommunale kulturminneplaner og statlig listeførte bygninger, herunder listeførte kirker.
Kommunalt verneverdig	I dette overvåkingsprogrammet: Bygning regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven eller prioritert i kommunale kulturminneplaner.
Statlig listeført bygning VK2	Statlig eid bygning som ikke er fredet, men som er vurdert som verneverdig i verneklasse 2 i en statlig sektors landsverneplan. Bygningene kan vernes ved reguleringsplan.
Listeført kirke	Kirke som ikke er fredet, men som er vurdert av Riksantikvaren som et viktig kulturminne og dermed er underlagt særskilte saksbehandlingsregler etter kirkerundskrivet. Listeførte kirker omfatter alle kirker bygd mellom 1650 og 1850 og en del kirker oppført etter 1850.
Askeladden	Riksantikvarens offisielle database for alle fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge, og for data om kulturminner som er vernet etter plan- og bygningsloven eller vurdert som verneverdige. SEFRAK-registrerte bygninger vises i Askeladden via en karttjeneste.
Kml	Kulturminneloven
Pbl	Plan- og bygningsloven
Tap	Bygningstap. Bygningen er borte, sammenrast eller flyttet.
Tilstand	Bygningsteknisk tilstandsgrad. Grad av forfall <ul style="list-style-type: none"> • Intakt • Truet (dårlig teknisk tilstand) • Sterkt truet (svært dårlig teknisk tilstand)
A-B-C-endring	Bygningens endringsgrad (aktivt påførte endringer) <ul style="list-style-type: none"> • A-endring (stor volumendring) • B-endring (mindre volumendring) • C-endring (overflateendring)
Annen endring	Andre påførte bygningsendringer <ul style="list-style-type: none"> • Deler av hus revet • Tilbakeført til eldre uttrykk • Dokumentert stilhistorisk tilbakeført

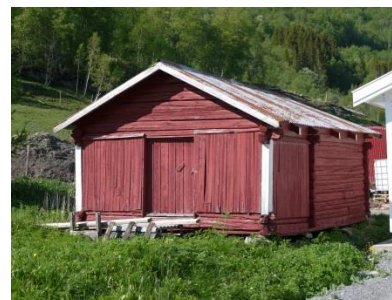
SEFRAK-bygninger og verneverdige kulturminner

Fylkeshuset i Tromsø og samisk stabbur i Kautokeino kommune. Alle typer bygninger, fra små ettroms bygninger til monumentalbygg, inngår i Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram *Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner*. Foto: ÅD/NIKU 2016/2015

Gårdstun i Nord-Aurdal, bygård i Tromsø og stabbur i Kautokeino kommune. Kontrollkommunene utgjør en geografisk og samfunnsmessig bredde og skal vise et tverrsnitt av landet. De nordlige kommunene er Kautokeino, Tromsø og Saltdal. Midt-Norge er representert med Melhus, og vestlandskommunene er Samnanger, Flora og Sandnes. Østlandet er representert med Bø i Telemark, Nittedal og Nord-Aurdal. Foto: ÅD/NIKU 2015/2016/2015

Våningshus i Bø, stabbur i Saltdal og bygård i Sandnes. Totalt 7 458 SEFRAK-registrerte bygninger eldre enn 1900 i 10 kommuner danner undersøkelsesgrunnlaget ved oppstart av MOV-programmet i år 2000. Dette antallet er nå redusert til 5 393 bygninger. Foto: ÅD/NIKU 2019/2017/2017

Rivningstomt i Flora, bolighus i Nittedal og våningshus i Nord-Aurdal. Av 10 undersøkte kommuner er det Flora som har den høyeste tapsandelen i fjerde omdrev (7,3 %), mens Nittedal har den høyeste andelen av bygninger med påførte endringer (68 %). Nord-Aurdal har en høy andel av bygninger truet av forfall (22 %). Foto: ÅD/NIKU 2018/2016/2015

1 Sammendrag

Samlet resultat oppsummert

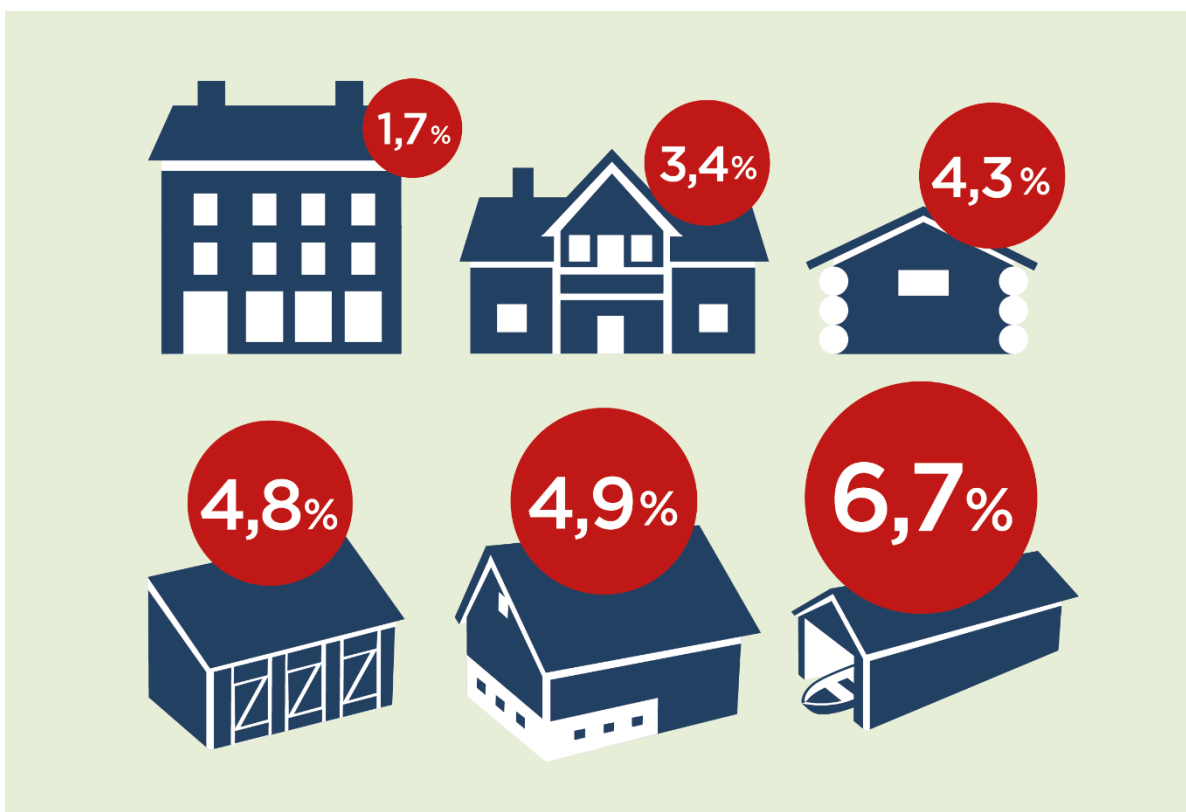
Det årlige tapet av SEFRAK-bygninger har sunket, fra 1 % i første omdrev, til 0,9 % i andre og tredje og 0,8 % i fjerde omdrev. Akkumulert bygningstap siden den opprinnelige SEFRAK-registreringen (1975-1995) er på 28 %. Det registrerte bygningstapet i fjerde omdrev (2015-2019) er på 4,2 %. 12 % av bygningene er truet av forfall og 3 % er sterkt truet. 51 % av bygningene er påført endring, hvorav 3 % er større volumendringer, 18 % er mindre volumendringer og 31 % er overflateendringer.

Figur 1 Årlig tap av SEFRAK-bygninger. 1., 2., 3. og 4. omdrev

Ulike bygningstyper

Av de ulike SEFRAK-registrerte bygningstypene er det bygårdene som har lavest tapsandel i fjerde omdrev (1,7 %), etterfulgt av bolig/våningshus (3,4 % tap), utmarkshus (4,3 % tap), mindre uthus (4,8 % tap) og driftsbygninger (4,9 % tap). Sjøhus/naust har høyest tapsandel (6,7 %).

Figur 2 Bygård, våningshus, utmarkshus, mindre uthus, driftsbygning, naust. Tap 4. omdrev

Bolig/våningshus

Tapsandelen for boliger og våningshus lå noe under gjennomsnittstapet for alle bygningstypene samlet i fjerde omdrev, og tapsandelen hadde sunket siden tredje omdrev. En høy andel av boligene og våningshusene er i god stand og mange har påførte endringer.

Bygårder

Bygårder har lavest akkumulert tap av alle bygningskategoriene. Tapsandelen i fjerde omdrev er også lav, og har sunket siden tredje omdrev. Ingen av bygårdene er truet av forfall. Svært mange av bygårdene har påførte endringer, men det er få store volumendringer.

Driftsbygninger

Tapsandelen for driftsbygningene i landbruket har vært høy i tidligere omdrev. Tapstakten hadde sunket noe i fjerde omdrev, men mange av de gjenstående driftsbygningene er truet av forfall. Driftsbygningene har høyest akkumulert tap av bygningstypene i undersøkelsen.

Mindre uthus

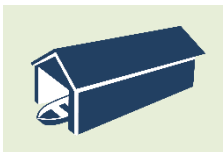
Tapsandelen for mindre uthus lå noe over gjennomsnittet for alle bygningstyper i fjerde omdrev, men med store variasjoner mellom ulike underkategorier. Stabbur og loft hadde lite tap og god tilstand, mens bakgårdsbebyggelse og gårdssmier er utsatte bygningstyper, med mye tap og forfall.

Seter/utmarkshus

Det akkumulerte tapet av utmarksbygninger er høyt, men i fjerde omdrev hadde tapstakten sunket. Tapsandelen varierte imidlertid for de ulike underkategoriene av utmarksbygninger. Det var bedre tilstand og mindre tap av seterbuer med bofunksjon, enn av uthus på setra, utløer, sommerfjøs og kvernhus.

Sjøhus/naust

Sjøhus og naust hadde en klar tapsøkning i fjerde omdrev, og tilstanden for de gjenstående bygningene var dårligere enn gjennomsnittet for alle bygningstyper. Relativt få av naustene og sjøhusene har påførte endringer, og det var ingen store volumendringer. Det var mer forfall på naustene enn på sjøhusene.

Tettbygde og spredtbygde områder

Det er liten forskjell på tapsandelen i tettbygde og spredtbygde områder, men de spredtbygde områdene har mest bygningsforfall. Bygningsforfallet i spredtbygde områder må sees i sammenheng med endringer i landbruksdriften, med nedgang i antall gårdsbruk i drift og sammenslåing av driftsenheter, som krever færre og mer tidsmessige driftsbygninger. En sammenligning av bygningstap og tilstand i ulike samfunnssektorer viser at en langt større andel av bygningene som opprinnelig var knyttet til primærnæringene er truet, sammenlignet med bygninger knyttet til øvrige samfunnssektorer. I tettbygde områder er det først og fremst utbyggingspress som truer den eldre bebyggelsen, mens funksjonstømming og forfall er trusselfaktorene i utkant og spredtbygde områder. Når det gjelder driftsbygninger i landbruket, er det vekstkommunene som har mest tap, mens kommunene med svak befolkningsvekst har mest forfall på gjenstående bygninger.

Regulert til bevaring

SEFRAK-bygninger regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven har lavere tapsandel enn SEFRAK-bygninger uten tilsvarende vern. Undersøkelsen viser samtidig at slikt vern ikke alltid medfører et godt vedlikehold. Forfallsmønsteret for de vernete SEFRAK-bygningene følger blant annet de ulike bygningstypene, hvor naust, sjøhus, driftsbygninger og mindre uthus er spesielt utsatt. Hvis reguleringsplan etter plan- og bygningsloven skal ha god effekt på lengre sikt, er det viktig at vernet følges av andre tiltak, som informasjon, kursvirksomhet og økonomiske tilskudd.

Figur 3 Tap av SEFRAK-bygninger med/uten vern etter pbl. 4. omdrev

Tilstand og endringer

Det er markant mindre forfall på SEFRAK-bygninger med aktivt påførte endringer, enn på bygninger som er uendret. 5 % av de *endrete* bygningene var truet av forfall, mens så mange som 26 % av de *uendrete* bygningene var truet i 4. omdrev. Bygninger i primærnæringene, som driftsbygninger og naust, er særlig utsatt. Disse har få påførte endringer, men mye tap og forfall. Bolig/våningshus og bygårder har mange endringer og mindre tap og forfall. Resultatene peker på sammenhengen mellom bruk og bygningsbevaring. Bygninger som er i bruk påføres endringer ved vedlikehold og tilpasninger. Funksjonstømming gir færre endringer, men dårlig vedlikehold og økt forfall og tap.

Figur 4 Andel truede av endrete og uendrete SEFRAK-bygninger. 1., 2., 3. og 4. omdrev

2 Innledning

Riksantikvarens miljøovervåking

«Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner» er Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram (MOV-program) for SEFRAK-registrerte bygninger eldre enn 1900 og verneverdige kulturminner.¹ Verneverdige kulturminner omfatter i dette programmet bygninger som er regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven, bygninger prioritert i kommunal kulturminneplan, samt statlig listeførte bygninger, herunder listeførte kirker. I programmet følges tap, tilstand og endring av kulturminner over tid, på grunnlag av innsamlete registreringsdata. I MOV-programmet analyseres årsaker til bygningstap og forholdet mellom virkemiddelbruk og bevaringsgrad. Formålet er å gi Riksantikvaren et kunnskapsgrunnlag for å kunne rapportere og styre i tråd med nasjonale mål for kulturminneforvaltningen.²

Nasjonale miljømål

Ifølge de nasjonale miljømålene skal tapet av verneverdige kulturminner minimeres, og et prioritert utvalg av kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.³ Gjennom miljøovervåking på kulturminnefeltet, ved innsamling av data i lange tidsserier, etableres kunnskapsgrunnlag for å vurdere om vi når disse målene.

Datagrunnlaget

Datainnhenting i overvåkingsprogrammet er gjennomført ved feltkontroll hvert femte år i 10 utvalgte kommuner: Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø. Kontrollkommunene skal vise et tverrsnitt av Norge, geografisk og samfunnsmessig. I tillegg til verneverdige bygninger, omfatter MOV-programmet et stort antall SEFRAK-registrerte bygninger eldre enn 1900, slik at undersøkelsen også gir opplysninger om den eldre bygningsmassen uavhengig av verneverdi, og dermed tar høyde for fremtidige problemstillinger på kulturminnefeltet.

Fra «Gamle hus da og nå» til «Status for verneverdige kulturminner»

Miljøovervåkingsprogrammet «Gamle hus da og nå» startet opp i år 2000, med kontrollregistrering av SEFRAK-bygninger i 18 kommuner. Fra 2015 skiftet programmet navn til «Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner». Antallet kommuner ble redusert til 10, samtidig som kontrollregistreringen ble utvidet til også å omfatte kommunalt verneverdige og statlig listeførte bygninger. Fra 2020 vil de 8 kommunene som gikk ut i 2015, tas inn igjen i MOV-programmet.

Rapportens oppbygging

I denne sammendragsrapporten presenteres samlet resultat av datainnhenting i 10 kommuner i perioden 2000-2019. I kapittel 3 gjør vi rede for metode og datagrunnlag. I kapittel 4 presenteres samlet resultat basert på innsamlete registreringsdata, og i kapittel 5 presenteres resultatanalyse. Kapittel 6 omhandler virkemidler for vern, og i kapittel 7 gir vi anbefalinger for fremtidig kulturminneforvaltning.

¹ Riksantikvaren (lest 12.06.20): <https://www.riksantikvaren.no/status-for-verneverdige-kulturminner-i-utvalgte-kommuner/>

² Riksantikvaren (lest 12.06.20): <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/miljoovervakning-og-overvakingsprogrammer/>

³ Miljødirektoratet (lest 14.01.20): <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/>

3 Metode

I dette kapittelet presenteres metode for datainnhenting og analyse i MOV-programmet. SEFRAK-bygninger og verneverdige kulturminner i 10 kommuner blir kontrollregistrert i felt hvert femte år. Registrering av bygningstilstand (forfall) er en vurdering av nå-tilstand, mens bygningstap, tapsårsak og påførte endringer blir registrert ved å sammenligne bygningen som den står i dag, med foto og registreringsdata fra tidligere registreringer. For de undersøkte SEFRAK-bygningene er det foto og registreringsdata fra den opprinnelige SEFRAK-registreringen som danner sammenligningsgrunnlaget. I resultatanalysen blir registreringsdata relatert til faste vurderingsparametere og ulike datakilder.

3.1 SEFRAK

SEFRAK-registeret omfatter alle landets bygninger eldre enn 1900, samt nyere bygninger i områder der eldre bebyggelse har blitt ødelagt av krigshandlinger og bybranner. SEFRAK-registeret ble etablert etter en landsomfattende feltregistrering i perioden 1975-1995. Ca 500 000 objekter ble fotografert, kartfestet og oppmålt, og registreringsskjemaer med sort-hvitt kontaktfoto ble fylt ut for alle objekter. Deler av informasjonen på de opprinnelige registreringsskjemaene ble digitalisert og koblet til Matrikkelen. SEFRAK-registrering innebærer ingen formell vernestatus, men SEFRAK-registeret blir brukt som verktøy i kulturminneforvaltningen og som kulturhistorisk kildemateriale.⁴ Sort-hvitt fotoene på de opprinnelige SEFRAK-skjemaene danner sammenligningsgrunnlaget for kontrollregistreringen av SEFRAK-bygninger i dette MOV-programmet.

IDENT		REGISTRERING AV FASTE KULTURMINNER I NORGE - SKEMA 1 APRIL 1986 (BORML)	
OBJEKTNUMMER	Naust, Tjørn 9105 Eldhus	REGISTRERING AV FASTE KULTURMINNER I NORGE	
OBJEKTNAMN	Tyrre Konradson, Tjørn 9105 Eldhus	REGISTRERING AV HUS	
BILDER	Tyrre Konradson, Tjørn 9105 Eldhus	Foto for bygning	
1. KORTBREVNUMMER 2. FOTOGRAFNUMMER 3. BYGNINGSKATEGORI 4. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 5. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 6. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 7. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 8. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 9. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 10. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 11. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 12. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 13. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 14. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 15. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 16. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 17. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 18. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE		19. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 20. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 21. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 22. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 23. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 24. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 25. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 26. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 27. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 28. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 29. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 30. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 31. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 32. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 33. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 34. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 35. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 36. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 37. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 38. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 39. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 40. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 41. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 42. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 43. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 44. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 45. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 46. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 47. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 48. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 49. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE 50. BYGNINGSKATEGORIBETEGNELSE	

Naust i Tromsø kommune. Opprinnelig SEFRAK registreringsskjema med sort-hvitt foto fra 1989 og foto fra feltkontrollen i 2016. Feltregistreringen innebærer å sammenligne bygningen i dag med foto på SEFRAK-skjemaet. Foto: ÅD/NIKU 2016

⁴ Riksantikvaren: SEFRAK (lest 26.05.20): <https://www.riksantikvaren.no/sefrak/>

3.2 Undersøkte kulturminnegrupper

SEFRAK-bygninger er kontrollregistrert i fire omdrev. Kommunalt verneverdige kulturminner og statlig listeførte bygninger, herunder listeførte kirker, inngår i MOV-programmet fra fjerde omdrev, og undersøkelsesgrunnlaget for disse kulturminnegruppene etableres i fjerde og femte omdrev.

SEFRAK-bygninger

Undersøkelsesgrunnlaget for 10 kommuner omfattet 7 458 SEFRAK-bygninger eldre enn 1900 ved oppstart av MOV-programmet i år 2000. Ved inngangen til fjerde omdrev var antallet desimert til 5 629 bygninger. Det opprinnelige antallet SEFRAK-objekter i de 10 kommunene var 10 790. Ettersom undersøkelsen bare skulle omfatte stående bygninger eldre enn 1900, ble ruiner og yngre bygninger utelatt fra undersøkelsesgrunnlaget. Bygninger med svært utilgjengelig beliggenhet ble utelatt av hensyn til den praktiske gjennomføringen av feltarbeidet.

Tabell 1 Undersøkelsesgrunnlag. SEFRAK-bygninger

KOMMUNE	OPPR SEFRAK-REG	1900-TALLS	RUINER	UTILGJ.	1. OMDREV	2. OMDREV	3. OMDREV	4. OMDREV
Bø	1 053	78	151	21	803	692	663	642
Flora	810	18	92	14	686	634	603	576
Kautokeino	81	36	0	5	40	23	20	19
Melhus	1 586	91	42	23	1 429	1 142	1 104	1 073
Nittedal	525	135	2	37	351	276	260	249
Nord-Aurdal	1 832	91	88	303	1 350	1 177	1 115	1 069
Saltdal	745	104	147	31	464	391	373	353
Samnanger	921	241	184	28	468	366	345	323
Sandnes	1 231	286	128	36	781	546	513	484
Tromsø	2 006	794	47	78	1 086	934	894	841
TOTALT	10 790	1 874	881	576	7 458	6 181	5 890	5 629

Listeførte kirker

Undersøkelsesgrunnlaget i MOV-programmet omfatter 19 listeførte kirker, fordelt på 9 kommuner (se vedlegg 5). Listeførte kirker er kirker som ikke er fredet etter kulturminneloven, men som er vurdert av Riksantikvaren som viktige kulturminner. De listeførte kirkene er underlagt særskilte saksbehandlingsregler i henhold til kirkerundskrivet.⁵ Blant annet skal Riksantikvaren uttale seg i saker som gjelder bygningsmessige endringer av listeførte kirker, før biskopen fatter vedtak etter kirkeloven. Listeførte kirker omfatter alle kirker bygd mellom 1650 og 1850 og en del kirker oppført etter 1850.

Øvre Saltdal kirke og Flå kirke i Melhus. 19 listeførte kirker inngår i undersøkelsesgrunnlaget. Foto: ÅD/NIKU 2017/2018

⁵ Rundskriv T-3/00 fra Kirke- utdannings og forskningsdepartementet og Miljøverndepartementet

Statlig listeførte bygninger

Undersøkellesgrunnlaget i MOV-programmet omfatter 12 statlig listeførte bygninger i verneklasse 2, som alle ligger i Tromsø kommune. Dette er statlig eide bygninger som ikke er fredet, men som er vurdert som verneverdige i en statlig sektors landsverneplan. I forbindelse med arbeidet med statlige landsverneplaner har alle statlige sektorer vurdert sine eiendommer med hensyn til kulturhistorisk verdi. Eiendommene med høyest verneverdi er plassert i verneklasse 1 og er fredet av Riksantikvaren.⁶ Statlig listeførte bygninger i verneklasse 2 er eiendommer som sektoren vurderer som verneverdige og vil verne på annen måte. Riksantikvaren har oppfordret kommunene og de statlige sektorene til å samarbeide om å gi bygninger i verneklasse 2 et formelt vern gjennom kommuneplan og reguleringsplan.

Tabell 2 Undersøkellesgrunnlag. Statlig listeførte bygninger verneklasse 2

KOMMUNE	STATLIG LISTEFØRT BYGNING	ADRESSE	ASKELODDEN ID
Tromsø	Tromsø politihus	Grønnegata 122	232678-0
Tromsø	Fiskerihøgskolen	Muninbakken 21	232725-0
Tromsø	Personalboliger	Lars Eriksens veg 8	234913-0
Tromsø	Personalboliger	Lars Eriksens veg 9	234914-0
Tromsø	Personalboliger	Lars Eriksens veg 10	234915-0
Tromsø	Fjøset	Åsgårdvegen 30	234916-0
Tromsø	Sjå, Aasgård, Tromsø	Åsgårdvegen 30	234917-0
Tromsø	Bolighus, Aasgård, Tromsø	Åsgårdvegen 30	234919-0
Tromsø	Bioforsk Nord, Holt, Gamle lab. og kontorbyggn	Holtevegen 70	234920-0
Tromsø	Nordlysobservatoriet, Funksjonærbolig	Prestvannvegen 40	234933-0
Tromsø	Universitetsbiblioteket	Huginbakken 12	235302-0
Tromsø	Universitetet i Tromsø, Ardna	Hansine Hansens veg 14	235781-0

Over: Universitetsbiblioteket i Tromsø og Ardna samisk senter. Under: Fiskerihøgskolen i Tromsø og gårdshusene ved Aasgård sykehus. Alle de 12 undersøkte statlig listeførte bygningene ligger i Tromsø kommune. Foto: ÅD/NIKU 2016

⁶ FOR-2011-11-09-1088: Forskrift om fredning av statens kulturhistoriske eiendommer, kap 1

Kommunalt verneverdige kulturminner

Undersøkellesgrunnlaget omfatter 963 kommunalt verneverdige kulturminner. Kommunalt verneverdige kulturminner er i dette MOV-programmet definert som bygninger regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven, samt bygninger som er prioritert i kommunale kulturminneplaner. Reguleringsplan er kommunenes verktøy for å fastsette bruk og bygging på avgrensede områder. I reguleringsplanen kan det lages retningslinjer for bevaring av kulturminner, enten som enkeltobjekter eller i hensynssoner.⁷ Riksantikvaren har oppfordret kommunene til å vedta kulturminneplaner med prioriterte kulturminner.⁸ Verken Riksantikvaren eller fylkeskommunene legger føringer for kommunenes valg av verneverdige kulturminner. Det er lagt til rette for at disse kulturminnene kan registreres i Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden.

Kommunalt verneverdige kulturminner har blitt implementert i overvåkingsprogrammet fra andre år i fjerde omdrev (2016). For Kautokeino og Nord-Aurdal, som ble undersøkt i 2015, vil kommunalt verneverdige kulturminner bli implementert fra femte omdrev. Undersøkellesgrunnlaget for kommunalt verneverdige kulturminner vil være variabelt, ettersom det ved hvert omdrev skal suppleres med bygninger som har fått status som verneverdige siden forrige omdrev. Bygninger som mister status som verneverdige, skal likevel tas med videre i undersøkelsen.

Tabell 3 Undersøkellesgrunnlag. Kommunalt verneverdige bygninger

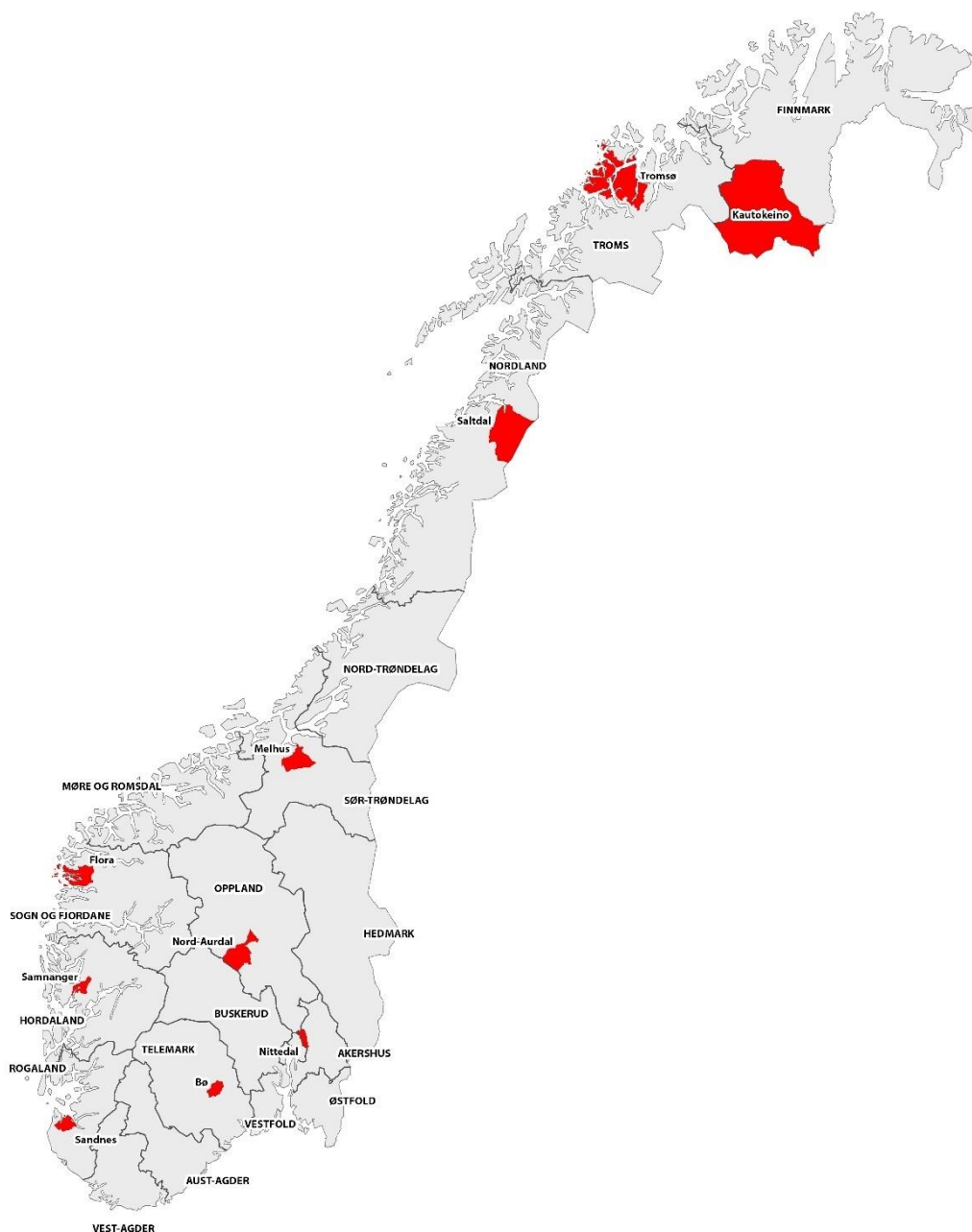
KOMMUNE	KONTROLLÅR	REGULERT TIL BEVARING (PBL)	PRIORITERT I KULTURMINNEPLAN	KOMMUNALT VERNEVERDIG
Bø	2019	30	-	30
Flora	2018	12	106	106
Kautokeino	2015	-	-	-
Melhus	2018	-	77	77
Nittedal	2016	46	42	81
Nord-Aurdal	2015	63	-	63
Saltdal	2017	13	-	13
Samnanger	2019	38	27	65
Sandnes	2017	249	-	249
Tromsø	2016	279	-	279
TOTALT	2015-2019	730	252	963

Nittedal stasjon og Sagbergfossen kraftstasjon i Melhus. 963 kommunalt verneverdige kulturminner har blitt registrert i 4. omdrev. 730 av disse var regulert til bevaring og 252 var prioritert i kommunal kulturminneplan. Noen av bygningene er både regulert til bevaring og prioritert i kulturminneplan. Foto: ÅD/NIKU 2016/2018

⁷ LOV-2008-06-27-71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

⁸ Riksantikvaren 2015: Veileder. Kommunalt verneverdige kulturminner i Askeladden

Figur 5 Kart over 10 kontrollkommuner

Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram «Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner» er basert på innhentete registreringsdata fra 10 kontrollkommuner: Bø i Telemark, Flora, Kautokeino, Melhus, Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø. Kartgrunnlag: Statens kartverk, Geovekst

Tabell 4 Antall undersøkte SEFRAK-bygninger i 10 kommuner. 1.-4. omdrev

KOMMUNE	1. OMDREV	2. OMDREV	3. OMDREV	4. OMDREV
Bø	803	692	663	642
Flora	686	634	603	576
Kautokeino	40	23	20	19
Melhus	1 429	1 142	1 104	1 073
Nittedal	351	276	260	249
Nord-Aurdal	1 350	1 177	1 115	1 069
Saltdal	464	391	373	353
Samnanger	468	366	345	323
Sandnes	781	546	513	484
Tromsø	1 086	934	894	841

3.3 Utvalgte kommuner

Kontrollkommunene i overvåkingsprogrammet utgjør en geografisk og samfunnsmessig bredde og skal vise et tverrsnitt av Norge. Utvalget er gjort av Riksantikvaren, med utgangspunkt i kommunekarakteristikkene til Statistisk sentralbyrå. De nordlige kommunene er Kautokeino (samisk innlandskommune), Tromsø (kyst, innland og by) og Saltdal (innlandskommune med noe kyst). Midt-Norge er representert med Melhus (stor, bynær innlandskommune). Vestlandskommunene er Samnanger (bynær kystkommune) og Flora og Sandnes (kyst, innland og by). Østlandet er representert med tre innlandskommuner: Bø i Telemark (regionsenter), Nittedal (bynær kommune) og Nord-Aurdal (langt til nærmeste by). 18 kommuner inngikk i overvåkingsprogrammet i de tre første omdrevene. Ved oppstart av fjerde omdrev ble antall kommuner redusert til 10, fordi variasjonen i tapsandel kommunene imellom ble vurdert som liten.

Tabell 5 Karakteristikk og hovednæringer. 10 kommuner. Basert på SSBs kommunekarakteristikker

KOMMUNE	FYLKE	KARAKTERISTIKK	NÆRING
Bø	Telemark	Østlandet, innland, regionsenter	Jordbruk, skogbruk, skoler, turisme
Flora	Sogn og Fjordane	Vestlandet, kyst, innland, by	Industri, oppdrettsnæring
Kautokeino	Finnmark	Nord-Norge, innland, samisk	Reindrift, reinproduksjon
Melhus	Sør-Trøndelag	Midt-Norge, innland, bynært	Arbeidspendling, landbruk, service
Nittedal	Akershus	Østlandet, innland, bynært	Industri, service, skogbruk, arbeidspendling
Nord-Aurdal	Oppland	Østlandet, innland	Landbruk, service, turisme
Saltdal	Nordland	Nord-Norge, innland, kyst	Industri, handel, jordbruk, service, skoler
Samnanger	Hordaland	Vestlandet, kyst, bynært	Arbeidspendling, industri, jordbruk
Sandnes	Rogaland	Sørvest-Norge, kyst, innland, by	Handel, industri, jordbruk, service
Tromsø	Troms	Nord-Norge, kyst, innland, by	Handel, offentlig virksomhet, service

3.4 Tidsintervaller

Kontrollregistrering gjennomføres i to kommuner årlig i fast syklus hvert femte år: Første omdrev: 2000-2004, (bortsett fra Nittedal, med første kontrollregistrering i 1994), andre omdrev: 2005-2009, tredje omdrev: 2010-2014 og fjerde omdrev: 2015-2019.

Den opprinnelige SEFRAK-registreringen foregikk over flere år i perioden 1975-1995, og i ulike tidsrom i de enkelte kommunene. På grunn av ulike tidsrom for SEFRAK-kontrollen i de 10 kontrollkommunene, og ulike år for første feltkontroll, varierer antall år i første omdrev. Resultatene fra første omdrev kan derfor ikke sammenlignes kommunene imellom, eller med senere omdrev, uten å ta høyde for disse avvikene. For å regne ut årlig tap i første omdrev er dette løst ved at antall registrerte tap ved første kontrollregistrering i hver kontrollkommune er fordelt på ca antall år siden den opprinnelige SEFRAK-registreringen fant sted i kommunen. Antall år i første omdrev i kontrollkommunene varierer fra ca 11 år i Flora kommune, til ca 21 år i Samnanger kommune.

Tabell 6 Tidsintervaller for kontrollregistrering i MOV-programmet

KOMMUNE	SEFRAK REG	CA ANTALL ÅR	1. OMD	ANTALL ÅR	2. OMD	ANTALL ÅR	3. OMD	ANTALL ÅR	4. OMD
Bø	1984-1988	18	2004	5	2009	5	2014	5	2019
Flora	1991-1993	11	2003	5	2008	5	2013	5	2018
Kautokeino	1980-1988	15	2000	5	2005	5	2010	5	2015
Melhus	1978-1992	18	2003	5	2008	5	2013	5	2018
Nittedal	1973-1974	20	1994	12	2006	5	2011	5	2016
Nord-Aurdal	1977-1990	17	2000	5	2005	5	2010	5	2015
Saltdal	1983-1996	12	2002	5	2007	5	2012	5	2017
Samnanger	1979-1986	21	2004	5	2009	5	2014	5	2019
Sandnes	1979-1984	20	2002	5	2007	5	2012	5	2017
Tromsø	1978-1993	16	2001	5	2006	5	2011	5	2016

Tilstand (forfallsgrad) og påførte endringer

Sauefjøs og driftsbygning i Nord-Aurdal kommune. Begge takene har store åpninger og er i ferd med å rase sammen. Bygningstilstanden er derfor registrert som sterkt truet. Foto: ÅD/NIKU 2015, RM/NIKU 2015

Våningshus i Nord-Aurdal og Nittedal med påførte endringer. Stort tilbygg (venstre) er registrert som A-endring, mens det mindre tilbygget med pulttak (høyre) er registrert som B-endring. Foto: ÅD/NIKU 2015/2016

Vedskåle i Nord-Aurdal og våningshus i Nittedal. Ny taktekking (venstre) er registrert som C-endring, mens nytt panel, listverk og vinduer av samme type som før (høyre) er registrert som ingen endring. Foto: RM/NIKU 2015, ÅD/NIKU 2016

Bygård i Sandnes og butikk i Nord-Aurdal. Bygården har nye vinduer av eldre type og er registrert som «tilbakeført til eldre uttrykk». Midtpartiet på butikken er revet, som gir registreringen «deler av hus revet». Foto: ÅD/NIKU 2017/2015

3.5 Registreringsparametere

Ved feltkontroll registreres bygningstap, tapsårsak, tilstand og endringer. Med «tilstand» menes bygningsteknisk tilstand, det vil si graden av forfall. Med «endring» menes endringer som aktivt er påført bygningen, i form av større og mindre volumendringer, overflateendringer, at deler av huset er revet eller at det er tilbakeført til eldre uttrykk.

Tabell 7 Registreringsparametere

STATUS	
Tapt	Med tap menes at bygningen fysisk sett er borte eller at forfallet er kommet så langt at bygningen må anses som tapt. Absolutt tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Flytting til annet sted, med unntak av flytting innen et snevert geografisk område, for eksempel gårdstunet.
Endret	Endret i forhold til den opprinnelige SEFRAK-registreringen.
Uendret	Ingen eller mindre endringer i forhold til den opprinnelige SEFRAK-registreringen.
Står	Ukjent endringsgrad. Brukes for enkelte bygninger hvor det er vanskelig å klassifisere endringsgrad. Årsaken kan være fotokvaliteten på det opprinnelige SEFRAK-skjemaet, eller huset kan være utilgjengelig eller under oppussing/ombygging.
Gjenoppstått	Hus som har vært midlertidig tatt ned og lagret ved tidligere kontrollregistrering, og som er satt opp i tilnærmet opprinnelig materiale og fysisk sammenheng.

TAPSÅRSAK	
Brent/naturkatastrofe	
Falt i ruin	
Flytting	
Forfall/opprydding	
Offentlig vedtak	Offentlig vedtak/ planvedtak.
Riving	
Ukjent	Hvis tapsårsaken ikke kan fastslås med høy grad av sikkerhet, registreres tapsårsak som ukjent.

TILSTAND	Graden av forfall
Intakt	Huset står og har normalt god teknisk tilstand.
Truet	Dårlig teknisk tilstand. Manglende vedlikehold over lengre tid.
Sterkt truet	Huset har svært dårlig teknisk tilstand.

ABC-ENDRING	Endringer som aktivt er påført bygningen
A-endring	Stor volumendring. Sterk grad av ombygging. Endring av bygningens grunnflate. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelige karakter er endret. Stor del av bygningen revet.
B-endring	Liten volumendring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse av bygningens grunnflate. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg det eksisterende bygningsvolum. Mindre del av bygningen revet.
C-endring	Overflateendring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold, for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som panel, takbelegg og vinduer/listverk. Mindre endringer, som skifting mellom relativt moderne takteking som bølgeblikk, eternitplater, asbestplater, aluminiumplater, papp m.m. regnes ikke som endring. Det samme gjelder også utskifting av enkelte vinduer som har samme format, men hvor detaljene er vanskelig å kontrollere før/nå. Hvis panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men er av samme type som ved den opprinnelige registreringen, vil dette i de fleste tilfeller ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen vil derfor ikke fange opp tap av autenticitet på detaljnivå.

ANNEN ENDRING	Endringer som aktivt er påført bygningen
Deler av hus revet	En typisk endring er at deler av huset er bygd i lettere konstruksjon og er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømrete delen står igjen.
Tilbakeført til eldre uttrykk	Tilbakeføring til eldre uttrykk eller stil.
Dokumentert stilhistorisk tilbakeført	Tilbakeføring basert på dokumentert grunnlag.

3.6 Vurderingsparametere

I resultatanalysen blir registreringsdata for tap, tilstandsgrad og påførte endringer relatert til ulike vurderingsparametere: Bygningstyper, samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, bygningsalder, tettbygde/spredtbygde områder og planstatus. Planstatus for de undersøkte bygningene blir innhentet i kontrollåret. De øvrige vurderingsparameterne er basert på systematikken i SEFRAK-registeret, med tallkoder for en rekke underkategorier.⁹ Bygningstypene er standardiserte for alle kommunene og fanger ikke opp lokale bygningsbenevninger. Samfunnssektor og sosial miljøsammenheng refererer til bygningens opprinnelige funksjon og formål. Geografiske kategorier er definert etter kretsinnvidlingen i SEFRAK-registeret (se vedlegg 4). Tettbygde/spredtbygde kretser er basert på opplysninger fra Statistisk sentralbyrå ved oppstart av MOV-programmet i år 2000.

Tabell 8 Vurderingsparametere. Bygningstyper

BYGNINGSTYPE	KATEGORI	BYGNINGSTYPE	KATEGORI
Bolig/våningshus	Bolig	Sjøhus/naust	Fyr
-	Våningshus	-	Naust, sjøbu
Bygård	Bygård	-	Rorbu
Driftsbygninger	Driftsbygning	-	Sjøhus, brygge
-	Fjøs, stall, låve	Øvrige hustyper	Bygdemagasin, telthus, tollbu
Mindre uthus	Sidebygning	-	Forretningsbygg
-	Smie	-	Forsamlingshus
-	Stabbur, loft	-	Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé
-	Uthus knyttet til bolig/bygård	-	Hytte
-	Andre mindre uthus i/nær tunet	-	Kirke, kapell
Seter/utmarkshus	Koie	-	Kommunehus
-	Kvern, sag	-	Kraftstasjon, transformatorstasjon
-	Seterbu/sel	-	Næringsbygg
-	Seterfjøs	-	Skole/internat
-	Seterløe	-	Stasjonsbygning
-	Utløe, sommerfjøs	-	Sykehus, pleiehjem
-	Andre hus i utmark	-	Ukjent
-	Andre hus på setra	-	Annet

Tabell 9 Vurderingsparametere. Samfunnssektor og Sosial miljøsammenheng

SAMFUNNSSEKTOR	SEFRAK TALLKODE	SOSIAL MILJØSAMMENHENG	SEFRAK TALLKODE
Fast bosetting uten næringstilknytning	200	Arbeider, husmann, tjenestemann	30-39
Industri/merkantil virksomhet	400-500	Bonde	25
Landbruk, fiske, fangst	100	Embetsverk, institusjon	10-19
Andre sektorer	300, 600-900	Fisker	26

Tabell 10 Vurderingsparametere. Bygningsalder

BYGNINGSALDER	SEFRAK TALLKODE
1300-1400	130-144
1500-tallet	150-154
1600-tallet	160-164
1700-tallet	170-174
1800-tallet	180-184

Tabell 11 Vurderingsparametere. Planstatus

PLANSTATUS	HJEMMEL
Fredet (kml)	Kulturminneloven, fredningsforskrift for statens kulturhistoriske eiendommer
Regulert til bevaring (pbl)	Reguleringsplan i henhold til plan- og bygningsloven
Andre planer/retningslinjer m/bevaringsintensjon	Kommuneplan, kommunedelplan, kulturminneplan (temaplan)
Øvrige	

⁹ Riksantikvaren 1979: Registrering av faste kulturminner i Norge. C Kodliste for registrering av hus, rubr 12, 14, 28

3.7 Andre datakilder

I tillegg til vurderingsparameterne i MOV-programmet vil ulike andre datakilder, som samfunnsstatistikk og annet offentlig materiale, muntlig informasjon og observasjoner i felt, kunne belyse tapsutvikling, tilstand og endring for eldre og verneverdig bebyggelse.

Organisering av kulturminneforvaltningen

Organiseringen av kulturminneforvaltningen i kommunene kan fortelle om kommunens satsningsområder og målrettet arbeid på kulturminnefeltet. Er fagområdet samlet eller spredt i kommuneforvaltningen? Har kommunen byantikvar eller bygningsvernkonsulent? Kursvirksomhet, aktiviteter og rådgivning i regi av lokale aktører, som museer og foreninger kan fortelle om lokalt engasjement for bygningsbevaring.

Samfunnsstatistikk

Befolkningsutviklingen i de undersøkte kommunene kan gi indikasjoner på tapsårsaker knyttet til fraflytting eller pressområder og utbygging. Antall sysselsatte i primærnæringene jordbruk, skogbruk og fiske kan belyse årsakssammenhenger for tap og forfall av bygninger knyttet til landbruk og fiske.

Driftstilskudd i landbruket

Utviklingen i antall jordbruksforetak som mottar produksjons- og avløsertilskudd (driftstilskudd) kan belyse årsakssammenhenger for tap og forfall av landbruksbygninger. Formålet med driftstilskuddet er å styrke og jevne ut inntektene i jordbruksforetakene, samt fremme bestemte formål.

Boplikt og konsesjonsbestemmelser

Bo- og driveplikt på landbrukseiendommer, boplikt i fritidsområder, konsesjonsbestemmelser, eiendomsskatt, skattefritak for vedlikehold av verneverdige bygninger er forhold som kan ha betydning for tapsutvikling og bygningstilstand i kommunene.

Muntlige opplysninger

Selv om feltkontrollen er utvendig og visuell og ikke basert på intervju med huseierne, har vi tidvis fått muntlig informasjon i felt som kan supplere bildet av årsakssammenhengene for tap og forfall. Arealplanavdeling og kulturminneavdeling i kontrollkommunene har bidratt med opplysninger om utbyggingsområder og hytteområder og arbeid med kulturminneplan.

Observasjoner i felt

I forbindelse med feltarbeidet har vi observert karakteristiske trekk ved kommuner og områder, for eksempel at randsonene rundt byer og tettsteder kan være preget av forfall, mens hytteområder ofte er velholdte. Slike inntrykk er en del av bakteppet i analysen av hovedtendensene i tapsutviklingen.

Foto fra feltkontrollen

Fotodokumentasjon av alle de undersøkte bygningene inngår i feltkontrollen. Fotomaterialet har hatt en supplerende funksjon i analysen, for eksempel for å vurdere om bygningstapene kan knyttes til ulike typer miljøssammenhenger, som gjengrodde omgivelser i utkantstrøk, eller nybygde omgivelser i tettbygde strøk.

3.8 Feltarbeid, datalagring og databearbeiding

Datainnhenting i felt

Registrering av bygningstap, tapsårsak, tilstandsgrad og påførte endringer er gjennomført ved feltkontroll i barmarksesongen. Bygningstap og påførte endringer registreres ved å sammenligne bygningen som den står, med foto på de opprinnelige SEFRAK-skjemaene. Tilstandsgraden er basert på en vurdering av bygningen som den fremstår ved feltkontrollen. Feltregistreringen er utvendig og visuell og ikke basert på intervju med eier. Registreringen er gjennomført ved avkryssing i feltskjema. Alle objektene er fotografert, vanligvis med 3-4 foto av hver bygning, inkl ett som viser miljøsammenheng.

Datakvalitet

For å sikre høy kvalitet på det innsamlete datamaterialet og enhetlig vurdering og forståelse av registreringsparameterne, er datainnhenting i tredje og fjerde omdrev i sin helhet gjennomført av fagansatte i NIKU, med vekt på kontinuitet. Metoden har vært dokumentert i kursmateriell og felthåndbok.

Lagring av foto og rådata

Fotodokumentasjon og rådata fra feltregistreringen er lagret hos Riksantikvaren. Rådata fra feltregistreringen lagres i Excel-format, i én og samme Excel-tabell (MOV-tabellen). Fra fjerde omdrev har alle de undersøkte objektene med tilstandsdata blitt registrert i Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden. Et utvalg av fotomaterialet lagres i BraArkiv.¹⁰ Foto og rådata kan gjøres tilgjengelig ved forespørsel til Riksantikvaren.

Foto av de undersøkte bygningene er merket med SEFRAK-ID eller bygningsnummer. Foto av listeførte kirker er merket med kommune og kirkenavn. Foto som inngår både i SEFRAK-kontrollen og kontrollen av verneverdige kulturminner, er merket med SEFRAK-ID.

Bearbeiding av registreringsdata

Analyseresultatene fremkommer ved bearbeiding i Excel. MOV-tabellen er bygd opp med én linje for hvert objekt og har kolonner for grunndata, registreringsdata fra fire omdrev, og vurderingsparametere. Grunndata er hentet fra Matrikkelen, SEFRAK-registeret, Askeladden, kommunenes kulturminnedatabaser mm. Vurderingsparameterne er bygd opp med faste valgkategorier, basert på opplysninger fra SEFRAK-registeret og kommunenes planinnsyn. Tidsdybden i MOV-programmet gjør det mulig å analysere tap, tilstand og endringer over tid.

Kartverk

Som grunnlag for feltregistrering og analyser har NIKU laget digitale kartverk i ArcGIS for hver kommune, basert på kartgrunnlag fra Kartverket. Data for de undersøkte kulturminnene er lagt inn sammen med detaljerte kartdata (FKB) for kommunene.¹¹ SEFRAK-bygningene har blitt kartfestet ved hjelp av objektenes SEFRAK-ID, koblet mot eksisterende digital kartfesting av SEFRAK-bygninger i Matrikkelen. Kartuttrekket er levert av Riksantikvaren. Statlig listeførte bygninger og kommunalt verneverdige bygninger er kartfestet ved hjelp av bygningsnummer.

¹⁰ BraArkiv er en digital arkivløsning med begrenset innsyn, eid og driftet av Geomatikk IKT AS.

¹¹ FKB (Felles KartdataBase) er en samling datasett med de mest detaljerte kartdataene, skaffet til veie av staten, kommunene, energiverkene og Telenor.

Informasjon om feltarbeidet

I forkant av feltarbeidene har NIKU sendt informasjon til kommuner, fylkeskommuner og Sametinget. Eierne har blitt informert gjennom annonser i lokalpressen og informasjon på kommunenes nettsider. I feltsituasjonen har vi banket på alle dører og presentert oppdraget muntlig, og ved behov har vi delt ut skriftlig informasjon. Registrering og fotografering er gjennomført selv om eier ikke har vært hjemme. Hvis huseier har avvist fotografering, har vi respektert dette.

Bolighus og bakgård i Sandnes. De fleste bygningene i undersøkelsen ligger lett tilgjengelig ved vei, men fasadene mot bakgårdene kan være vanskelig å dokumentere. Foto: ÅD/NIKU 2017

Veiløse plasser i Tromsø og Saltdal. Kystkommunene i undersøkelsen har veiløse steder som må befares med båt. De fleste kommunene har bygninger i utmark som må befares til fots. Foto: ÅD/NIKU 2016/2017

Løe i Ytre Tysse i Samnanger i 2014 og 2019. Mindre overflateendringer, som maling og skifte av ytterkledning i samme utførelse og stil som før, registreres ikke som endring i dette overvåkingsprogrammet. 49 % av de undersøkte SEFRAK-bygningene er registrert som uendret, det vil si uten endringer som er aktivt påført. Foto: ÅD/NIKU 2014/2019

3.9 Bemerkninger til metoden

Fra 18 til 10 kommuner

MOV-programmet omfattet 18 kommuner i de tre første omdrevene (se nøkkeltall i vedlegg 2). I fjerde omdrev ble antall kommuner redusert til 10, fordi de kommunevise variasjonene i tapsandel ble vurdert som liten. Fra femte omdrev vil de 8 utelatte kommunene igjen inngå i feltkontrollen. Antall registrerte bygningstap i femte omdrev vil i disse kommunene bli fordelt på 10 forutgående år.

Langt og ulikt tidsintervall i første omdrev

Fordi den opprinnelige SEFRAK-registreringen foregikk mer enn fem år før første kontrollregistrering, og til ulik tid og med ulik varighet i de 10 kontrollkommunene, er tidsintervallet i første omdrev lengre enn for de senere omdrevene, og av ulik lengde i hver kommune. For å kunne sammenligne tapstall fra første omdrev med de senere, er beregningen av årlig tap i første omdrev, basert på et valgt middeltidspunkt for opprinnelig SEFRAK-registrering i hver kommune. Dette betyr at tapsanslaget har lavere validitet i første omdrev enn i de følgende (se tabell 6).

Begrenset kontrollregistrering i Nittedal i første omdrev

Første kontrollregistrering av SEFRAK-bygninger ble gjennomført i Nittedal i 1994, som en pilotundersøkelse og forløper til dette MOV-programmet. Feltkontrollen var begrenset til tapsregistrering. Det betyr at resultat for tilstandsgrad og påførte endringer i første omdrev er basert på 9 kommuner, og ikke 10.

Verneverdige kulturminner

For verneverdige kulturminner, som ble innført som ny kontrollgruppe fra fjerde omdrev, er det bare tilstanden (graden av forfall) som er registrert i fjerde omdrev, mens tap og aktivt påførte endringer vil bli registrert fra og med femte omdrev. Kontrollregistrering av SEFRAK-bygninger eldre enn 1900 har i alle fire omdrev omfattet tap, tapsårsak, tilstandsgrad og påførte endringer.

Utvendig og visuell feltkontroll

Feltregistreringen er utvendig og visuell, og ikke basert på intervju med eier. Kontrollregistreringen omfatter ikke vurdering av verneverdi eller vurdering av endringenes kvalitet.

Ukjent tapsårsak

Andelen bygningstap med ukjent tapsårsak økte markant i tredje omdrev. Årsaken til dette kan være knyttet til skifte av gjennomførende konsulenter fra tredje omdrev. Konsulentene som gjennomførte første og andre omdrev kan ha hatt flere samtaler med huseierne i felt.

Ny tilstandsgrad

«Truet» ble innført som supplerende registreringsalternativ til «sterkt truet» fra tredje omdrev. Dette må man ta høyde for når man skal sammenligne bygningstilstanden (graden av forfall) i de to første omdrevene med tredje og fjerde. Resultatene kan tyde på at det fra tredje omdrev skal mer til for å registrere en bygning som «intakt». Tilstandsvurderingen er basert på bygningen som den fremstår ved feltkontrollen og skal ikke være påvirket av andre forhold, som forfall og gjengroing i omgivelsene.

Gjenoppstått

Ingen bygninger er registrert som «gjenoppstått». Årsaken er at man sjelden vil fange opp om en bygning er satt opp igjen, ettersom tapte bygninger ikke befares i neste omdrev.

Annen endring

Fra tredje omdrev ble registrering av påførte endringer supplert med alternativene «deler av bygning revet», «tilbakeført til eldre uttrykk» og «dokumentert stilhistorisk tilbakeført». Alle endrete bygningene har blitt registrert med ABC-endring, mens de nye kategoriene har blitt registrert i tillegg. Bygningene vil bare unntaksvis bli registrert som «dokumentert stilhistorisk tilbakeført», ettersom slike opplysninger i praksis krever kildesøk og intervju med eier, som ikke inngår i feltkontrollen.

Lavt antall bygninger i Kautokeino

Antall SEFRAK-bygninger i undersøkelsesgrunnet for Kautokeino var på 40 bygninger i år 2000. Antallet er for lavt for sammenligning med de øvrige kommunene, men bygningene inngår i samlet resultat.

Lavt antall fredete bygninger

Antall fredete SEFRAK-bygninger i undersøkelsen er på 62 bygninger. Antallet er for lavt for sammenligning med bygninger med andre typer vern, men bygningene inngår i samlet resultat.

Påvirker vi feltet vi undersøker?

Vi har hatt som mål å unngå å påvirke feltet vi har undersøkt, for å ivareta MOV-programmets representativitet. I feltsituasjonen har vi lagt vekt på ikke å kommentere tap og forfall eller uttale oss om kvaliteten på bygningsendringer. Vi har heller ikke gitt råd om bygningsbevaring.

Stuebygning i Bø kommune. Foto: ÅD/NIKU 2019

3.10 Datagrunnlag 4. omdrev

Undersøkelsergrunnlaget i fjerde omdrev består av 5 629 SEFRAK-bygninger eldre enn 1900 og 982 verneverdige kulturminner. Gruppen av verneverdige kulturminner består av 12 statlig listeførte bygninger, 19 listeførte kirker, 730 bygninger regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven og 252 bygninger prioritert i kommunale kulturminneplaner. Flere av bygningene inngår i mer enn én av disse gruppene, slik at det totale undersøkelsergrunnlaget i fjerde omdrev er på 6 109 bygninger.

Tabell 12 Datagrunnlag 4. omdrev

KOMMUNE	KONTROLL- ÅR	STATLIG LISTEFØRT	LISTEFØRT KIRKE	REGULERT TIL BEVARING	PRIORITERT I KULTURMINNEPLAN	VERNEVERDIGE TOTALT	SEFRAK- BYGNING	TOTALT 4. OMDREV
Bø	2019	-	1	30	-	31	642	666
Flora	2018	-	1	12	106	107	576	634
Kautokeino	2015	-	-	-	-	-	19	19
Melhus	2018	-	4	-	77	77	1 073	1 081
Nittedal	2016	-	1	46	42	81	249	285
Nord-Aurdal	2015	-	3	63	-	66	1 069	1 072
Saltdal	2017	-	2	13	-	15	353	360
Samnanger	2019	-	1	38	27	65	323	353
Sandnes	2017	-	2	249	-	251	484	631
Tromsø	2016	12	4	279	-	289	841	1 008
TOTALT	2015-2019	12	19	730	252	982	5 629	6 109

Utmarksbygning i Bø kommune, Aasgård sykehus i Tromsø, våningshus ved Aasgård sykehus, og Melhus kirke. Bygningene representerer de fire kulturminnegruppene som inngår i overvåkingsprogrammet: SEFRAK-bygninger eldre enn 1900, kommunalt verneverdige bygninger, statlig listeførte bygninger verneklasse 2 og kirker som er listeført av Riksantikvaren. Foto: ÅD/NIKU 2019/2016/2016/2018

4 Samlet resultat

I dette kapittelet presenteres samlet resultat for bygningstap, tapsårsaker, tilstandsgrad og påførte endringer av SEFRAK-registrerte bygninger i 10 kommuner (se nøkkeltall i vedlegg 1). For de verneverdige bygningene som ikke er SEFRAK-registrert er det kun tilstandsgrad som er registrert i fjerde omdrev, mens tap og påførte endringer vil bli registrert fra neste omdrev.

Samlet resultat oppsummert

Det årlige tapet av SEFRAK-bygninger har sunket, fra 1 % i første omdrev, til 0,9 % i andre og tredje omdrev og 0,8 % i fjerde omdrev. Akkumulert bygningstap siden den opprinnelige SEFRAK-registreringen i 1975-1995 er på 28 %. 12 % av bygningene er truet av forfall og 3 % er sterkt truet. 51 % av bygningene er påført endring. 3 % har større volumendringer, 18 % har mindre volumendringer og 31 % har overflateendringer.

4.1 Tap

Tap pr omdrev

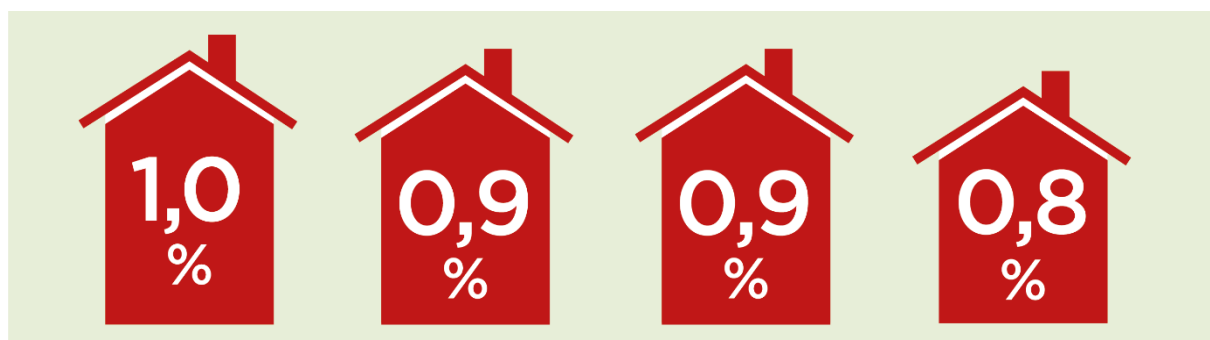
5 629 SEFRAK-bygninger ble undersøkt i fjerde omdrev. Av disse var 4,2 % tapt. Samlet resultat for 10 kommuner viser at bygningstapet har sunket, men ikke i alle de undersøkte kommunene. Nittedal, Nord-Aurdal, Saltdal, Samnanger, Sandnes og Tromsø har synkende tapsandel i fjerde omdrev, mens i Bø og Melhus har tapsandelen økt, samt i Flora, hvor tapet har steget markant (fra 4,5 % til 7,3 %). Den negative tapsutviklingen i tredje omdrev i Saltdal, Samnanger og Tromsø har snudd.

Tabell 13 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Tap pr omdrev

KOMMUNE	UNDERSØKT 1. OMD	TAP 1. OMD (ca 5 år)	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD
Bø	803	3,8 %	4,2 %	3,2 %	3,4 %
Flora	686	3,4 %	4,9 %	4,5 %	7,3 %
Kautokeino	40	13,3 %	13 %	5 %	5,3 %
Melhus	1 429	5,6 %	3,3 %	2,8 %	3,3 %
Nittedal	351	5,3 %	5,8 %	4,2 %	2 %
Nord-Aurdal	1 350	4 %	5,3 %	4,1 %	3,1 %
Saltdal	464	6,6 %	4,6 %	5,4 %	3,4 %
Samnanger	468	5,2 %	5,7 %	6,4 %	5,3 %
Sandnes	781	7,5 %	6 %	5,7 %	4,3 %
Tromsø	1 086	4,7 %	4,3 %	5,9 %	5,7 %
TOTALT	7 458	5 %	4,7 %	4,4 %	4,2 %

Årlig tap

Det årlige tapet av SEFRAK-bygninger pr omdrev har sunket, fra 1 % i første omdrev, til 0,9 % i andre og tredje omdrev og 0,8 % i fjerde omdrev.

Figur 6 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Årlig tap pr omdrev

Akkumulert tap

Samlet resultat for 10 kommuner viser at 28 % av bygningene som ble SEFRAK-registrert i perioden 1975-1995, og som inngikk i undersøkelsesgrunnlaget ved oppstart av MOV-programmet i år 2000, er registrert som tapt pr 2019. Tidsintervallet i første omdrev var lengre enn de senere omdrevene, og har ulik varighet i kontrollkommunene. Dette er en medvirkende årsak til den store tapsandelen i første omdrev, sammenlignet med de neste, og til den store variasjonen i tapsandel i første omdrev kommunene imellom. Både Nittedal, Samnanger og Sandnes, som har høyt akkumulert tap, var tidlig ute med SEFRAK-registreringene.

Tabell 14 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Akkumulert tap

KOMMUNE	SEFRAK REG	1. OMD	AKK. TAP 1. OMD	AKK. TAP 2. OMD	AKK. TAP 3. OMD	AKK. TAP 4. OMD
Bø	1984-1988	803	14 %	17 %	20 %	23 %
Flora	1991-1993	686	8 %	12 %	16 %	22 %
Kautokeino	1980-1988	40	43 %	50 %	53 %	55 %
Melhus	1978-1992	1 429	20 %	23 %	25 %	27 %
Nittedal	1973-1974	351	21 %	26 %	29 %	30 %
Nord-Aurdal	1977-1990	1 350	13 %	17 %	21 %	23 %
Saltdal	1983-1996	464	16 %	20 %	24 %	27 %
Samnanger	1979-1986	468	22 %	26 %	31 %	35 %
Sandnes	1979-1984	781	30 %	34 %	38 %	41 %
Tromsø	1978-1993	1 086	14 %	18 %	23 %	27 %
TOTALT		7 458	17 %	21 %	25 %	28 %

Figur 7 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Akkumulert tap. 1., 2., 3. og 4. omdrev

4.2 Tapsårsaker

Av 7 458 SEFRAK-bygninger undersøkt i første omdrev er 2 065 bygninger tapt. Riving er registrert som tapsårsak for 43 % av tapene. Av disse er det 3 % som skyldes riving som følge av offentlig planvedtak knyttet til større offentlige tiltak, som utbygging av vei, jernbane, sykehus, skole eller omsorgsbygg. 30 % av tapene skyldes forfall, og 22 % av tapene er registrert med ukjent tapsårsak.

Tabell 15 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Tapsårsaker

TAPSÅRSAK	1. OMD	2. OMD	3. OMD	4. OMD	1.-4. OMD	TAP TOTALT
Forfall	31 %	56 %	12 %	14 %	30 %	629
Offentlig planvedtak	1 %	2 %	9 %	6 %	3 %	56
Riving	42 %	26 %	33 %	54 %	40 %	822
Annet	5 %	7 %	5 %	6 %	6 %	114
Ukjent	21 %	9 %	41 %	19 %	22 %	444
TOTALT	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	2 065

4.3 Tilstand (forfallsgrad)

Samlet resultat for 10 kommuner i fjerde omdrev viser at 15 % av de gjenstående SEFRAK-bygningene er truet av forfall, og 3 % av disse er sterkt truet. Til sammenligning var 14 % truet i tredje omdrev. Andelen truete SEFRAK-bygninger har økt i hvert omdrev, med størst økning mellom andre og tredje. Hvis man ser bort fra Kautokeino, som har lavt antall undersøkte bygninger, er det Flora og Nord-Aurdal som har høyest andel truete SEFRAK-bygninger i fjerde omdrev (22 % og 18 %), etterfulgt av Melhus (15 %) og Bø (14 %). Nord-Aurdal, Saltdal, Sandnes og Tromsø har nedgang i andelen truete bygninger siden forrige omdrev, mens forfallet har økt i de øvrige 7 kommunene.

Tabell 16 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Tilstand (forfallsgrad)

KOMMUNE	TRUET 1.OMD	TRUET 2.OMD	TRUET 3.OMD	TRUET 4.OMD	TRUET	STERKT TRUET	GJENSTÅENDE
Bø	7 %	8 %	11 %	14 %	11 %	3 %	620
Flora	8 %	10 %	13 %	18 %	15 %	3 %	534
Kautokeino	13 %	25 %	37 %	61 %	39 %	22 %	18
Melhus	5 %	8 %	11 %	15 %	12 %	3 %	1 038
Nittedal	-	6 %	9 %	10 %	5 %	5 %	244
Nord-Aurdal	14 %	16 %	25 %	22 %	17 %	5 %	1 036
Saltdal	5 %	9 %	14 %	13 %	11 %	1 %	341
Samnanger	10 %	10 %	8 %	12 %	11 %	1 %	306
Sandnes	7 %	6 %	13 %	11 %	9 %	2 %	463
Tromsø	6 %	8 %	12 %	11 %	8 %	3 %	793
TOTALT	8 %	10 %	14 %	15 %	12 %	3 %	5 393

Skogstue på Årmodt i Bø kommune. I 2014 ble huset registrert uten påførte endringer, men truet av forfall. I 2019 var det istandsatt med nytt inngangsparti og ble registrert med liten volumendring og i god stand. Foto: ÅD/NIKU 2014/2019

Naust i Saltdal og driftsbygning i Tromsø. I fjerde omdrev er det bygningskategorien sjøhus/naust som har mest tap, mens driftsbygninger og utmarkshus har mest forfall. Foto: ÅD/NIKU 2017/2016

4.4 Påførte endringer

ABC-ending

51 % av SEFRAK-bygningene i fjerde omdrev har endringer som er aktivt påført. Andelen endrete har steget i alle omdrev (20 %, 30 %, 41 % og 51 % endrete). 3 % av bygningene har store volumendringer, 18 % har mindre volumendringer og 31 % har overflateendringer. Nittedal, Samnanger, Sandnes og Tromsø kommune har flest bygningsendringer (68 %, 60 %, 63 % og 61 %).

Tabell 17 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. A-B-C-ending (påførte endringer)

KOMMUNE	ENDRET 1.OMD	ENDRET 2.OMD	ENDRET 3.OMD	ENDRET 4.OMD	A	B	C	GJENSTÅENDE
Bø	21 %	27 %	40 %	45 %	3 %	14 %	28 %	620
Flora	19 %	24 %	38 %	52 %	2 %	15 %	35 %	534
Kautokeino	0 %	5 %	5 %	6 %	-	6 %	-	18
Melhus	26 %	36 %	46 %	54 %	4 %	21 %	28 %	1 038
Nittedal	-	48 %	64 %	68 %	8 %	26 %	34 %	244
Nord-Aurdal	15 %	21 %	26 %	37 %	3 %	10 %	24 %	1 036
Saltdal	14 %	23 %	33 %	45 %	2 %	18 %	24 %	341
Samnanger	24 %	30 %	48 %	60 %	4 %	20 %	36 %	306
Sandnes	31 %	42 %	54 %	63 %	2 %	22 %	39 %	463
Tromsø	22 %	30 %	44 %	61 %	3 %	22 %	36 %	793
TOTALT	20 %	30 %	41 %	51 %	3 %	18 %	31 %	5 393

Annen ending

3 % av alle undersøkte SEFRAK-bygninger i fjerde omdrev er endret ved at deler av bygningen er revet. 2 % av bygningene er tilbakeført til eldre uttrykk. Kun én bygning er registrert som dokumentert stilhistorisk tilbakeført. Sandnes kommune har flest tilbakeførte bygninger.

Tabell 18 Samlet resultat SEFRAK-bygninger. Annen ending (påførte endringer)

KOMMUNE	DELER AV HUS REVET	TILBAKEFØRT TIL ELDERE UTTRYKK	DOK. STILHISTORISK TILBAKEFØRT	GJENSTÅENDE
Bø	1 %	0 %	-	620
Flora	2 %	1 %	-	534
Kautokeino	6 %	-	-	18
Melhus	4 %	1 %	-	1 038
Nittedal	6 %	3 %	-	244
Nord-Aurdal	3 %	1 %	1	1 036
Saltdal	4 %	-	-	341
Samnanger	3 %	0 %	-	306
Sandnes	3 %	8 %	-	463
Tromsø	2 %	3 %	-	793
TOTALT	3 %	2 %	1	5 393

Stuebygning i Bø kommune. I 2014 ble huset registrert uten påførte endringer, sammenlignet med SEFRAK-registreringen på 1980-tallet, men i 2019 var det istandsatt og hadde fått en mindre volumendring. Foto: RM/NIKU 2014, ÅD/NIKU 2019

5 Resultatanalyse

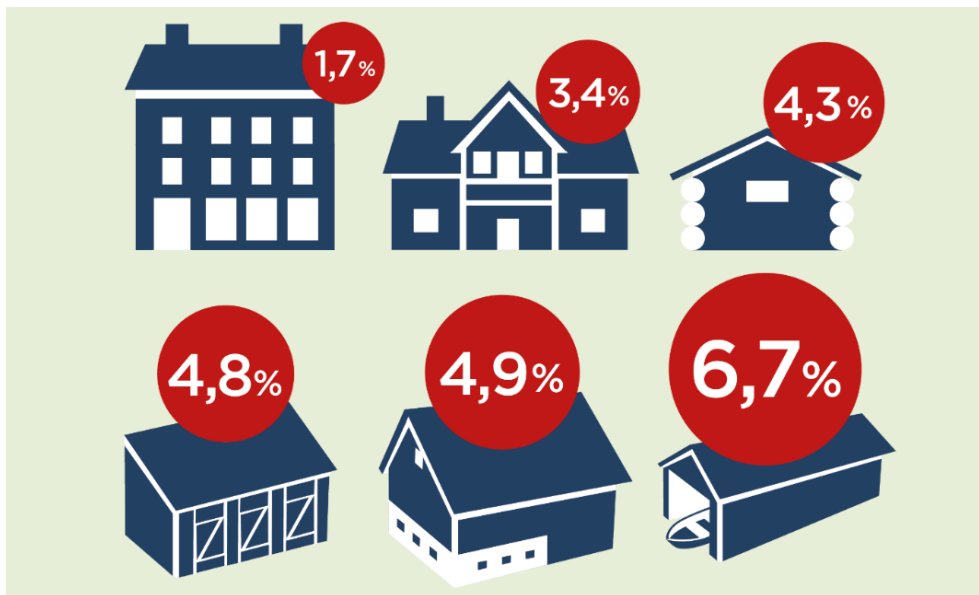
Dette kapitlet omhandler hovedtendenser i undersøkelsesresultatene. Det innsamlete datamaterialet er analysert ved bruk av følgende fast definerte vurderingsparametere i MOV-programmet: Bygningstyper, samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, tettbygd/spredtbygd, bygningsalder og planstatus (se detaljert resultat i vedlegg 3). Bruken av andre datakilder, som samfunnsstatistikk og annet offentlig materiale, ulike typer muntlig informasjon og observasjoner i felt, varierer for de ulike temaene som diskuteres.

Valg av tematikk er blant annet basert på resultatene som ble presentert i sammendragsrapporten for de tre første omdrevene av MOV-programmet.¹² Et overordnet perspektiv for analysen er å identifisere sårbare kulturminner og områder som krever ekstra innsats. I den forbindelse er samfunnsnytte og lønnsom bruk av offentlige ressurser et viktig bakteppe. Hvordan er effekten av virkemiddelbruken på kulturminnefeltet? Hvor skal virkemidlene settes inn? Hvor vil virkemidlene ha best effekt? Finnes det områder med positive tendenser hvor virkemidlene kan ha en forsterkende effekt? Disse spørsmålene blir i det følgende belyst gjennom ulike temaer:

Virkemidler for vern:	Effekten av ulike virkemidler på kulturminnefeltet
Tapsutvikling i landbruk og utkant:	Tapsutvikling i områder med fraflytting og funksjonstømming
Pressområder og utbygging:	Tapsutvikling i områder med utbyggingspress
Praktiseringen av 1850-grensen:	Er den særskilte byggesaksbehandlingen for bygninger eldre enn 1850 (kml § 25) et effektivt virkemiddel for vern?
Tap av de eldste bygningene:	Hvordan ivaretas aldersverdi i bygningsvernet?
Tap av sjeldne bygningstyper:	Klarer vi å ta vare på et representativt utvalg av bygninger?
Tap av samiske bygninger:	Er fredningsbestemmelsen for samiske kulturminner eldre enn 1917 et effektivt virkemiddel for vern?
Effekten av fritidsbruk:	Bevaring av kulturminneverdi i forbindelse med transformasjon fra nyttelandskap til hyttelandskap
Endring og autentisitet:	Sammenhengen mellom påførte bygningsendringer og god bygningsteknisk tilstand – vern gjennom bruk

¹² Dammann, Åse, 2015: Gamle hus da og nå. Status for SEFRAX-registrerte bygninger i 18 kommuner. Sammendragsrapport for Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram 2000-2014. NIKU Rapport 82

5.1 Ulike bygningstyper

Figur 8 Bygård, våningshus, utmarkshus, mindre uthus, driftsbygning, naust. Tap 4. omdrev

Av de ulike SEFRAK bygningstypene er det bygårdene som har lavest tapsandel i fjerde omdrev (1,7 % tap), etterfulgt av bolig/våningshus (3,4 % tap), seter/utmarkshus (4,3 % tap), mindre uthus (4,8 % tap) og driftsbygninger (4,9 % tap). Sjøhus/naust har høyest tapsandel i fjerde omdrev (6,7 % tap).

Tabell 19 SEFRAK bygningskategorier. Bygningstap

BYGNINGSTYPE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK. TAP
Bolig/våningshus	2 799	13 %	4,3 %	3,5 %	3,4 %	23 %
Bygård	140	10 %	0,8 %	3,2 %	1,7 %	15 %
Driftsbygning	1 003	26 %	6,3 %	5,5 %	4,9 %	38 %
Mindre uthus	2 102	19 %	4,5 %	4,8 %	4,8 %	30 %
Seter/utmarkshus	789	16 %	6,8 %	6 %	4,3 %	30 %
Sjøhus/naust	368	15 %	4,2 %	4,4 %	6,7 %	28 %
Øvrige hustyper	257	18 %	2,4 %	4,4 %	4,1 %	27 %
TOTALT	7 458	17 %	4,7 %	4,4 %	4,2 %	28 %

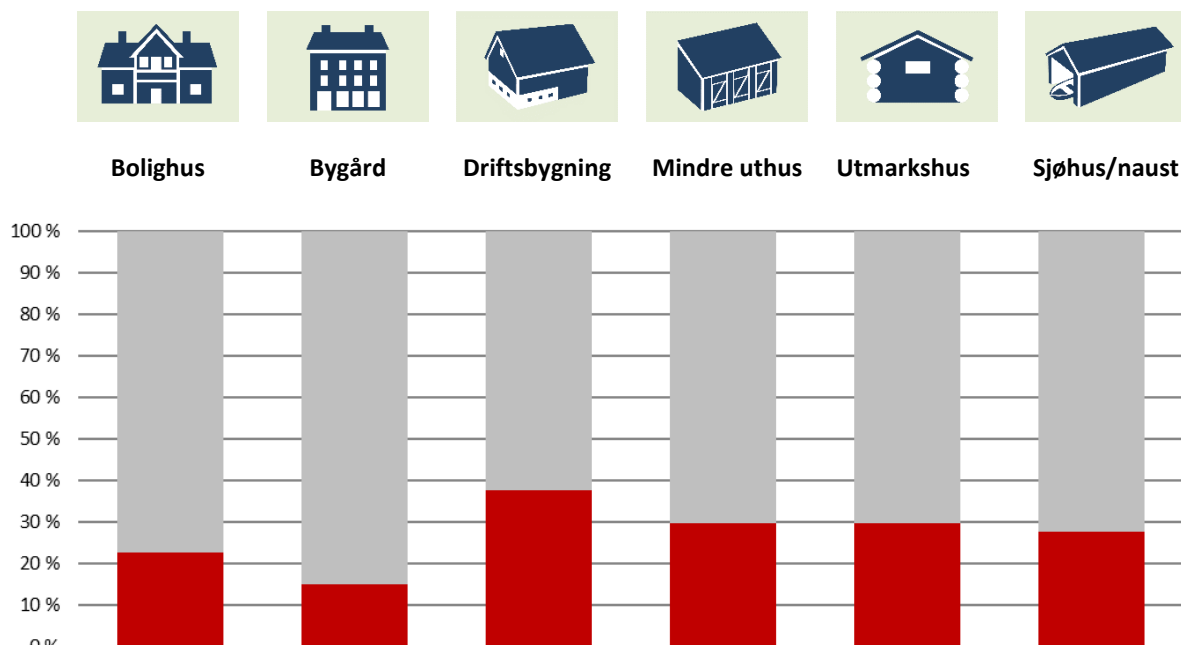
Tabell 20 SEFRAK bygningskategorier. Tilstand (forfallsgrad)

BYGNINGSTYPE	TRUET 1. OMD	TRUET 2. OMD	TRUET 3. OMD	TRUET 4. OMD	TRUET	STERKT TRUET	GJENSTÅENDE
Bolig/våningshus	4 %	6 %	8 %	9 %	8 %	2 %	2 162
Bygård	-	1 %	2 %	-	-	-	119
Driftsbygning	14 %	16 %	24 %	26 %	19 %	8 %	626
Mindre uthus	7 %	10 %	16 %	17 %	14 %	3 %	1 479
Seter/utmarkshus	16 %	19 %	25 %	25 %	18 %	7 %	553
Sjøhus/naust	8 %	10 %	16 %	18 %	16 %	2 %	266
Øvrige hustyper	5 %	5 %	11 %	9 %	7 %	1 %	188
TOTALT	8 %	10 %	14 %	15 %	12 %	3 %	5 393

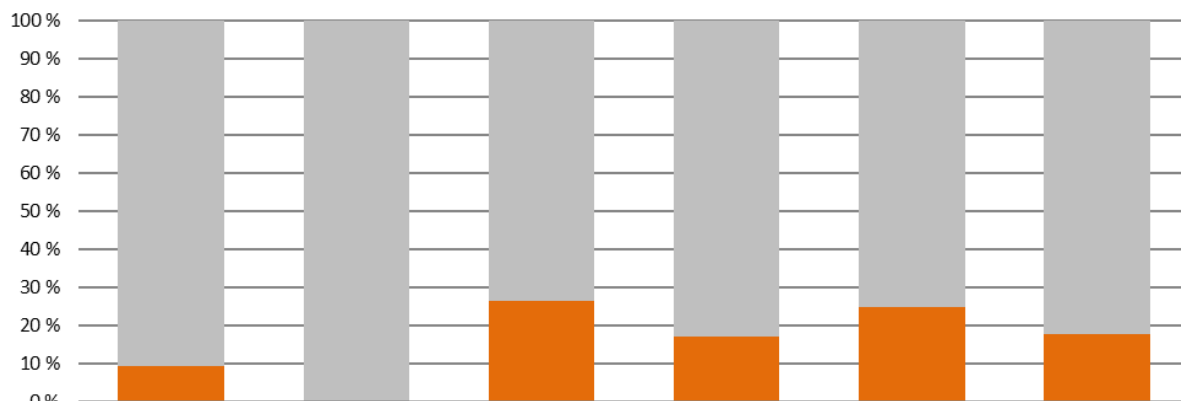
Tabell 21 SEFRAK bygningskategorier. A-B-C-endring (påførte endringer)

BYGNINGSTYPE	ENDR. 1. OMD	ENDR. 2. OMD	ENDR. 3. OMD	ENDR. 4. OMD	A	B	C	GJENSTÅENDE
Bolig/våningshus	29 %	41 %	56 %	66 %	5 %	29 %	32 %	2 162
Bygård	44 %	48 %	64 %	82 %	2 %	20 %	61 %	119
Driftsbygning	18 %	27 %	39 %	47 %	5 %	19 %	24 %	626
Mindre uthus	13 %	19 %	27 %	36 %	1 %	6 %	29 %	1 479
Seter/utmarkshus	14 %	20 %	27 %	37 %	2 %	9 %	25 %	553
Sjøhus/naust	10 %	14 %	24 %	38 %	-	5 %	33 %	266
Øvrige hustyper	20 %	29 %	45 %	58 %	3 %	14 %	40 %	188
TOTALT	20 %	30 %	41 %	51 %	3 %	18 %	31 %	5 393

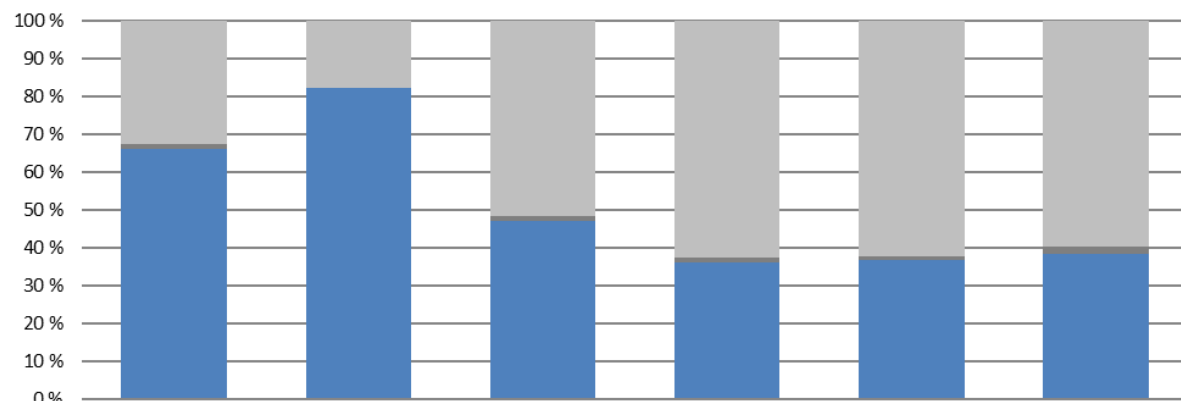
Resultatet viser at bygningstypene med mange aktivt påførte endringer (boliger og bygårder) har mindre tap og forfall enn bygningstypene som har færre endringer (driftsbygninger, mindre uthus, seter/utmarkshus og sjøhus/naust). Dette er illustrert i søylediagrammene nedenfor. Selv om feltkontrollen i overvåkingsprogrammet ikke omfatter registrering av hvorvidt bygningene er i bruk, peker resultatene på en sammenheng mellom bruk og bygningsbevaring, ettersom bygninger i bruk vanligvis blir påført endringer i forbindelse med vedlikehold og brukstilpasninger (se kap 5.8).

Figur 9 Akkumulert tap av SEFRAK bygninger. Andel av 7 458 undersøkte i 1. omdrev

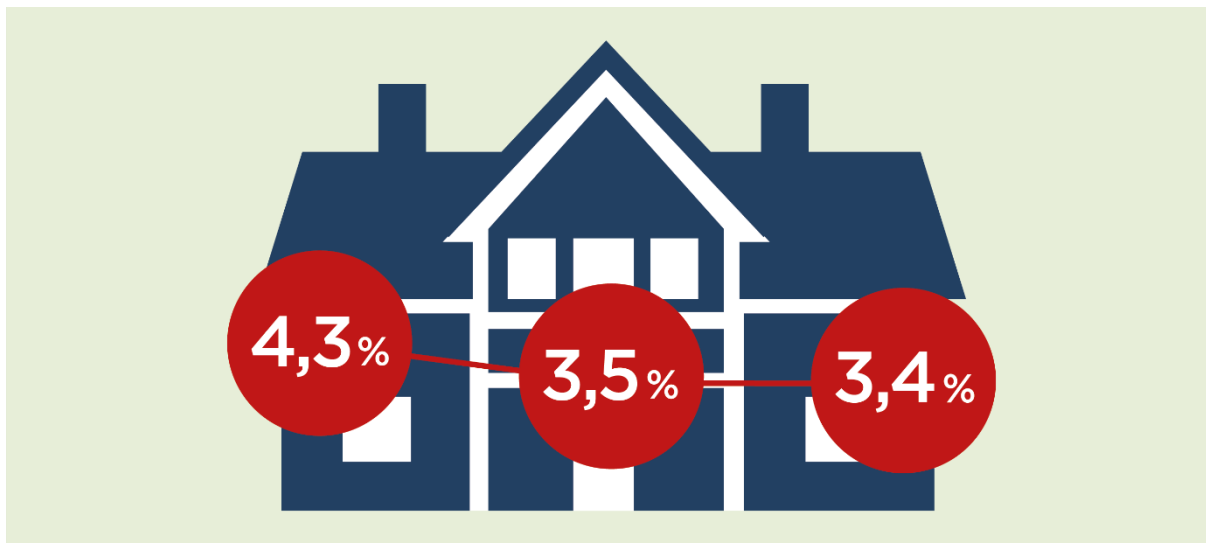

Figur 10 True SEFRAK bygninger. Andel av 5 393 gjenstående i 4. omdrev

Figur 11 Aktivt endrete SEFRAK-bygninger. Andel av 5 393 gjenstående i 4. omdrev

5.2 Bolig/våningshus

Figur 12 Bolig/våningshus. Tap. 2., 3., og 4. omdrev

Resultat registreringsdata

2 238 SEFRAK-registrerte bolig/våningshus ble undersøkt i fjerde omdrev. Tap av bolig/våningshus i fjerde omdrev ligger noe under gjennomsnittstapet for alle bygningstyper (3,4 % tap). Akkumulert tap ligger under gjennomsnittet i undersøkelsen (23 % mot 28 %), og tapsandelen har sunket. En relativt høy andel bolig/våningshus er i god stand (9 % truet) og mange har påførte endringer (66 %). 5 % har store volumendringer, 29 % har mindre volumendringer og 32 % har overflateendringer. Resultatene viser at bolighus som ikke er tilknyttet gårdsbruk har høyere akkumulert tapsandel enn våningshus på gårdsbruk (30 % mot 22 %). Det er imidlertid mer forfall og færre påførte endringer på de gjenstående våningshusene på gårdsbruk enn på bolighusene (10 % mot 3 % truet og 65 % mot 79 % endret).

Tap av bolighus og forfall på våningshus

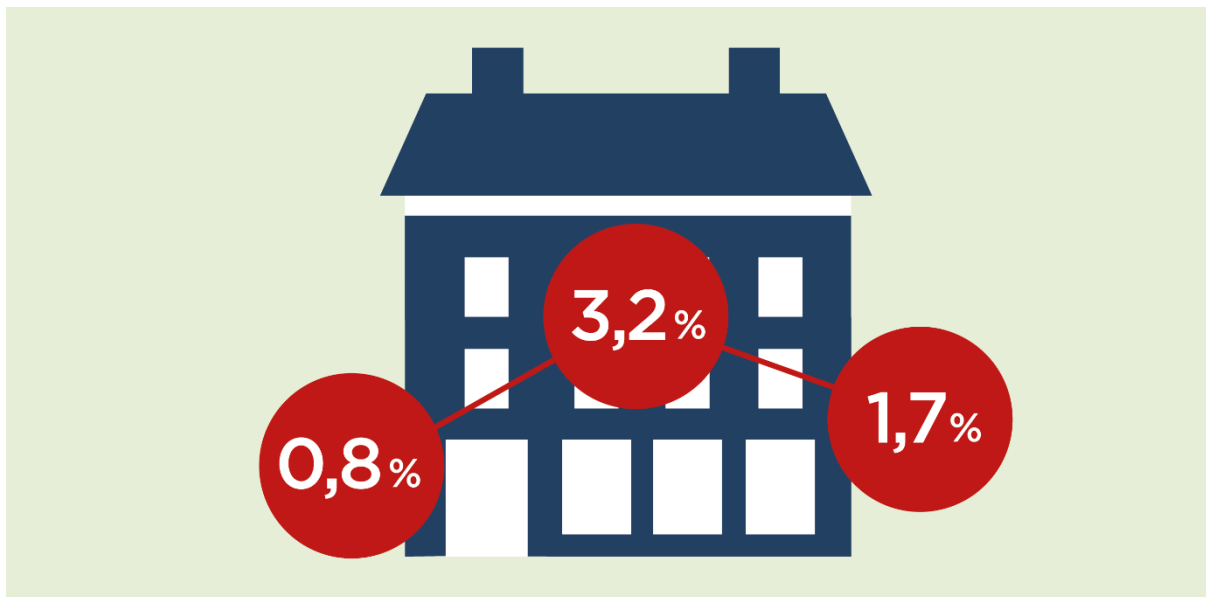
At en relativt lav andel boliger/våningshus er truet av forfall og en høy andel har påførte endringer, tyder på at mange av disse bygningene er i bruk. Høy andel volumendringer kan tyde på brukstilpasninger. At det er mindre tap av våningshus på gårdsbruk enn av øvrige bolighus, kan ha sammenheng med at utbyggingspresset er større i rene boligområder enn i landbruksområder. Man må også anta at våningshusene kan være bebodd lenge etter at gårdsdriften er avsluttet og driftsbygningene forfaller. Undersøkelsen «Landbruksbygg og kulturlandskap» fra 2013 bekrefter en slik tendens. På 90 undersøkte gårdsanlegg i fire kommuner var til sammen 95 % av våningshusene registrert med god tilstand, mens bare 68 % av de store driftsbygningene, og 39 % av de ubrukte bygningene på gården var i god stand.¹³ Undersøkelsesresultatet viser imidlertid at det er klart mer forfall på våningshus på gårdsbruk enn på øvrige boliger, noe som kan bety økt tapstakt for våningshus i årene fremover.

Tabell 22 Våningshus og øvrige bolighus. Akkumulert tap og tilstand (forfallsgrad)

BOLIG/VÅNINGSHUS	UNDERSØKT 1. OMD	AKK. TAP	TRUET	ENDRET	GJENSTÅENDE
Bolighus	169	30 %	3 %	79 %	119
Våningshus	2 630	22 %	10 %	65 %	2 043
TOTALT	2 799	23 %	9 %	66 %	2 162

¹³ Landbruksbygg og kulturlandskap. Nasjonalt utviklingsprogram. Sluttrapport 2013, s 35

5.3 Bygårder

Figur 13 Bygårder. Tap. 2., 3. og 4. omdrev

Resultat registreringsdata

121 SEFRAK-registrerte bygårder er undersøkt i fjerde omdrev. Bygårdene har det laveste akkumulerte tapet av alle bygningstypene (15 %). Tapsandelen i fjerde omdrev er også lav (1,7 %), og ingen av bygårdene er truet av forfall. Tapsandelen har sunket siden tredje omdrev. Svært mange av bygårdene har påførte endringer (82 %), men det er få store volumendringer (2 %). En høy andel av bygårdene har imidlertid mindre volumendringer (20 %) og overflateendringer (61 %).

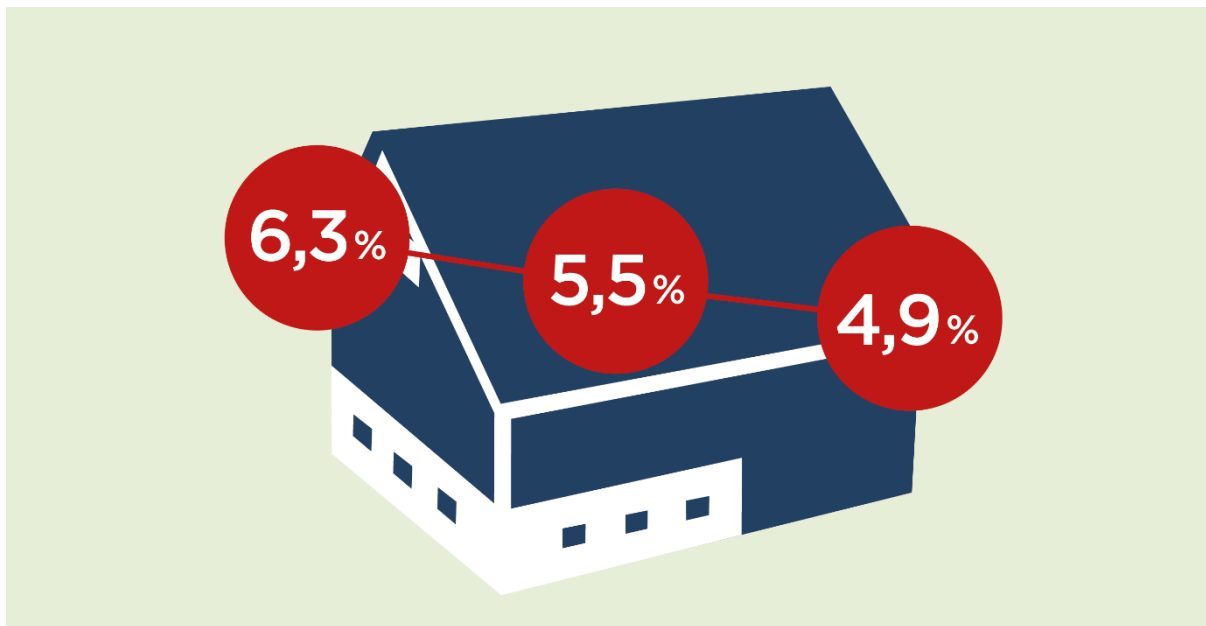
Effekten av vern

Flesteparten av de SEFRAK-registrerte bygårdene som ble undersøkt i fjerde omdrev (104 av 121) var regulert til bevaring, prioritert i kulturminneplan eller inngikk i NB!-områder, som er Riksantikvarens oversikt over kulturmiljøer av nasjonal interesse i norske byer og tettsteder. Dette betyr at undersøkelsesresultatet først og fremst er representativt for eldre bygårder i områder med tilsvarende vern, og at det positive resultatet for bygårder i denne undersøkelsen ikke nødvendigvis reflekterer tilstanden for eldre bygårder i hele landet. Resultatet gir imidlertid en indikasjon på at disse typene av vern virker.

Bygårder i Tromsø og Sandnes. Det akkumulerte tapet av SEFRAK-registrerte bygårder er på 15 % og klart lavere tapsandelen for alle bygningstyper (28 %). Foto: ÅD/NIKU 2016/2017

5.4 Driftsbygninger

Figur 14 Driftsbygninger. Tap. 2., 3. og 4. omdrev

Resultat registreringsdata

658 SEFRAK-registrerte driftsbygninger er undersøkt i fjerde omdrev. Driftsbygningene har hatt høy tapsandel i tidligere omdrev og har det høyeste akkumulerte tapet av alle bygningstypene (38 %). Tapstakten for driftsbygningene har sunket noe, men ligger over gjennomsnittstapet for alle bygningstyper også i fjerde omdrev (4,9 % tap), og svært mange av de gjenstående bygningene er truet av forfall (26 %). Driftsbygningene har noe færre påførte endringer enn gjennomsnittet (47 % endret), men det er forholdsvis mange volumendringer (5 % store og 19 % mindre volumendringer). Driftsbygningene er samtidig bygningskategorien med lavest andel overflateendringer (24 %).

Funksjonstømming, forfall og tap

Høyt akkumulert tap, mye forfall og få overflateendringer tyder på at færre av driftsbygningene er i bruk nå enn tidligere. Dagens landbruksdrift, med effektivisering og sammenslåing av driftsenheter, krever færre og mer tidmessige driftsbygninger. En stor del av de kombinerte driftsbygningene fra før 1900 ble bygd i forbindelse med de nye driftsformene i landbruket fra midten av 1850-tallet. Disse driftsformene er endret, og bygningene går ut av bruk og forfaller. Man regner med at så mange som rundt en halv million bygninger har mistet sin opprinnelige funksjon i landbruksdriften og står ubrukt eller brukes som lager.¹⁴ Motivasjonen for å holde de gamle driftsbygningene i hevd, med kostbart og tidkrevende vedlikehold, reduseres med funksjonstømmingen. I 9 av de 10 undersøkte kommunene gikk andelen jordbruksforetak som mottok produksjons- og avløsertilskudd betydelig ned fra 2010 til 2015.¹⁵ Den generelle nedgangen kan skyldes ulike endringer i vilkårene for å motta produksjons- og avløsertilskudd, men tallene følger den generelle nedgangen i antall jordbruksforetak i Norge. Samnanger kommune er et unntak. Her var antall driftstilskudd stabilt fra 2010 til 2015. Andelen truede driftsbygninger i kommunen lå samtidig godt under gjennomsnittet for 10 kommuner. Nittedal, som hadde en svakere nedgang i antall driftstilskudd enn de øvrige 8 kommunene, har hatt lavt antall tap av driftsbygninger de siste tre omdrevne, og få av de

¹⁴ Landbruksbygg og kulturlandskap. Nasjonalt utviklingsprogram. Sluttrapport 2013, s 27 og 33

¹⁵ Landbruksdirektoratet (lest 25.05.20): www.landbruksdirektoratet.no/no/tilskuddsbase

gjenstående er truet. Som nabokommune til Oslo har Nittedal en lang historie med nedbygging av jordbruket, slik at en større del av driftsbygningene i Nittedal kan ha gått tapt før SEFRAK-registreringen ble gjennomført i kommunen på 1970-tallet. Nord-Aurdal, som har den sterkeste nedgangen i driftstilskudd fra 2010 til 2015, har også den høyeste andelen av truede driftsbygninger. Sandnes og Tromsø, som er kommunene med sterkest befolkningsvekst, har det høyeste akkumulerte tapet av driftsbygninger. Et høyt antall truede driftsbygninger, og nedgangen i antall driftstilskudd i landbruket, gjør at man må forvente at tapstakten for driftsbygninger vil øke.

Tabell 23 Driftsbygninger kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad)

KOMMUNE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK.TAP	TRUET	OPPSUMMERT
Bø	122	29 %	7 %	2 %	6 %	39 %	30 %	Mye tap og forfall
Flora	81	10 %	5 %	6 %	12 %	30 %	28 %	
Kautokeino	3	66 %	100 %	-	-	100 %	-	
Melhus	239	33 %	5 %	6 %	3 %	42 %	27 %	Mye tap og forfall
Nittedal	36	28 %	-	4 %	-	31 %	8 %	Få truet
Nord-Aurdal	149	18 %	6 %	3 %	4 %	28 %	41 %	Mye forfall
Saltdal	62	8 %	5 %	6 %	4 %	21 %	12 %	
Samnanger	95	23 %	5 %	3 %	3 %	32 %	18 %	
Sandnes	113	43 %	11 %	7 %	4 %	55 %	20 %	Svært mye tap
Tromsø	103	23 %	9 %	13 %	6 %	43 %	25 %	
TOTALT	1 003	26 %	6 %	5 %	5 %	38 %	26 %	

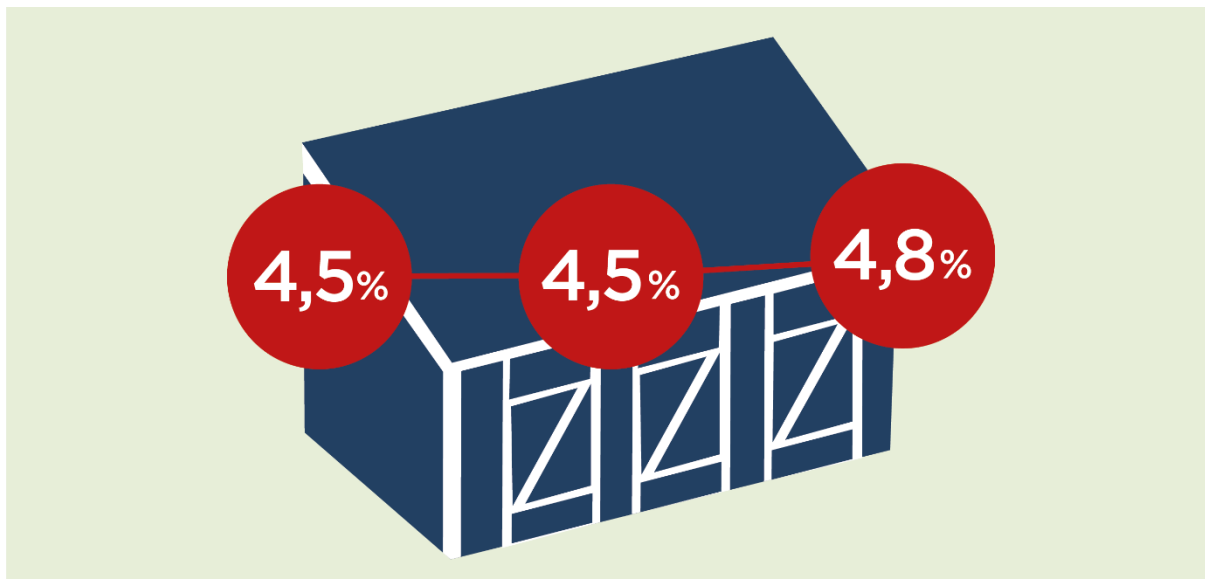
Tabell 24 Antall produksjons- og avløsertilskudd i landbruket (driftstilskudd) i kontrollkommunene

KOMMUNE	DRIFTSTILSKUDD 2010	DRIFTSTILSKUDD 2015	UTVIKLING	OPPSUMMERT
Bø	125	109	-13 %	Nedgang
Flora	173	148	-14 %	Nedgang
Kautokeino	14	12	-14 %	Nedgang
Melhus	320	273	-15 %	Nedgang
Nittedal	53	49	-8 %	Nedgang
Nord-Aurdal	224	146	-35 %	Sterk nedgang
Saltdal	57	49	-14 %	Nedgang
Samnanger	31	31		Stabilt
Sandnes	386	349	-10 %	Nedgang
Tromsø	106	89	-16 %	Nedgang

Driftsbygning på øya Hovden i Flora kommune. Totalt 38 % av de SEFRAK-registrerte driftsbygningene i undersøkelsen er tapt. Denne driftsbygningen ble registrert med påført overflateendring og god tilstand. Foto: ÅD/NIKU 2018

5.5 Mindre uthus

Figur 15 Mindre uthus. Tap. 2., 3. og 4. omdrev

Resultat registreringsdata

1 553 SEFRAK-registrerte mindre uthus er undersøkt i fjerde omdrev. Sammenlignet med gjennomsnittet for alle bygningstyper har de mindre uthusene noe høyere tapsandel (4,8 % mot 4,2 %), noe høyere akkumulert tap (30 % mot 28 %), og noe mer forfall (17 % truet mot 15 %). Tapsandelen har vært noenlunde lik i andre til fjerde omdrev. De mindre uthusene har få påførte endringer (36 % endret), og svært få volumendringer (1 % store og 6 % mindre volumendringer). De fleste endringene er overflateendringer (23 %), som tilsvarer mye av det ordinære vedlikeholdet. Resultatet viser store individuelle variasjoner mellom ulike underkategorier av mindre uthus.

Endring og bruk

Det kan være flere årsaker til at relativt få av de mindre uthusene har volumendringer. Mange av de mindre uthusene på gården har mistet sin opprinnelige funksjon og brukes som lager eller annet som ikke krever spesielle tilpasninger og bygningsendringer. Noen av bygningene er ikke lenger i bruk, slik som tilfellet er med mange av gårdssmiene.

Tabell 25 Ulike typer mindre uthus. Tap og tilstand (forfallsgrad)

BYGNINGSTYPE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK.TAP	TRUET
Sidebygning	477	22 %	6 %	5 %	4 %	32 %	21 %
Smie	83	25 %	6 %	2 %	9 %	37 %	40 %
Stabbur/loft	1 029	14 %	2 %	2 %	3 %	20 %	14 %
Uthus til bolig/bygård	60	40 %	19 %	14 %	12 %	63 %	14 %
Andre mindre uthus	453	22 %	7 %	12 %	10 %	42 %	19 %
TOTALT	2 102	19 %	5 %	5 %	5 %	30 %	17 %

Tabell 26 Ulike typer mindre uthus. Påførte endringer

BYGNINGSTYPE	GJENSTÅENDE	ENDRET 4. OMD	A-endring	B-endring	C-endring
Sidebygning	322	48 %	3 %	12 %	32 %
Smie	52	29 %	-	-	29 %
Stabbur/loft	819	33 %	1 %	3 %	29 %
Uthus til bolig/bygård	22	45 %	-	14 %	32 %
Andre mindre uthus	264	34 %	2 %	8 %	23 %
TOTALT	1 479	36 %	1 %	6 %	29 %

Stabbur og loft

Av de ulike typene av mindre uthus er det stabbur/loft som har lavest tapsandel, og andelen av de gjenstående som er truet er også relativt lav (20 % akkumulert tap og 14 % truet). Stabbur og loft er tradisjonelt sett stasbygninger på gården, med høy status og sentral plassering i tunet. Dette kan være årsaken til at mange av disse bygningene er bevart. I tillegg har stabbur og loft som oftest en overkommelig størrelse med tanke på vedlikehold, og et godt potensial for funksjonsendring.

Uthus knyttet til bolig og bygård

I motsatt ende av tapsskalaen ligger uthus knyttet til bolig og bygård. Av 60 slike bygninger i det opprinnelige undersøkelsesgrunnlaget, er 38 tapt (63 %). Typiske eksempler er bakgårdsbebyggelse med lav status, slik som utedoer, verkstedbygninger og lagerskur. Disse bygningene er særlig utsatt på grunn av funksjonstømming, sanering og utbyggingspress i by og tettbygde områder. Tendensen er imidlertid positiv, ettersom tapet har sunket i alle omdrev og andelen truede nå er relativt lav.

Gårdssmier

På grunn av brannfaren ble gårdssmiene oftest lagt i god avstand fra de andre husene på gården og i åpent terreng. Funksjonstømming og perifer beliggenhet i gradvis mer gjengrodde omgivelser gjør at disse bygningene i økende grad er truet av forfall. Mange av gårdssmiene i undersøkelsesgrunnlaget er allerede tapt. 31 av 83 smier i undersøkelsesgrunnlaget i første omdrev er nå tapt (37 %), og 21 av de gjenstående er truet (40 %), som betyr at man kan forvente økt tapstakt i årene som kommer.

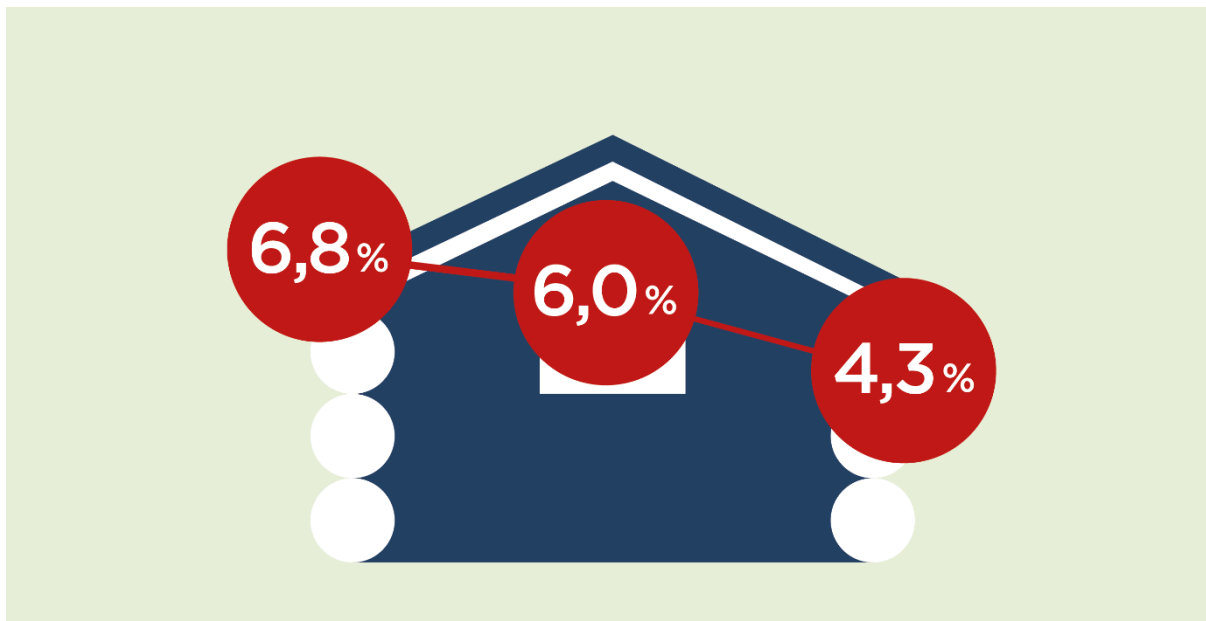

Stabbur i Nord-Aurdal og bakgårdsbygning i Tromsø. Stabbur og loft er statusbygninger med lite tap og forfall, mens bakgårdsbebyggelse er en utsatt bygningstype, med 63 % akkumulert tap. Foto: ÅD/NIKU 2015/2016

Gårdssmier i Nittedal og Bø, begge registrert i god stand. 37 % av gårdssmiene i undersøkelsen er tapt siden SEFRAK-registreringen i 1975-1995, og 40 % av de gjenstående smiene er truet. Foto: ÅD/NIKU 2016/2019

5.6 Seter/utmarkshus

Figur 16 Seter/utmarkshus. Tap. 2., 3. og 4. omdrev

Resultat registreringsdata

578 utmarkshus er undersøkt i fjerde omdrev. Tapsandelen for utmarkshus har ligget over gjennomsnittstapet for alle bygningstyper i tidligere omdrev, men har sunket jevnt, og ligger i fjerde omdrev omtrent på gjennomsnitt (4,3 % tap). Det er imidlertid mye forfall på de gjenstående utmarksbygningene (25 % truet). Akkumulert tap er på 30 %. Tapsprosenten varierer for de ulike typene utmarkshus. Seterbuene, som i dag ofte er i bruk som fritidshytter, ligger best an (18 % akkumulert tap), mens kvernhusene, seterløene og utløene er mer utsatt (42 %, 41 % og 51 % akkumulert tap). Tilstanden for de gjenstående utmarksbygningene følger samme mønster, med klart mindre forfall på seterbuene enn på uthusene på setra og andre utmarksbygninger uten bofunksjon.

Bekkevern og sag

Bekkevern og sag er spesielt utsatte bygningstyper, på grunn av fuktige og overgrodde omgivelser i bekkefar. Perifer beliggenhet i forhold til gårdstunet og total funksjonstømming medfører ofte et dårlig vedlikehold. 16 av 38 bygninger i undersøkelsesgrunnlaget fra første omdrev er tapt (42 %). Tre av de 22 gjenstående er truet av forfall (14 %).

Kvernhus i Saltdal kommune og Sandnes kommune. Foto: ÅD/NIKU 2017

Tabell 27 Ulike typer utmarkshus. Tap og tilstand (forfallsgrad)

BYGNINGSTYPE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK.TAP	TRUET
Kvern, sag	38	16 %	13 %	14 %	8 %	42 %	14 %
Seterbu/sel	271	13 %	4 %	2 %	1 %	18 %	14 %
Seterfjøs	160	12 %	4 %	4 %	1 %	19 %	26 %
Seterløe	128	22 %	13 %	7 %	7 %	41 %	40 %
Utløe, sommerfjøs	148	26 %	9 %	14 %	15 %	51 %	49 %
Andre utmarkshus	44	7 %	7 %	11 %	0 %	23 %	15 %
TOTALT	789	16 %	7 %	6 %	4 %	30 %	25 %

Fra nyttelandskap til hyttelandskap

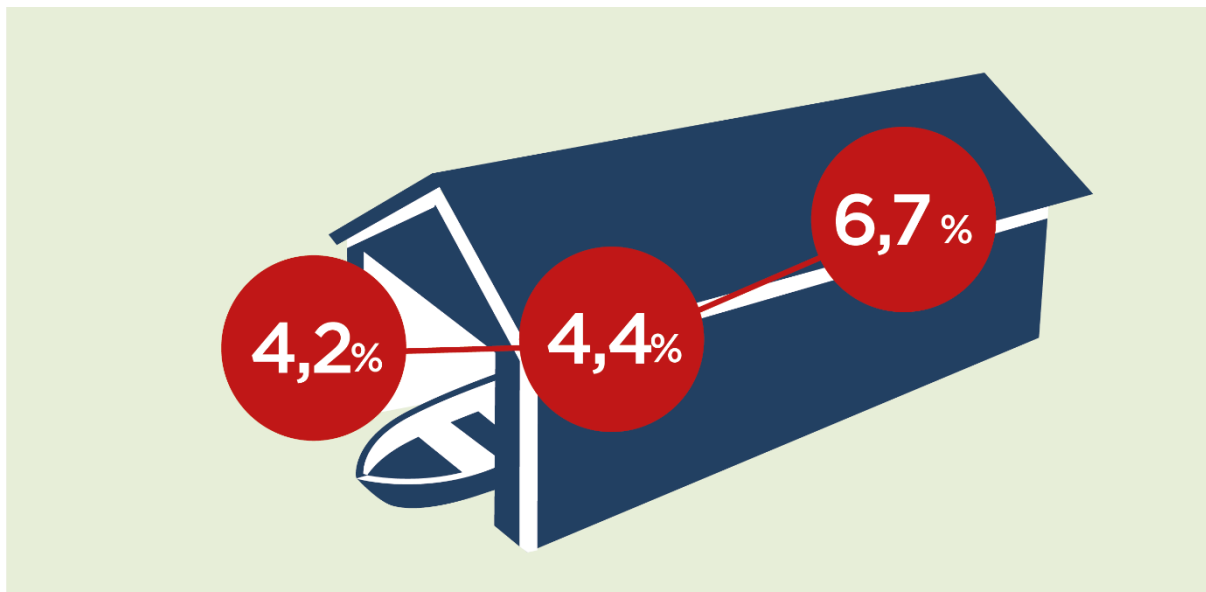
I feltsituasjonen har vi observert både setergrender og fraflyttete fiskevær som transformeres fra nyttelandskap til hyttelandskap. Bygninger som tidligere har vært brukt i seterdrift, utmarksdrift og fiskeri får nytt liv med fritidsbruk. 485 av de 789 undersøkte utmarksbygningene lå i setergrender i Nord-Aurdal. Her har seterdriften vært i sterk tilbakegang, men setergrendene har blitt populære hytteområder. Bygningstilstanden i disse områdene, sammenlignet med tilstanden for øvrige utmarksbygninger, kan gi en indikasjon på hvilken effekt fritidsbruk har for bygningsbevaringen. Undersøkelseresultatene indikerer at fritidsbruk har en positiv effekt på bevaringsgraden, men at dette først og fremst gjelder beboelseshusene. Uthusene forfaller når de gamle driftsformene opphører, og en viktig del av bygningsmiljøet går dermed tapt. Med tap av uthusene svekkes tilgangen til å forstå hvilken rolle stølsområdene har spilt i landbruksdriften. Tilskudd til istandsetting av uthusbygninger i stølsområdene vil kunne bidra til å bevare autentiske bygningsmiljøer på stølene. En viktig forutsetning for god effekt vil være at det stimuleres til opprinnelig bruk, samtidig som områdene reguleres på en måte som gjør dem attraktive som rekreasjonsområder.

Seterbygninger i Nord-Aurdal. Tapsandelen er høy for utmarkshus uten bofunksjon, men lavere for bygninger i stølsområdene, som er populære fritidsmål. På stølen over er både seterbu og uthus istandsatt, og på Kvannestølen (under) er et helhetlig bygningsmiljø bevart, med seterbu og flere uthus. Foto: RM/NIKU 2015/2015, FB/NIKU 2015

5.7 Sjøhus/naust

Figur 17 Sjøhus/naust. Tap. 2., 3. og 4. omdrev

Resultat registreringsdata

285 SEFRAK-registrerte sjøhus og naust er undersøkt i fjerde omdrev. Tapsandelen for sjøhus og naust har steget i fjerde omdrev (6,7 % tap), og graden av forfall på de gjenværende er noe høyere enn gjennomsnittet for alle bygningstypene (18 % truet mot 15 % i gjennomsnitt). Relativt få sjøhus og naust er aktivt endret (38 %), og ingen har store volumendringer. Naust har høyere tapsandel enn sjøhus (30 % mot 22 % akkumulert), og en større del av de gjenværende naustene er truet av forfall. Saltdal og Samnanger er kommunene med høyest akkumulert tap av sjøhus og naust (35 % og 49 %).

Tabell 28 Sjøhus/naust kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad)

KOMMUNE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK. TAP	TRUET
Flora	145	8 %	5 %	5 %	6 %	22 %	18 %
Nord-Aurdal	4	25 %	-	-	-	25 %	33 %
Saltdal	20	20 %	6 %	7 %	7 %	35 %	-
Samnanger	41	32 %	7 %	8 %	13 %	49 %	14 %
Sandnes	58	21 %	-	2 %	2 %	24 %	18 %
Tromsø	100	15 %	4 %	4 %	9 %	28 %	21 %
TOTALT	368	15 %	4 %	4 %	7 %	28 %	18 %

Tabell 29 Naust/sjøbu og sjøhus/brygge. Tap og tilstandsgrad

KOMMUNE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK. TAP	TRUET
Naust/sjøbu	262	18 %	4 %	5 %	7 %	30 %	19 %
Sjøhus/brygge	106	9 %	4 %	3 %	7 %	22 %	14 %
TOTALT	368	15 %	4 %	4 %	7 %	28 %	18 %

Sjøhus og naust før og nå

Den høye tapsandelen og forfallet av sjøhus/naust må sees i sammenheng med nedgangen i antall sysselsatte i primærnæringene. Mange av de undersøkte sjøhusene og naustene har tidligere inngått i yrkesmessige sammenhenger, som nå har opphørt. Samtidig er kommunikasjonslinjene i landskapet endret fra sjøveien til land, og naustene blir i økende grad avskåret fra boliger og gårdstun av sterkt trafikkerte hovedveier langs sjøkanten. Disse forholdene er med på å påvirke bruken av sjøhus og naust i retning av funksjonstømming, samtidig som sjøhus/naust er den av de undersøkte bygningstypene som er mest utsatt for klimamessig slitasje. Observasjoner i felt har gitt mange

eksempler på at funksjonsendring til fritidsbruk har bremset tap og forfall av sjøhus og naust. Vi har registrert fint istandsatte eldre naust i tilknytning til ferieboliger. Slike bruksendringer kan medføre bygningsendringer, særlig der hvor sjøhusene får bofunksjoner. Selv om undersøkelsesresultatet viser at en lav andel sjøhus og naust er endret, er det viktig å ha en bevisst holdning til hvilke bygningsmessige endringer som bruksendring kan medføre, og etablere god praksis for å ivareta viktige verneverdier gjennom den lokale byggesaksbehandlingen.

Naust i Tromsø kommune og Sandnes kommune. SEFRAK-bygninger i god stand. Foto: ÅD/NIKU 2016/2017

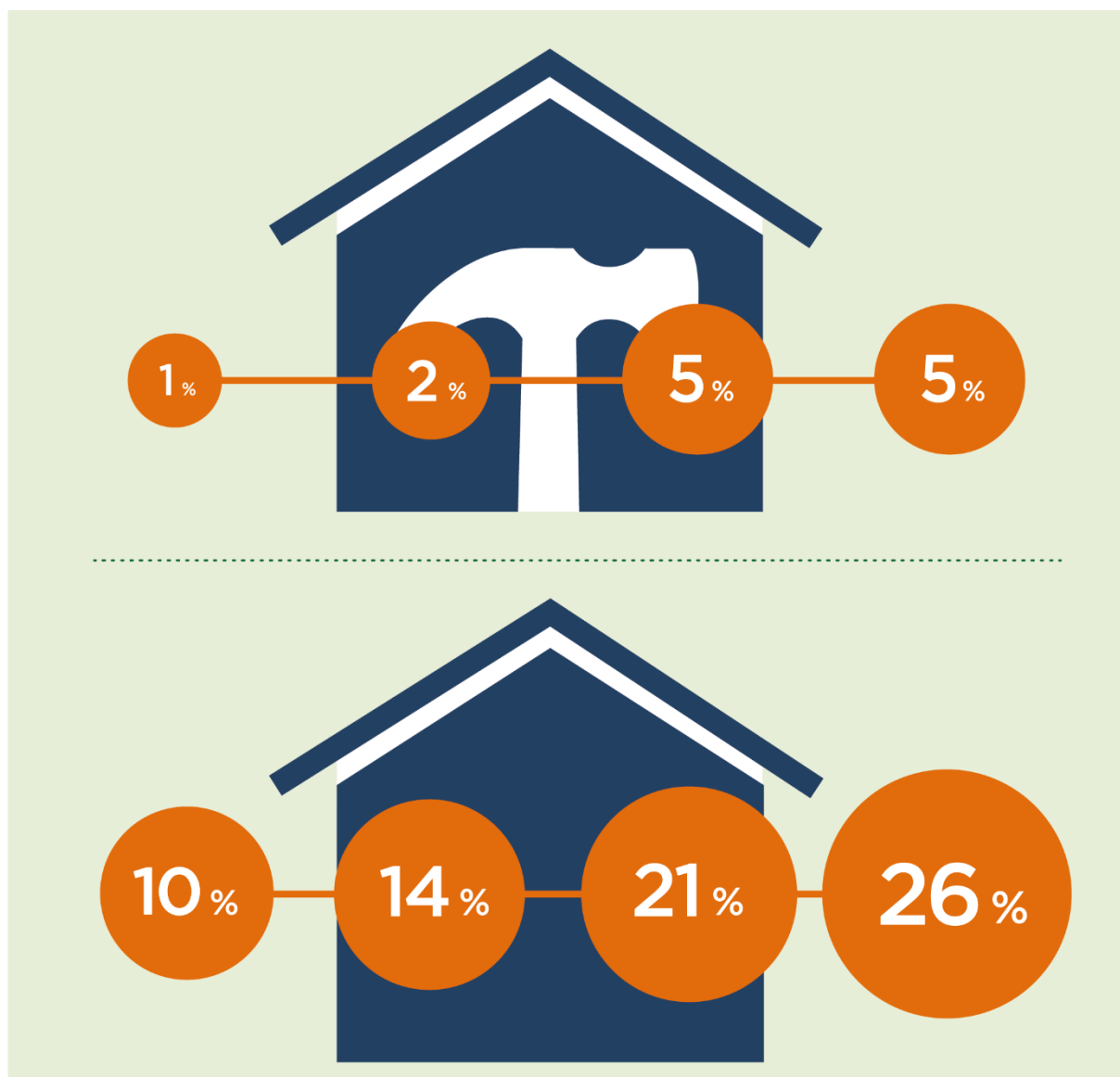
Naust i Flora kommune før og etter istandsetting. I 2013 ble naustet registrert som sterkt truet av forfall, men i 2018 var bygningen istandsatt og ble registrert som intakt. Foto: EA/NIKU 2013, ÅD/NIKU 2018

5.8 Forholdet mellom tilstand og bygningsendringer

I overvåkingsprogrammet registreres endringer som aktivt er påført bygningen som A- og B-endring (stor og liten volumendring) og C-endring (overflateendring). I tillegg registreres bygningens tilstand, det vil si graden av forfall, som intakt, truet eller sterkt truet. Ettersom påførte bygningsendringer og endring som skyldes forfall registreres parallelt, er det mulig å analysere hvilken sammenheng det er mellom påførte endringer og tilstandsgrad.

Resultat registreringsdata

Undersøkelseresultatene for SEFRAK-bygninger eldre enn 1900 viser i alle omdrev en klar sammenheng mellom høy endringsgrad og god bygningsteknisk tilstand. Samlet resultat viser at det er markant mindre forfall på endrete SEFRAK-bygninger enn på uendrete bygninger. I fjerde omdrev var 5 % av de *endrete* bygningene truet av forfall, mens så mange som 26 % av de *uendrete* var truet. Dette gjelder særlig bolig/våningshus og bygårder, som har høy andel av påførte endringer og relativt lite tap og forfall. Bygningstyper som tidligere var knyttet til primærnæringene, som driftsbygninger, sjøhus og naust, er mer utsatt, med få påførte endringer, men mye tap og forfall.

Figur 18 Andel truede SEFRAK-bygninger. Uendrete (øverst) og endrete (nederst). 1.-4. omdrev

Endring og autentisitet

Selv om feltkontrollen i overvåkingsprogrammet ikke omfatter registrering av hvorvidt bygningene er i bruk, peker resultatene på en sammenheng mellom bruk og bygningsbevaring. Bygninger som er i bruk endres både i forbindelse med brukstilpasninger og vanlig vedlikehold. Brukstilpasninger gir seg ofte utslag i små og store volumendringer, som blir registrert som A- og B-endringer i dette overvåkingsprogrammet, mens mye av vedlikeholdet er overflateendringer og blir registrert som C-endringer. Bygningsendringer medfører tap av materialautentisitet. Manglende bruk og vedlikehold gir færre bygningsendringer, slik at autentisiteten bevares, men forfallet og tapet øker. I fremtidig kulturminneforvaltning må man være bevisst at alternativet til bruks- og bygningsendringer kan være funksjonstømming, forfall og tap. Samtidig er det viktig med en kulturminnefaglig vurdering av hvilken grad og type av bygningsendringer som kan anbefales, for å sikre at verneverdier ivaretas.

Tabell 30 Tilstand for endrete og uendrete SEFRAK-bygninger

ENDRET/UENDRET	TRUET 1. OMD	TRUET 2. OMD	TRUET 3. OMD	TRUET 4. OMD	GJENSTÅENDE
Endrete bygninger	1 %	2 %	5 %	5 %	2 772
Uendrete bygninger	10 %	14 %	21 %	26 %	2 552
TOTALT	8 %	10 %	14 %	15 %	5 324

Driftsbygning i Sandnes og uthus på Fossestua i Nittedal. Deler av driftsbygningen i Sandnes har fått boligfunksjon, og siloen er endret. Uthuset på Fossestua i Nittedal var tidligere truet av forfall, men i 2016 var bygningen istandsatt. Materialer var skiftet ut og plasseringen endret, men byggestil og volum var bevart. Foto: ÅD/NIKU 2017/2016

Sjøhus i Strandgata i Sandnes by. Bygningene er regulert til bevaring og inngår i Riksantikvarens NBI-register. Sjøhusene brukes ikke lenger i tråd med opprinnelig funksjon, men bygningen til venstre har fått ny bruk som kontorlokaler og er oppgradert til god bygningsteknisk tilstand. Slike bygningsendringer medfører tap av materialautentisitet, mens manglende bruk og vedlikehold ofte vil bety økt forfall og bygningstap. Foto: ÅD/NIKU 2017

5.9 Spredtbygde områder

75 % av SEFRAK-bygningene i undersøkelsesgrunnlaget i år 2000 lå i spredtbygde områder, og en enda større andel var knyttet til landbruk, fiske og fangst som opprinnelig samfunnssektor (86 %). Mer enn to tredeler av bygningene i undersøkelsesgrunnlaget inngikk i en opprinnelig sosial miljøsammenheng med gårdsdrift (69 %).

Resultat registreringsdata

Samlet resultat for de 10 undersøkte kommunene viser at det er liten forskjell på tapsandel i tettbygde og spredtbygde områder. I andre og tredje omdrev var tapsandelen marginalt høyere i spredtbygde områder, mens i første og fjerde omdrev var det omvendt. Forskjellen mellom tettbygde og spredtbygde områder ligger først og fremst i at andelen bygninger som er truet av forfall er mye høyere i spredtbygde enn i tettbygde områder (17 % mot 9 %). Disse tendensene bekreftes når man ser på bygningenes tilknytning til samfunnssektor. Det er liten forskjell i tapsandel for bygninger knyttet til primærnæringene (landbruk/fiske/fangst), sammenlignet med øvrige samfunnssektorer, men en langt større andel av bygningene knyttet til primærnæringene er truet av forfall (17 % mot 5 % i øvrige samfunnssektorer).

Tabell 31 SEFRAK-bygninger. Spredt/tettbygde områder. Tap og tilstand (forfallsgrad)

SPREDT/TETTBYGD	UNDERSØKT 1. OMD	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	TRUET
Spredtbygd	5 617	16 %	4,9 %	4,5 %	4,1 %	17 %
Tettbygd	1 841	19 %	4,0 %	4,4 %	4,3 %	9 %
TOTALT	7 458	17 %	4,7 %	4,4 %	4,2 %	15 %

Tabell 32 SEFRAK-bygninger. Opprinnelig samfunnssektor. Tap og tilstand (forfallsgrad)

SAMFUNNSSEKTOR	UNDERSØKT 1. OMD	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	TRUET
Landbruk, fiske, fangst	6 393	17 %	4,7 %	4,5 %	4,2 %	17 %
Øvrige	1 065	17 %	4,9 %	4 %	4 %	5 %
TOTALT	7 458	17 %	4,7 %	4,4 %	4,2 %	15 %

Tabell 33 SEFRAK-bygninger. Opprinnelig sosial miljøsammenheng. Tap og tilstand (forfallsgrad)

SOSIAL MILJØSAMMENHENG	UNDERSØKT 1. OMD	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	TRUET
Bonde	5 124	17 %	4,4 %	4,5 %	4,1 %	17 %
Øvrige	2 334	17 %	5,4 %	4,4 %	4,4 %	12 %
TOTALT	7 458	17 %	4,7 %	4,4 %	4,2 %	15 %

Spredtbygde og tettbygde områder

At tapsandelen er noenlunde den samme i tettbygde og spredtbygde områder, betyr ikke at tapsårsakene er de samme. I tettbygde områder vil det først og fremst være utbyggingspress som truer den eldre bebyggelsen, mens den høye andelen bygninger som er truet av forfall i spredtbygde områder tyder på at funksjonstømming og fraflytting er trusselfaktorene i utkant og spredtbygde områder. I tettbygde områder er det større sannsynlighet for at eldre bygninger blir revet og erstattet med nybygg, enn at de blir stående til forfalls.

Tap av landbruksbygninger

Samlet resultat viser at det akkumulerte tapet av SEFRAK-registrerte driftsbygninger er størst i Bø, Melhus, Sandnes og Tromsø, som er kommuner med sterk befolkningsvekst. Nittedal er en vekstkommune med relativt lav tapsandel og få truede driftsbygninger. Årsaken til dette kan være

høyt tap på et tidligere tidspunkt, på grunn av nærheten til Oslo. Nord-Aurdal har høyest andel bygninger som er truet av forfall i alle omdrev, selv om Oppland fylkeskommune arbeider aktivt med bygningsvern. En stor del av bygningsforfallet i Nord-Aurdal må tilskrives funksjonstømming og fraflytting. Nord-Aurdal har en svak og tidligere negativ befolkningsvekst, og er den av kontrollkommunene med lengst avstand til by, og dermed minst mulighet for dagpendling.

Tabell 34 Driftsbygninger kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad)

KOMMUNE	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	AKK.TAP	TRUET	OPPSUMMERT
Bø	122	29 %	7 %	2 %	6 %	39 %	30 %	Mye tap og forfall
Flora	81	10 %	5 %	6 %	12 %	30 %	28 %	
Kautokeino	3	66 %	100 %	-	-	-	-	Lavt antall
Melhus	239	33 %	5 %	6 %	3 %	42 %	27 %	Mye tap og forfall
Nittedal	36	28 %	-	4 %	-	31 %	8 %	Få truet
Nord-Aurdal	149	18 %	6 %	3 %	4 %	28 %	41 %	Mye forfall
Saltdal	62	8 %	5 %	6 %	4 %	21 %	12 %	
Samnanger	95	23 %	5 %	3 %	3 %	32 %	18 %	
Sandnes	113	43 %	11 %	7 %	4 %	55 %	20 %	Svært mye tap
Tromsø	103	23 %	9 %	13 %	6 %	43 %	25 %	
TOTALT	1 003	26 %	6 %	5 %	5 %	38 %	26 %	

Tabell 35 Folketall og befolkningsutvikling. Kommunevis oversikt

KOMMUNE	KONTROLLÅR	1. OMD	+/-	2. OMD	+/-	3. OMD	+/-	4. OMD	+/-	FREMSKREVET 2040
Bø	2004/09/14/19	5 200	6 %	5 500	6 %	5 834	11 %	6 460	38 %	8 049
Flora	2003/08/13/18	11 392	0 %	11 408	3 %	11 697	2 %	11 944	14 %	13 321
Kautokeino	2000/05/10/15	3 150	-5 %	2 997	-2 %	2 935	-1 %	2 914	-10 %	2 653
Melhus	2003/08/13/18	13 579	6 %	14 457	8 %	15 679	6 %	16 546	31 %	20 543
Nittedal	1994/06/11/16	-	-	19 722	7 %	21 165	8 %	22 857	39 %	29 339
Nord-Aurdal	2000/05/10/15	6 500	-1 %	6 442	-1 %	6 402	1 %	6 466	8 %	6 910
Saltdal	2002/07/12/17	4 863	-4 %	4 688	0 %	4 710	0 %	4 703	-7 %	4 393
Samnanger	2004/09/14/19	2 300	4 %	2 400	2 %	2 436	1 %	2 463	5 %	2 554
Sandnes	2002/07/12/17	54 929	10 %	60 507	12 %	67 814	12 %	76 169	54 %	10 4244
Tromsø	2001/06/11/16	59 000	8 %	63 596	7 %	68 239	8 %	73 480	23 %	83 728

Befolkningstallene i tabellen er hentet fra SSBs statistikkbank¹⁶ og gjelder for kontrollåret i kommunene. Folketall for 2040 er SSBs beregning av fremskrevet folketal ved middels nasjonal vekst. Befolkningsutviklingen er beregnet av NIKU. Folketallet er utelatt for Nittedal i første omdrev, fordi tidsintervallet her var avvikende (12 år).

Driftsbygninger i Nord-Aurdal. Mange av de eldre driftsbygningene i Nord-Aurdal er truet av forfall (41 %). Flere fraflyttede gårdsbruk ligger uveisomt til, og det er derfor grunn til å forvente økt tap. Foto: ÅD/NIKU 2015

¹⁶ Statistisk sentralbyrå (SSB): <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>

Endringer i landbruksdriften

Strukturelle endringer i landbruket har ført til sterk nedgang i antall gårdsbruk med driftsstilskudd, og mange av landbruksbygningene fra 1800-tallet og tidligere er gått ut av tradisjonell bruk. Man regner med at så mange som rundt en halv million bygninger har mistet opprinnelig funksjon i landbruksdriften og står ubrukt eller benyttes som lager.¹⁷ Forfall og tap av landbruksbygninger og utmarksbygninger må sees i sammenheng med denne omleggingen av landbruket, med sammenslåing av driftsenheter, fraflytting og funksjonstømming. Selv om kontrollregistreringen i MOV-programmet ikke omfatter den individuelle bruken av bygningene i dag, har vi gjennom observasjoner i felt fått et klart inntrykk av at svært mange av de eldre landbruksbygningene har mistet opprinnelig funksjon.

LNFR-områder

LNFR-områder er områder avsatt til landbruks-, natur- og friluftsmål samt reindrift, hvor det kun er tillatt med bygge- og anleggsvirksomhet som har direkte tilknytning til landbruk eller stedbunden næring.¹⁸ For å undersøke om LNFR-områder har betydning for bygningsbevaringen, har vi analysert tap og tilstand for SEFRAK-bygninger i og utenfor LNFR-områder. Utvalget er begrenset til spredtbygde områder, slik at sammenligningsgrunnlaget skal være mest mulig ensartet. Kommunene som ikke har registrerte LNFR-områder i kommuneplanregisteret i Norge digitalt er utelatt fra analysen. I fjerde omdrev er det minimal forskjell i andelen tapte og truede bygninger innenfor og utenfor LNFR-områdene, slik at det er vanskelig å påvise en særlig effekt av LNFR-områdene på bygningsbevaringen. Flora utpeker seg med mer tap og markant mer forfall innenfor LNFR-områdene enn utenfor, noe som kan skyldes kraftig tilbakegang i jordbruket i kommunen. Bø, Sandnes og Tromsø har mer tap utenfor LNFR-områdene enn innenfor. En mulig årsak kan være at dette er vekstkommuner, og at bygninger utenfor LNFR-områdene dermed er mer utsatt for utbyggingspress.

Tabell 36 SEFRAK-bygninger i/utenfor LNFR-områder. Kommunevis. Tap og tilstand (forfallsgrad)

KOMMUNE	BYGN I LNFR-OMRÅDE	TAPT 4. OMD	TRUET	UTENFOR LNFR-OMRÅDE	TAPT 4. OMD	TRUET
Bø	457	3 %	15 %	54	7 %	14 %
Flora	303	9 %	23 %	182	7 %	15 %
Melhus	676	3 %	16 %	120	2 %	14 %
Nord-Aurdal	503	4 %	25 %	440	3 %	25 %
Sandnes	240	4 %	13 %	90	7 %	7 %
Tromsø	335	5 %	18 %	45	7 %	14 %
TOTALT	2 514	4,2 %	18 %	1 123	4 %	17 %

Kostnader til vedlikehold og riving

Høye vedlikeholdskostnader er en sannsynlig årsak til at mange store driftsbygninger blir stående til forfalls. Store bygninger gir dyrt vedlikehold, noe som kan oppleves unødvendig når bygningen er ute av bruk. At resultatene viser mindre tap og forfall på mindre uthus enn på store driftsbygninger, kan også sees i lys av en slik antagelse. De høye rivekostnadene kan være en medvirkende årsak til at tapstakten for driftsbygningene har sunket, samtidig som mange av de gjenstående er truet av forfall. Å rive store bygninger er kostbart og tidkrevende, blant annet med omfattende dokumentasjon av avfallssorteringen. Det er grunn til å anta at bygninger utenfor allfarvei oftere blir stående til forfalls, fordi forfallet her er mindre til sjenanse enn i sentrale områder og bebodde bygningsmiljøer. Denne sammenhengen underbygges av resultatene fra Nord-Aurdal, hvor en høy

¹⁷ Landbruksbygg og kulturlandskap. Nasjonalt utviklingsprogram. Sluttrapport 2013, s 27 og 33

¹⁸ LOV-2008-06-27-71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) § 11-7 nr 5

andel av driftsbygningene er truet. Nord-Aurdal har lav befolkningsvekst, og mange av de forfalne bygningene ligger utenfor sentrale områder.

SMIL-midler

SMIL-ordningen (spesielle miljøtiltak i landbruket) er en kommunal tilskuddsordning som skal fremme natur- og kulturminneverdiene i landbrukets kulturlandskap. En stor del av tilskuddsmidlene går til istandsetting og vedlikehold av fredete og verneverdige bygninger, og ordningen har hatt stor betydning som virkemiddel for vern av eldre landbruksbygninger. Blant annet er det et krav at tiltakene utføres etter kulturminnefaglige retningslinjer. Ordningen gjelder også bygninger uten formelt vern men av lokal verdi. Fra 2015 gjelder denne tilskuddsordningen kun for jordbrukseiendommer med produksjonstilskudd.¹⁹ Ettersom en stor og stadig økende andel av de undersøkte SEFRAK-bygningene ligger på gårdsbruk uten produksjonstilskudd, kan denne endringen komme til å bety økt forfall og tap av bygninger med opprinnelig tilknytning til landbruksdrift.

Gårdstun i Saltdal kommune og Melhus kommune med SEFRAK-bygninger i god stand. Driftsbygninger i landbruket har høyest akkumulert tap av alle de undersøkte bygningskategoriene (38 %). Andelen driftsbygninger som er truet av forfall er også høy (26 %), slik at man kan forvente økt tapstakt i årene fremover. Foto: ÅD/NIKU 2017/2018

¹⁹ Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket, FOR-2004-02-04-448, §§ 1 og 3

5.10 Tettbygde områder

I alle fire omdrev har tapsandelen vært noenlunde jevnt fordelt mellom tettbygde og spredtbygde områder (se tabell 31), med en liten overvekt i akkumulert tapsandel i tettbygde områder sammenlignet med spredtbygde (29 % mot 27 %). Registreringsdataene viser imidlertid forskjeller i tapsårsaker i tettbygde og spredtbygde områder. Mens riving er en hyppigere tapsårsak i tettbygde områder enn i spredtbygde (14 % mot 10 %), er forfall en vanligere tapsårsak i spredtbygde områder (10 % mot 4 % i tettbygde). Resultatene tyder på at utbyggingspress er en viktig tapsårsak i og rundt byene, mens funksjonstap og fraflytting er en viktig årsak i spredtbygde områder.

Tabell 37 Tapsårsaker SEFRAK-bygninger. Tett/spredtbygde områder. 1.-4. omdrev

TAPSÅRSAK	TETTBYGD	%	SPREDTBYGD	%	TOTALT	%
Annet	20	1 %	94	2 %	114	2 %
Forfall	79	4 %	550	10 %	629	8 %
Offentlig planvedtak	26	1 %	30	1 %	56	1 %
Riving	250	14 %	572	10 %	822	11 %
Ukjent	162	9 %	282	5 %	444	6 %
TOTALT	537	29 %	1 528	27 %	2 065	28 %

SEFRAK-registrert bolighus mellom nyoppførte boligblokker i Tromsø sentrum. Foto: ÅD/NIKU 2016

Rivningstomter etter SEFRAK-bygninger i Sandnes og Tromsø. Riving er registrert som tapsårsak for 43 % av bygningstapene i undersøkelsen, mens 30 % av tapene skyldes forfall. Foto: SL/NIKU 2017, RM/NIKU 2016

Bygningstap

Foto av samme eiendom i Sandnes kommune i 2012 og 2017. SEFRAK-bygningen til venstre var erstattet med et nybygg i fjerde omdrev, og ble dermed registrert som tapt på grunn av riving. Foto: MS/NIKU 2012, RM/NIKU 2017

Volumendringer

Seterstue i Nord-Aurdal med stor volumendring og våningshus i Nittedal med to mindre volumendringer. Relativt få av utmarkshusene har påførte endringer (37 %), og det er først og fremst stuebygningene på setrene som har slike endringer. Mange av bolighusene og våningshusene har blitt endret (66 %), og denne bygningskategorien har også flest volumendringer (34 %). Foto: ÅD/NIKU 2015/2016

Overflateendring og tilbakeført til eldre uttrykk

Bygård i Sandnes og våningshus i Nittedal. En stor andel av bygårdene har påførte endringer (82 %), men mange av bygningene har bare overflateendringer (61 %), slik som denne forretningsgården i Sandnes. Overflateendringer omfatter mye av det vanlige bygningsvedlikeholdet, som nye vinduer, panel og takteking. Tilbakeføring til eldre uttrykk forekommer både på bygårder og boliger, slik som våningshuset i Nittedal. Foto: ÅD/NIKU 2017/2016

6 Virkemidler i kulturminneforvaltningen

Dette kapittelet omhandler ulike virkemidler for vern i kulturminneforvaltningen:

- Reguleringsplan, kommuneplan, kulturminneplan (kommunedelplan og temaplan)
- Riksantikvarens NB!-områder (kulturmiljøer av nasjonal interesse i norske byer og tettsteder)
- 1850-grensen for utvidet byggesaksbehandling (kml § 25)
- Fredning av samiske bygninger eldre enn 1917 (kml § 4, 2. ledd)
- SEFRAK-registeret

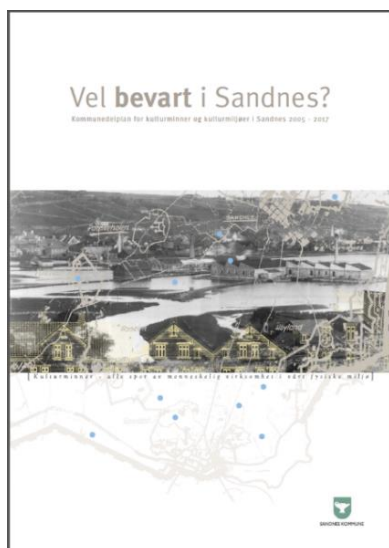
6.1 Organisering av kulturminneforvaltningen i kommunene

I kontrollårene for de 10 kommunene var det bare Sandnes som hadde egen kulturminneavdeling i kommuneforvaltningen, med byantikvar som ivaretar den kommunale kulturminneforvaltningen etter plan- og bygningsloven. Tromsø kommune hadde tidligere byantikvar, men stillingen ble opphevet i 2006 og fagfeltet spredt i forvaltningen. I de øvrige 8 kommunene var ansvaret for kulturminner organisert under kulturfeltet i kommuneforvaltningen.

Kulturminneplan er et kommunalt verktøy i arbeidet med kulturminner lokalt. Alle de 10 kommunene hadde fått tilskudd til arbeid med kulturminneplaner innenfor Riksantikvarens satsing «Kulturminner i kommunen». Bø, Flora, Melhus, Nittedal, Samnanger og Sandnes hadde vedtatte planer i kontrollåret, mens kulturminneplan for Nord-Aurdal, Saltdal og Tromsø var under arbeid.

Tabell 38 Kulturminneforvaltning og kulturminneplaner i kontrollkommunene

KOMMUNE	BYANTIKVAR	KULTURMINNEPLAN	KULTURMINNEPLAN UNDER ARBEID
Bø		Vedtatt 2016	
Flora		Vedtatt 2017 - del av kommuneplan	
Kautokeino			
Melhus		Vedtatt 2018	
Nittedal		Vedtatt 2015	
Nord-Aurdal			Kulturminneplan Valdres, handlingsplan for hver kommune
Saltdal			Under arbeid
Samnanger		Kommunedelplan 2012-2020	
Sandnes	Byantikvar	Kommunedelplan 2006-2017	Ny plan under arbeid
Tromsø	Opphevet 2006	Bevaringsplan Sentrum 1998	Planstrategi for ny kulturminneplan

Kulturminneplaner for Sandnes og Nittedal, og planprogram for Tromsø kommunes kulturminneplan. Riksantikvaren arbeider for at 90 % av landets kommuner skal ha vedtatte kulturminneplaner innen 2020.

6.2 Planverket i kommunene i kontrollåret

Bø i Telemark (2019)

Gjeldende kulturminneplan for Bø kommune er en interkommunal plan for Bø og Sauherad, vedtatt i 2016. I kulturminneplanen blir plan- og bygningsloven fremhevet som det viktigste hjelpemiddelet for å sikre kulturminner. Videre fremheves verdien av å ta vare på et representativt utvalg av kulturminner og at bygningsforfall kan motvirkes ved å legge til rette for at bygninger ikke står tomme.²⁰ I kommunedelplan for kunst og kultur blir verdien av både eldre og nyere kulturminner fremhevet, samt bruken av kulturminner som grunnlag for lokal utvikling og verdiskaping.²¹

Flora (2018)

I Flora kommunes handlingsplan for kulturminner fra 2017 beskrives konkrete tiltak for prioriterte kulturminner, og noen av tiltakene er gjort juridisk bindende gjennom kommuneplanens arealdel og kommunedelplaner. Handlingsplanen peker blant annet på at deler av bymiljøet i Florø har nasjonal verdi, og at sjøhusmiljøene er viktige for identitetsfølelsen i Flora.²² Kommuneplanens samfunnsdel gir en oversikt over prioriteringer på kulturminnefeltet, blant annet bymiljøet i Florø, Kinn kirke, Svanøy hovedgård og sjøhusmiljøene. Arealdelen har retningslinjer for forvaltning av kulturminneverdier når det gjelder landskap, arkitektur, sjøbuer og omsynssoner.

Kautokeino (2015)

Kautokeino kommune har ingen vedtatt kulturminneplan. I kommuneplanens arealdel heter det at utbyggingsområder som foreslås i kommuneplanen er vurdert i lys av tidligere kulturminneregistreringer. Det forutsettes at forholdet til kulturminner blir avklart før nye tiltak settes i verk, og kommunen ønsker at kulturminner synliggjøres i større grad.²³

Melhus (2018)

Kommunedelplan for kulturminner fra 2018 inneholder oversikt og eksempler på verneverdige kulturminner og kulturmiljøer og tiltaksplan for de enkelte kulturminnene. I tillegg gir planen oversikt over lokal og regional kulturminneforvaltning og planprosess. Forholdet mellom kommuneutvikling og kulturarv fremheves.²⁴ I kommuneplanens samfunnsdel heter det at viktige kulturlandskap og kulturminner skal ivaretas i arealplanleggingen.²⁵ I arealdelens planbestemmelser heter det at bygninger med antikvarisk og kulturhistorisk verdi skal ivaretas i plan- og reguleringsaker.²⁶

Nittedal (2016)

I kulturminneplan for Nittedal fra 2015 heter det at kulturminner som er representative og karakteristiske for Nittedal skal prioriteres. Planen skal bidra til bevaring av kulturminner og gi grunnlag for forvaltningsplaner, formidling, bruk og verdiskaping.²⁷ Ifølge kommuneplanens arealdel er de vedtatte kulturmiljøene viktige på grunn av arealpresset i kommunen,²⁸ og retningslinjene skal sikre at byggetiltak skal ivareta kulturminner og kulturmiljø, og underordnes eksisterende

²⁰ Bø og Sauherad kommunar: Interkommunal kulturminneplan for Bø og Sauherad 2016-2028, s 3, 5, 6

²¹ Bø kommune: Kommunedelplan for kunst og kultur 2015-2027, s 8

²² Flora kommune: Handlingsplan for kulturminne. Vedlegg til kommuneplanens arealdel, 2017, s 2, 3, 4

²³ Kautokeino kommune: Kommuneplanens arealdel 2015-2025. Planbeskrivelse, s 32

²⁴ Melhus kommune: Kulturminneplan for Melhus kommune 2018-2022 s 3

²⁵ Melhus kommune: Kommuneplanens samfunnsdel Melhus 2025, s 4 og 8

²⁶ Melhus kommune: Kommuneplanens arealdel 2013-2025, Planbeskrivelse s 28, 49

²⁷ Nittedal kommune: Kommunedelplan for kulturminner Nittedal kommune 2015-2019, s 4 og 6

²⁸ Nittedal kommune: Kommuneplan for Nittedal 2015-2027, planbeskrivelse, arealdelen, s 30

bebyggelsesstruktur. Videre heter det at ansvarlig myndighet skal uttale seg ved tiltak på SEFRAK-bygninger og andre lokaliteter med historisk verdi, og at tiltak ikke skal skade verneverdiene.²⁹

Nord-Aurdal (2015)

Valdreskommunene samarbeider om kulturminneplan for Valdres. Felles temaer er middelalderkirker, stølsområder og ferdselshistorie, og Nord-Aurdal legger i tillegg vekt på tettstedene. Registrering av nyere tids kulturminner blir lagt i databasen InnlandsGIS.³⁰ Ifølge kommuneplanen skal stølsområder, by- og gårdsbebyggelse og tettstedene sikres og holdes i hevd.³¹ I arealdelen heter det at det skal tas hensyn til kulturminneverdier, fordi utbyggingstakten har økt.³² Ifølge planstrategien skal det være streng dispensasjonspraksis for inngrep som vil forringe områder med kulturverninteresse.³³

Heimestøl i Nord-Aurdal i 2010 og 2015, før og etter istandsetting. Med økonomisk bistand fra Oppland fylkeskommune driver Valdresmusea kurs, rådgivning og tilstandsvurdering av eldre bygninger, med særlig vekt på heimestølene. Sammenlignet med seterområdene i fjellet, har slike heimestøler ofte en mindre attraktiv beliggenhet for hyttebruk, i skogbeltet mellom dal og fjell. Foto: ÅD/NIKU 2010, RM/NIKU 2015

Saltdal (2017)

Kulturminneplan for Saltdal skal være en temaplan for å styrke kompetansen og gi bedre oversikt over lokale kulturminner.³⁴ Planen skal belyse hvilke kulturminner som skal bevares, dokumenteres, eller fremheves, samt aktuelle bevaringstiltak.³⁵ Kommunedelplan for Rognan sentrum angir seks bevaringsverdige områder med riveforbud og krav til riktig vedlikehold av bevaringsverdige bygninger.³⁶ I kommuneplanens arealdel er kulturminner nevnt som et fokusområde i vassdragsplan for Saltdalselva, og det skal legges vekt på kulturminnehensyn ved utnyttelse av kystsonen.³⁷

Samnanger (2019)

Samnanger kommunes kommunedelplan for kulturminner fra 2013 inneholder handlingsprogram for kulturminnefeltet basert på en i liste over prioriterte kulturminner. I planen heter det at kulturminner og kulturmiljø med stor lokal eller regional verdi bør vernes ved regulering til

²⁹ Nittedal kommune: *Kommuneplan for Nittedal 2015-2027, kommuneplanbestemmelser*, s 16, 20

³⁰ Valdres natur- og kulturpark, lest 06.04.18: www.valdres.no

³¹ Nord-Aurdal kommune: *Samfunnsdelen til kommuneplanen 2011-2023*, s 20

³² Nord-Aurdal kommune: *Arealdelen til kommuneplanen, skriftleg del, 2014-2024*, ss 7, 12 og 8

³³ Nord-Aurdal kommune: *Kommunal planstrategi, 2012-2016*, s 16

³⁴ Brekke, Arnstein 2016: *Forstudie for kulturminneplan. Saltdal kommune*

³⁵ Saltdal kommune: *Saksfremlegg, arkivsak 2011/802*

³⁶ Saltdal kommune: *Kommunedelplan for Rognan sentrum, vedtatt 26.04.05*, s 28

³⁷ Saltdal kommune: *Kommuneplanens arealdel 2009-2013*, s 20, 21, 26

omsynssone, at riveforbud bør gjelde for særlig verneverdige kulturminner, og at byggetiltak for bygninger fra før 1950 bør vurderes i hvert enkelt tilfelle.³⁸ I kommuneplanens arealdel fremheves kulturminnene som bruksressurs som skal være en integrert del av arealplanlegging og byggesak.³⁹

Sandnes (2017)

Kulturminneplan for Sandnes fra 2005 inneholder retningslinjer for forvaltning av kulturminner, kulturmiljøer og bygningsvern, og den er styringsdokument for byutvikling. Hovedgrepet er vern av helhetlige kulturmiljøer. Ifølge planen bør husenes originale og eldste bygningslementer bevares. Fem kulturmiljøer i Sandnes by og fire tettsteder utenfor sentrum er beskrevet nærmere i kulturminneplanen.⁴⁰ Kommuneplanen støtter prinsippene i kulturminneplanen. Ifølge arealdelen skal kulturminneplanens retningslinjer om tilpasning følges ved nye tiltak, og retningslinjer for antikvarisk bygningsvern skal følges ved istandsetting av verneverdige bygninger.⁴¹ Kommunedelplan for sentrum fra 2011 legger vekt på at kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i byutviklingen.⁴²

Tromsø (2016)

Ifølge planprogrammet skal Tromsøs kulturminneplan legge grunnlaget for at viktige kulturhistoriske verdier i kommunen blir bevart. Den skal gi oversikt over kulturminner og sikre forutsigbarhet og sammenheng i forvaltningen.⁴³ Kulturminneplanen skal inneholde beskrivende oversikt, verdianalyse, strategi for fremtidig vern, arealkart og reguleringsbestemmelser for hensynssoner.⁴⁴ Identitet, kunnskap og verdiskaping blir fremhevet for å bevare den eldre bebyggelsen i bykjernen gjennom reparasjon og tilpasning. Betydningen av dialog mellom kulturminneforvaltning, eiendomsutviklere og befolkning blir også fremhevet.⁴⁵ I Sentrumsplanen fra 2007 heter det at det kulturhistoriske miljøet skal sikres, og byggehøyder og fasader på nybygg skal tilpasses eksisterende struktur.⁴⁶

Bygninger i NB!-områder i Florø og Sandnes. Både Sandnes, Florø og Tromsø kommune har sentrumsområder som inngår i Riksantikvarens NB!-register for byområder av nasjonal verdi. Deler av disse områdene er fulgt opp med reguleringsplaner og vern i henhold til kommuneplan og kommunedelplan, som er Riksantikvarens intensjon for NB!-områdene. Foto: ÅD/NIKU 2018/2017

³⁸ Samnanger kommune: *Kommunedelplan for kulturminne 2012-2020*

³⁹ Samnanger kommune: *Kommuneplanen sin arealdel 2017-2027. Føresegner, s 10, 23*

⁴⁰ Sandnes kommune: *Vel bevart i Sandnes? Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes 2005-2017*

⁴¹ Sandnes kommune: *Kommuneplan 2011-2025. Arealdele – bestemmelser og retningslinjer, s 11*

⁴² Sandnes kommune: *Kommunedelplan for sentrum 2011-2015. Vedtatt 06.09.11, s 13*

⁴³ Tromsø kommune: *Vårt landskap, vår kulturarv. Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø, planprogram, 2016*

⁴⁴ Tromsø kommune: *Kommuneplan for Tromsø 2011-2022, planbeskrivelse, arealdelen, s 38*

⁴⁵ Tromsø kommune: *Kommuneplan for Tromsø 2011-2022, planbeskrivelse, arealdelen, s 37-45*

⁴⁶ Tromsø kommune: *Kommunedelplan for Tromsø sentrum, Sentrumsplanen, plan 225, s 7, 17, 38, 49*

6.3 Planstatus for SEFRAK-bygningene

Riksrevisjonen stilte i 2009 spørsmål om Miljøverndepartementet hadde styringsinformasjon til å ivareta ansvaret for å minimalisere tapet av verneverdige bygninger.⁴⁷ For å innhente slik informasjon, har datainnhentingene i MOV-programmet fra 2010 omfattet planstatus for de undersøkte SEFRAK-bygningene. I kontrollåret har det blitt registrert om bygningene er fredet, regulert til bevaring eller omfattet av andre planer eller retningslinjer med bevaringsintensjoner. Hver bygning kan være omfattet av flere typer vern. Bygningenes høyeste vernestatus er gitt tellende verdi i denne analysen.

Fredet etter kulturminneloven

To av 62 fredete bygninger var tapt i fjerde omdrev. Et stabbur i Bø hadde brent ned etter lynnedslag, og et fredet samisk stabbur i Kautokeino var revet. 18 fredete bygninger ble registrert som truet. En stor del av disse var samiske stabbur, automatisk fredet i henhold til fredningsgrensen for samiske kulturminner i kulturminnelovens § 4, 2. ledd.

Regulert til bevaring

Av 349 bygninger regulert til bevaring, var 1,1 % tapt, 5 % truet av forfall, og 57 % hadde påførte endringer.

Andre planer og retningslinjer med bevaringshensyn

Av 888 bygninger som var underlagt andre planer og retningslinjer med bevaringshensyn (hensynssoner/retningslinjer i kommuneplan/kommunedelplan eller prioritert i kulturminneplan), var 3 % tapt, 7 % truet av forfall, og 60 % hadde påførte endringer.

Øvrige bygninger

Av de øvrige 4 330 SEFRAK-bygningene, var 4,7 % tapt, 18 % truet av forfall, og 49 % hadde påførte endringer.

Oppsummering

Undersøkelseresultatene tyder på at legalt vern har effekt. Bygninger regulert til bevaring har mindre tap og forfall enn de øvrige bygningene i undersøkelsen. Andre planer og retningslinjer med bevaringshensyn ser også ut til å ha positiv virkning, men ikke i samme grad som reguleringsplan. Bygninger som ikke er omfattet av vern har mer tap og markant mer forfall enn bygninger som er omfattet av kommunale planer med bevaringsintensjon. At endringsandelen er høyest for vernete bygninger, kan tyde på bruk og vedlikehold. Andelen tilbakeførte bygninger er også høyest for bygninger med vern, noe som kan tyde på en bevisst holdning til historisk stedsidentitet. Undersøkelseresultatene i tredje omdrev av MOV-programmet viste samme tendens.⁴⁸

Tabell 39 SEFRAK-bygninger med ulik planstatus. Tap, tilstand, endring

PLANSTATUS	4. OMD	TAPT	TRUET	ENDRET	A	B	C	TILBAKEFØRT
Fredet (kml)	62	3 %	30 %	28 %	-	7 %	22 %	-
Regulert til bevaring (pbl)	349	1 %	5 %	57 %	2 %	14 %	41 %	6 %
Andre planer og retningslinjer	888	3 %	7 %	60 %	2 %	21 %	37 %	5 %
Øvrige SEFRAK-bygninger	4 330	4,7 %	18 %	49 %	4 %	17 %	29 %	1 %
TOTALT	5 629	4,2 %	15 %	51 %	3 %	18 %	31 %	2 %

⁴⁷ Riksrevisjonen: Riksrevisjonens undersøkelse av korleis Miljøverndepartementet varetek det nasjonale ansvaret sitt for freda og verneverdige bygningar. Dokument nr. 3:9 (2008-2009), s 8

⁴⁸ Dammann, Åse, 2015: Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger i 18 kommuner. Sammendragsrapport for Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram 2000-2014. NIKU-rapport 82, s 37

Bygninger regulert til bevaring

Bjørnholt i Nittedal kommune. SEFRAK-bygninger som er regulert til bevaring etter plan- og bygningsloven har mindre tap og mindre forfall enn bygninger uten tilsvarende vern. Foto: ÅD/NIKU 2016

Safa-fabrikken i Samnanger, bolighus i Florø sentrum, leilighetskompleks i Sandnes by og naustrekke i Saltdal. Alle bygningene er regulert til bevaring og ble registrert i god stand i fjerde omdrev. Foto: ÅD/NIKU 2019/2018/2017/2017

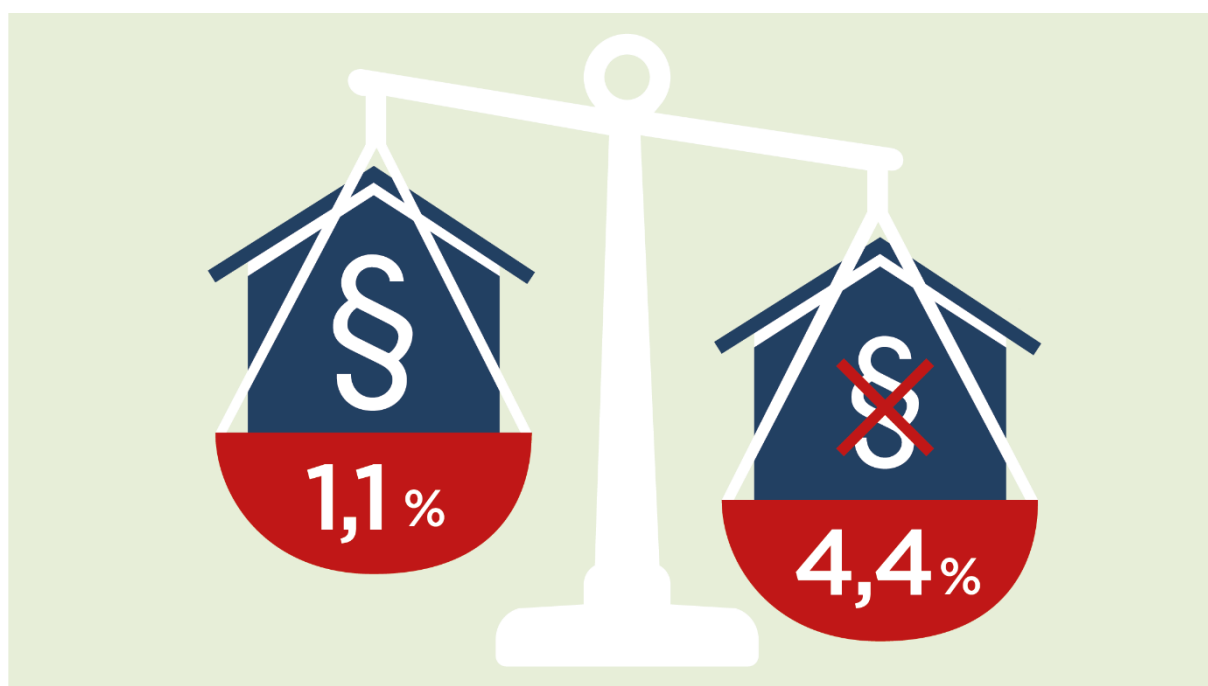

6.4 Regulert til bevaring

I dette kapittelet analyseres tap, tilstand og endring av SEFRAK-bygninger med og uten vern i henhold til reguleringsplan etter plan- og bygningsloven. MOV-programmet omfatter også yngre bygninger som er regulert til bevaring. Disse ble registrert for første gang i fjerde omdrev og inngår derfor ikke i tapsstatistikken i dette omdrevet. 62 fredete SEFRAK-bygninger er utelatt i denne analysen, fordi fredning innebærer et høyere vern enn reguleringsplan.

Resultat registreringsdata

Samlet resultat viser at bygninger som er regulert til bevaring har mindre tap og forfall enn de øvrige bygningene. Av 349 bygninger regulert til bevaring var 1,1 % tapt (4) og 5 % truet (17), mens av de øvrige 5 218 bygningene var 4,4 % tapt og 16 % truet av forfall. Selv om dette betyr at reguleringsplan i henhold til plan- og bygningsloven ikke gir fullt vern mot bygningstap, viser resultatet at reguleringsplaner er viktige virkemidler for vern av lokale kulturminneverdier.

Figur 19 SEFRAK-bygninger m/u vern i reguleringsplan. Tap. 4. omdrev

Kommunevise variasjoner

Kautokeino og Melhus har ingen bygninger regulert til bevaring, og i Bø, Flora, Saltdal, Samnanger og Nittedal er antallet så lavt at det er vanskelig å peke på særskilte tendenser. I disse kommunene er det ingen tap av bygninger regulert til bevaring, og bare én er truet av forfall. Det er grunn til å anta at i kommuner med få bygninger regulert til bevaring vil disse være ekstra verdsatt og ivaretatt. Nord-Aurdal har 63 SEFRAK-bygninger regulert til bevaring, og her er det heller ingen av bygningene som er truet av forfall. En medvirkende årsak kan være at en stor andel av disse bygningene ligger på Valdres folkemuseum. Sandnes og Tromsø har større antall bygninger regulert til bevaring (102 og 120). I Tromsø er det ingen tap og lite forfall, mens Sandnes har 3 bygningstap, og 15 % av de gjenstående er truet. Forfallsmønsteret er det samme som for de øvrige SEFRAK-bygningene, med mest forfall på driftsbygninger, mindre uthus, utmarkshus og sjøhus/naust. Disse bygningstypene er sterkere representert blant de vernete bygningene i Sandnes enn i Tromsø. Den eneste vernete bygningen i Tromsø som er registrert som truet, er en utmarksbygning.

Oppsummering

Selv om andelen tapte og truede bygninger er lavere for SEFRAK-bygninger regulert til bevaring, enn for bygninger uten tilsvarende vern, viser undersøkelsen at slikt vern ikke nødvendigvis medfører et godt vedlikehold. De samme tendensene ble påvist i forrige omdrev av MOV-programmet.⁴⁹

Forfallsmønsteret for de vernete bygningene i undersøkelsen følger blant annet ulike bygningstyper, hvor driftsbygninger, mindre uthus og sjøhus/naust er spesielt utsatt. Hvis reguleringsplan etter plan- og bygningsloven skal ha god effekt som virkemiddel for vern på sikt, vil det være fordelaktig at vernet følges av andre tiltak, som informasjon, kursvirksomhet og økonomiske tilskudd til istandsetting, med ekstra fokus på de utsatte bygningstypene.

Tabell 40 SEFRAK-bygninger regulert til bevaring/øvrige. Kommunevis. Tap og tilstand 4. omdrev

KOMMUNE	REG. TIL BEVARING	TAPT	TRUET	ØVRIGE	TAPT	TRUET
Bø	7	-	-	625	3 %	15 %
Flora	12	-	-	563	8 %	18 %
Melhus	-	-	-	1 072	3 %	15 %
Nittedal	19	-	-	228	2 %	11 %
Nord-Aurdal	63	2 %	-	1 006	3 %	24 %
Saltdal	8	-	-	343	4 %	13 %
Samnanger	18	-	6 %	305	6 %	13 %
Sandnes	102	3 %	15 %	372	5 %	9 %
Tromsø	120	-	1 %	704	7 %	13 %
TOTALT	349	1,1 %	5 %	5 218	4,4 %	16 %

Tabell 41 SEFRAK-bygninger regulert til bevaring. Bygningstyper. Tap og tilstand 4. omdrev

BYGNINGSTYPE	SANDNES	TAPT	TRUET	TROMSØ	TAPT	TRUET
Bolig/våningshus	49	1	5	53	-	-
Bygård	10	1	-	44	-	-
Driftsbygning	5	-	2	1	-	-
Mindre uthus	18	1	5	5	-	-
Seter/utmarkshus	-	-	-	1	-	1
Sjøhus/naust	15	-	3	4	-	-
Øvrige hustyper	5	-	-	12	-	-
TOTALT	102	3	15	120	-	1

Tidligere våningshus i Tromsø sentrum og naust i Sandnes kommune. Begge husene er regulert til bevaring. Bygningene som inngår i Sentrumsplanen i Tromsø by ble regulert til bevaring i år 2000. Sandnes kommune har 15 SEFRAK-registrerte sjøhus og naust som er regulert til bevaring. Foto: ÅD/NIKU 2011/2017

⁴⁹ Nesbakken, Anneli, Åse Dammann, Joar Skrede, 2015: Effekter av ulike former for juridisk bygningsvern. I Kart og Plan 2015, Volum 108 (4) s 342-352

6.5 Andre planer og retningslinjer med bevaringshensyn

Dette kapitlet gir en kommunevis oversikt over tap og tilstand for SEFRAK-bygninger i områder som er underlagt planer og retningslinjer med bevaringshensyn (hensynssoner/retningslinjer i kommuneplan og kommunedelplan eller prioritert i kulturminneplan), og som har dette som høyeste vern. Bygninger med høyere type vern (fredet el regulert til bevaring) er utelatt i denne analysen.

Resultat registreringsdata

Samlet resultat i fjerde omdrev viser at det er lavere tapsandel for SEFRAK-bygninger omfattet av planer og retningslinjer med bevaringshensyn, sammenlignet med bygninger uten tilsvarende, eller med høyere vern (3 % mot 4,7 %), og mindre forfall (7 % mot 18 % truet). Dette tyder på at planer og retningslinjer med bevaringshensyn har effekt som virkemiddel for vern, men ikke i samme grad som reguleringsplaner (1,1 % tap). Sandnes og Tromsø, som er vekstkommuner med utbyggingspress, har høyest tapsandel for bygninger underlagt planer og retningslinjer med bevaringshensyn.

Tabell 42 SEFRAK-bygninger underlagt planer og retningslinjer/øvrige. Tap og tilstand 4. omdrev

KOMMUNE	PLANER OG RETNINGSLINJER	TAPT	TRUET	ØVRIGE	TAPT	TRUET
Bø	-	-	-	625	3 %	15 %
Flora	61	2 %	7 %	502	8 %	20 %
Melhus	215	2 %	11 %	857	4 %	16 %
Nittedal	58	-	-	170	3 %	15 %
Nord-Aurdal	33	-	-	973	3 %	24 %
Saltdal	-	-	-	343	4 %	13 %
Samnanger	-	-	-	305	6 %	13 %
Sandnes	346	5 %	9 %	26	8 %	4 %
Tromsø	175	3 %	4 %	529	8 %	16 %
TOTALT	888	3 %	7 %	4 330	4,7 %	18 %

Aurdalsbyen i Nord-Aurdal, som tidligere var kommunesenter, er omfattet av retningslinjer i kommuneplanens arealdel i henhold til plan- og bygningsloven. I retningslinjene heter det at det skal legges særlig vekt på byggestil i dette området. 33 SEFRAK-bygninger inngår i området, og ingen var tapt eller truet i fjerde omdrev. Foto: FB/NIKU 2015

6.6 NB!-områder

Avgrensede byområder i Flora, Sandnes og Tromsø inngår i NB!-registeret, som er Riksantikvarens oversikt over kulturmiljøer i byer og tettsteder i Norge som har nasjonal interesse. Tapsutviklingen i NB!-områdene kan gi indikasjon på hvordan NB!-registrering fungerer som virkemiddel for vern av kulturminneverdier. NB!-registeret gir ikke formelt vern, men skal gi grunnlag for hensynsoner etter plan- og bygningsloven og innsigelse ved nye arealplaner.⁵⁰ Riksantikvaren anbefaler at kommunene bruker plan- og bygningsloven og bestemmelser og retningslinjer i arealplaner for å verne NB!-områdene, og at de kulturhistoriske verdiene i NB!-områdene ikke skal svekkes ved kommunenes behandling av dispensasjons- og byggesøknader.⁵¹ Intensjonen er at det skal vises særlige hensyn i forbindelse med utbygging og forvaltning i de utvalgte områdene.

NB!-områdene i Florø, Sandnes og Tromsø

Følgende NB!-områder er undersøkt: Strandgata i Florø, Langgata og Norestraen i Sandnes, og sentrumsområdet i Tromsø by. NB!-området i Florø omfatter sentrale deler av Florø havn, Strandgata, Hamnegata og Hans Blomgate. Her er den opprinnelige byplanen og arkitekturen bevart, med tett bebyggelse og siktlinjer som skaper nærhet mellom fjorden og bebyggelsen. Langgata i Sandnes blir i NB!-registeret fremhevet som et særpreget strøk, med tettbebyggelse som speiler ulike epoker i utviklingen av byen, mens Norestraen dokumenterer den eldste bebyggelsen i Sandnes langs hovedveien mellom Stavanger og Jæren. Tromsø har helt siden 1830-tallet vært den viktigste norske byen for ishavsfangst og internasjonal polarforskning, og sentrum blir fremhevet som det eldste bevarte eksempelet på urbanisering i Europas nordlige utkant.⁵²

Resultat registreringsdata

Tapsandelen for SEFRAK-bygninger i de fire NB!-områdene er lavere enn gjennomsnittstapet i de 10 kommunene samlet i fjerde omdrev (1 % mot 4,2 %). Norestraen var det eneste av de fire NB!-områdene som hadde tap av SEFRAK-bygninger i fjerde omdrev. Én av de tapte bygningene var regulert til bevaring.

Planstatus i NB!-områdene

Det er et positivt trekk at 57 % av SEFRAK-bygningene i de undersøkte NB!-områdene er fulgt opp med reguleringsplan etter plan- og bygningsloven, selv om andelen regulerte bygninger i de fire områdene varierer fra 17 % (Langgata i Sandnes) til 97 % (Norestraen i Sandnes). Resten av bygningene i disse NB!-områdene er omfattet av hensynssone i kommuneplan og kommunedelplan, slik at Riksantikvarens intensjon om kommunalt vern av bygningene i NB!-områdene er oppfylt i disse fire områdene.

Tabell 43 SEFRAK-bygninger i NB!-områder m/u vern etter pbl. Tap 4. omdrev

NB!-OMRÅDE	UNDERSØKT	TAPT	REGULERT TIL BEVARING	TAPT	HENSYNSSONE RETNINGSLINJER	TAPT
NB! Florø Strandgata	22	-	36 %	-	64 %	-
NB! Sandnes Langgata	30	-	17 %	-	83 %	-
NB! Sandnes Norestraen	37	5 %	97 %	1	3 %	1
NB! Tromsø Sentrum	115	-	58 %	-	42 %	-
TOTALT	204	1 %	57 %	1	43 %	1

⁵⁰ Riksantikvaren (lest 28.05.20): <https://www.riksantikvaren.no/by-og-stedsutvikling/>

⁵¹ Riksantikvaren 2015: Veileder, NB!-registeret. Databasen for historiske byområder

⁵² Riksantikvaren: NB!-registeret (lest 05.06.20): <https://www.riksantikvaren.no/vare-digitale-tjenester/>

6.7 1850-grensen for særskilt byggesaksbehandling

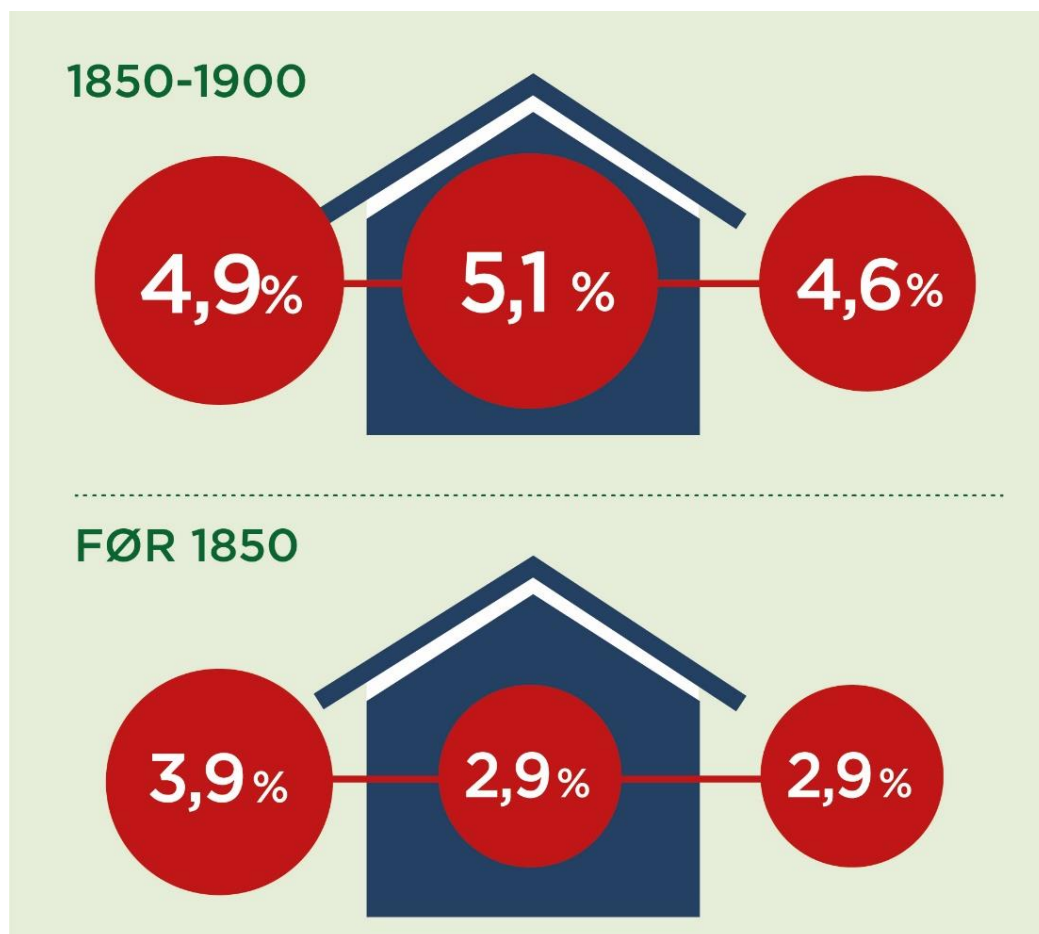
Bygninger eldre enn 1850 er underlagt særskilt byggesaksbehandling, ved at søknader om vesentlig endring, i henhold til kml § 25, 2. ledd, skal oversendes fylkeskommunen for uttalelse. Aldersverdi er ett av kriteriene ved vurdering av verneverdi. Hensynet bak bestemmelsen i kml § 25 var behovet for å bremse et ukontrollert tap av eldre bygninger som ikke var fredet. En sammenligning av tapet av bygninger eldre og yngre enn 1850, kan gi en indikasjon på måloppnåelse i forvaltningen av kulturminneverdi. 4 535 SEFRAK-bygninger inngår i analysen. Alderen gjelder bygningens eldste del.

Resultat registreringsdata

Resultatet viser at tapsandelen for SEFRAK-bygninger eldre enn 1850 gikk ned fra andre til tredje omdrev (fra 3,9 % til 2,9 %). Disse tapene har skjedd etter at kml § 25 ble vedtatt i år 2000. For bygninger yngre enn 1850 økte bygningstapet i samme periode (fra 4,9 % til 5,1 %). Ved fjerde kontrollregistrering var forskjellen blitt noe mindre, men bygninger eldre enn 1850 hadde fremdeles klart lavere tapsandel enn bygninger yngre enn 1850 (2,9 % mot 4,6 %) og lavere andel av de tapte bygningene som var revet. Undersøkelseresultatene kan tyde på at 1850-grensen i kml § 25 har hatt effekt.

Tabell 44 SEFRAK-bygninger eldre/yngre enn 1850. Tapsutvikling 1.-4. omdrev

BYGNINGSALDER	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	REKET	TAP 3. OMD	REKET	TAP 4. OMD	REKET
1850-1900	2 842	16 %	4,9 %	1,8 %	5,1 %	2,6 %	4,6 %	3,3 %
Før 1850	1 693	16 %	3,9 %	1,3 %	2,9 %	0,9 %	2,9 %	1,6 %

Figur 20 SEFRAK-bygninger eldre/yngre enn 1850. Tapsutvikling 2, 3. og 4. omdrev

6.8 De eldste bygningene

Undersøkelsergrunnlaget i år 2000 omfattet 2 SEFRAK-bygninger fra 1300-tallet, 11 fra 1500-tallet, 59 fra 1600-tallet og 595 fra 1700-tallet. De øvrige bygningene var fra 1800-tallet eller av uvisst alder.

Resultat registreringsdata

Den ene av de to 1300-tallsbygningene var tapt i brann etter lynnedslag i fjerde omdrev. 4 av til sammen 11 bygninger fra 1500-tallet er tapt siden oppstarten av MOV-programmet i år 2000, og 8 av 59 bygninger fra 1600-tallet er tapt i samme periode (12 %). 21 % av 1700-tallsbygningene er tapt i samme tidsrom. Selv om det akkumulerte tapet av 1600-tallsbygninger (12 %) og 1700-tallsbygninger (21 %) ligger godt under det akkumulerte tapet av 1800-tallsbygninger (28 %), er det verdt å merke seg at 13 bygninger fra 1600- og 1700-tallet er tapt på grunn av riving siste 10 år i disse kommunene.

Tabell 45 Tap av SEFRAK-bygninger med ulik alder. Tapsutvikling 1.-4. omdrev

BYGNINGSALDER	UNDERSØKT	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	REKET	TAP 4. OMD	REKET	AKK. TAP
1300-tall	2	-	-	-	-	50 %	-	50 %
1500-tall	11	36 %	-	-	-	-	-	36 %
1600-tall	59	7 %	-	2 %	2 %	2 %	-	12 %
1700-tall	595	15 %	3 %	3 %	1 %	2 %	2 %	21 %
1800-tall	5 272	17 %	5 %	5 %	2 %	5 %	3 %	28 %
Uvisst alder	1 519	20 %	5 %	4 %	2 %	3 %	1 %	29 %
TOTALT	7 458	17 %	4,7 %	4,4 %	1,9 %	4,2 %	2,5 %	28 %

Våningshus i Nittedal og Nord-Aurdal, ildhus i Saltdal og stabbur i Melhus kommune. Alle disse bygningene er datert til 1600-tallet i SEFRAK-registeret. Mindre enn 1 % av de 7 458 SEFRAK-bygningene som inngikk i undersøkelsergrunnlaget i år 2000, var eldre enn 1700. Av de 10 kontrollkommunene er det Nord-Aurdal som har størst andel bygninger fra før 1800 (17 %). Foto: ÅD/NIKU 2016/2015/2017/2018

6.9 Fredete samiske bygninger

Dette kapittelet omhandler fredningsbestemmelsen for samiske kulturminner eldre enn 1917 som virkemiddel for vern av samiske bygninger i Kautokeino. Selv om antallet undersøkte samiske bygninger i MOV-programmet er lavt, kan undersøkelsesresultatene likevel belyse forhold som det er nyttig å være oppmerksom på, også i andre kommuner med fredete samiske bygninger.

Samiske bygninger i undersøkelsen

To av kontrollkommunene, Kautokeino og Tromsø, har SEFRAK-bygninger som er identifisert som samiske bygninger av Sametinget. Tromsø hadde 8 slike bygninger i fjerde omdrev, og Kautokeino 19. Ettersom alle bygningene i SEFRAK-kontrollen er eldre enn 1900, omfattes de samiske bygningene i undersøkelsen av kulturminnelovens § 4, 2. ledd, som sier at samiske bygninger eldre enn 1917 er automatisk fredet. Fredningsbestemmelsen ble vedtatt utfra et behov for et mer omfattende vern av samisk kulturarv, som ble ansett som sårbar og truet.⁵³ Det betyr at de samiske bygningene både i Kautokeino og Tromsø har vært fredet i hele undersøkelsesperioden, også i hele første omdrev, selv om bevisstheten om fredning ikke nødvendigvis har vært til stede blant eierne.

Resultat registreringsdata

Ved oppstart av overvåkingsprogrammet i år 2000 omfattet undersøkelsesgrunnlaget for Kautokeino 40 samiske bygninger. 22 av disse bygningene er tapt. 7 av bygningene er tapt på grunn av forfall, og to av bygningene har ukjent tapsårsak. De øvrige 13 er tapt ved aktiv handling. Én bygning er revet, og de øvrige 12 er registrert med flytting som tapsårsak. Tapstallet er høyt, tatt i betraktning at alle bygningene var fredet på tapstidspunktet. I tillegg til høyt tapstall er syv av de 18 gjenstående bygningene registrert som truet, og 4 er sterkt truet.

Tabell 46 Fredete samiske bygninger i Kautokeino. Tapsårsak 1.-4. omdrev

TAPSÅRSÅK	TAP 1. OMD	TAP 2. OMD	TAP 3. OMD	TAP 4. OMD	TOTALT
Flytting	11	-	1	-	12
Riving	-	-	-	1	1
Forfall	4	3	-	-	7
Ukjent	2	-	-	-	2
TOTALT	17	3	1	1	22

Årsaker til bygningstap

Ettersom det er forbudt i henhold til kulturminneloven å skade eller flytte fredete kulturminner,⁵⁴ er det oppsiktsvekkende at 12 av 40 bygninger er flyttet og én er revet. De fleste av disse bygningstapene skjedde i første omdrev, det vil si mellom SEFRAK-registreringen på 1980-tallet og første kontrollregistrering i år 2000. I begynnelsen av denne perioden var kulturminnelovens bestemmelser om automatisk fredning av samiske kulturminner ganske ny, og antagelig ikke kjent for alle. Bevisstheten om hva bygningenes fredningsstatus innebærer, kan ha økt i de følgende årene, for i andre omdrev var det ingen bygningstap på grunn av aktiv handling. Deretter var én bygning flyttet i tredje omdrev og én revet i fjerde. At så mange som 7 bygninger i tillegg er tapt på grunn av forfall, og at 11 av 18 gjenstående bygninger er truet, kan tyde på manglende informasjon og oppfølging av

⁵³ Holme, Jørn (red): Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse. Økokrim 2005, s 53

⁵⁴ LOV-1978-06-09-50: Lov om kulturminner (kulturminneloven) § 3

fredete samiske bygninger. Sametinget, som er forvaltningsmyndighet for fredete samiske bygninger, kan med hjemmel i kulturminneloven iverksette tiltak for vern.⁵⁵

Sametingets registreringsarbeid

I de senere årene er det gjennomført en systematisk registrering av fredete samiske bygninger. Sametinget, som ble forvaltningsmyndighet for samiske bygninger i 2001, arbeidet i perioden 2000-2003 med å legge grunnlaget for en slik registrering,⁵⁶ og i perioden 2011-2017 ble det gjennomført et omfattende arbeid for å identifisere hvilke samiske bygninger som er fredet.⁵⁷ Registreringen følges opp ved at alle fredete samiske bygninger blir lagt i Askeladden, som en viktig forutsetning for Sametingets tilskuddsordning og et redskap for å følge opp samiske kulturminner og øke bevissthet og kunnskap om samisk bygningsarv. Sametingets tilskuddsordning til samiske kulturminner er et aktuelt virkemiddel. Tilskuddene på inntil 400 000 kroner går blant annet til registrering, restaurering, restaureringsplaner og skjøtselsplaner av samiske fredete og verneverdige kulturminner.⁵⁸ De undersøkte samiske bygningene i Kautokeino er små, enkle tømmerbygninger, som kan istandsettes uten store kostnader.

Flytting av samiske bygninger

Selv om det strider mot kulturminnelovens bestemmelse om bevaring på stedet for fredete kulturminner, kan det være aktuelt å gi dispensasjon til flytting. De 12 fredete bygningene i Kautokeino som er flyttet, er samiske stabbur (áiti). Dette er små, ettroms laftebygninger med inngangsdør på røstveggen, gjerne plassert rett på bakken i rekke med flere. De er bygd for mat, klær og utstyr under vår- og høstflyttingen og til bruk som sengebu om sommeren. Bygningstypen er lett å flytte. 5 av de fredete bygningene i Kautokeino er flyttet med eieren, 6 er flyttet til Kautokeino bygdetun og ett til Juhls sølvsmie, hvor det inngår i en museumsliknende sammenheng. Et slikt samisk stabbur har tradisjonelt vært knyttet til eieren som person, og ikke til en bestemt eiendom, og har dermed ofte blitt flyttet.⁵⁹ Selv om flytting kan representere et brudd, fordi bygningen løsriver fra den fysiske sammenhengen den har vært en del av, vil flytting av samiske stabbur representere kontinuitet i tråd med en kulturell praksis. Det er også grunn til å tro at bygninger som blir etterlatt og går ut av bruk fordi eieren flytter, lettere vil forfalle enn bygninger som blir flyttet med eieren.

Samisk stabbur i Kautokeino kommune, fotografert i 2005, 2010 og 2015, med tiltagende forfall. De samiske bygningene som inngår i dette overvåkingsprogrammet er fredet. På tross av dette er 22 av 40 bygninger som ble SEFRAK-registrert i Kautokeino på 1980-tallet revet, flyttet eller tapt pga forfall. Foto: Kulturminnekompaniet 2005, ÅD/NIKU 2010/2015

⁵⁵ LOV-1978-06-09-50: Lov om kulturminner (kulturminneloven) § 17

⁵⁶ Sametinget 2003: Vern og forvaltning av samiske byggverk. Hovedrapport

⁵⁷ Sametinget 2017: Orientering om automatisk freda samiske bygninger

⁵⁸ Sametinget (lest 28.05.20): <https://www.sametinget.no/Tilskudd-og-stipend/Tilskudd-til-samiske-kulturminner>

⁵⁹ Riksantikvaren: Askeladden (lest 05.06.20): <https://www.riksantikvaren.no/vare-digitale-tjenester/>

6.10 SEFRAK-registeret

Bygninger eldre enn 1850 er underlagt særskilt byggesaksbehandling, ved at tiltakssøknader i henhold til kml § 25 skal til uttalelse i fylkeskommunen (se kap 6.7). SEFRAK-dateringen er i mange tilfeller kommunenes eneste tilgang til opplysninger om bygningsalder.⁶⁰ Deler av informasjonen på de opprinnelige SEFRAK registreringskjemaene, blant annet bygningsalder, er digitalisert og koblet til Matrikkelen. Dette betyr at kommunene kan hente SEFRAK-registrerte opplysninger om bygningsalder fra ulike digitale kartløsninger i forbindelse med byggesaksbehandling. SEFRAK-registeret omfatter i prinsippet alle landets bygninger eldre enn 1900, samt nyere bygninger i områder der eldre bebyggelse har blitt massivt ødelagt.

I tillegg til SEFRAK-opplysningene i Matrikkelen, er de originale SEFRAK-registreringskjemaene for ca 170 kommuner skannet og gjort tilgjengelig for kommunene i den digitale arkivløsningen BraArkiv.⁶¹ SEFRAK-skjemaene inneholder den fulle SEFRAK-registreringen og kontaktfoto av bygningene. Opplysningene i SEFRAK-skjemaene representerer et tilfang av supplerende data for den kommunale byggesaksbehandlingen og er et viktig grunnlagsmateriale i forbindelse med kommunenes arbeid med kulturminneplaner. De originale SEFRAK-registreringskjemaene har dermed stor betydning som virkemiddel for bevaring av lokale kulturminneverdier.

Langt fra alle landets kommuner har fått skannet SEFRAK-skjemaene for kommunen. De originale papirskjemaene er for en stor del arkivert hos fylkeskommunen, og ettersom mange av disse skjemaene bare finnes i papirversjon, står denne kunnskapskilden i fare for å gå tapt. For å sikre SEFRAK-registeret som kunnskapskilde i byggesaksbehandlingen, bør det være en høyt prioritert oppgave å gjennomføre arbeidet med å skanne alle de originale SEFRAK-registreringskjemaene.

Kontrollregistrering av SEFRAK-bygninger på Kvaløya i Tromsø, på museumsområdet Gammalgård i Straumbukta. Ifølge foto og tekst på SEFRAK-skjemaet (neste side) hadde bygningen takpapp da den ble SEFRAK-registrert i 1992. Ved kontrollregistreringen var taktekingen endret til torv, og huset ble registrert med overflateendring. Foto: TW/NIKU 2016

⁶⁰ Sætren, Anne 2011: SEFRAK – død eller levende, i: Fortidsminneforeningens årbok 2011 (165. årgang), s 89-102

⁶¹ braArkiv er en digital arkivløsning med begrenset innsyn, eid og driftet av Geomatikk IKT AS.

SEKRETARIATET FOR REGISTRERING AV FASTE KULTURMINNER I NORGE - SKJEMA 1 APRIL 1980 (BOKMAL)

OBJEKT
Tromsø Folkemuseum

EIER
(tittel, navn, postadresse)

BRUKER
(tittel, navn, postadresse)

ARKIVPARTIER

1 KORTARKIV-NUMMER
2 FOTOARKIV-NUMMER
3 ØKONOMISK KARTVERK BLAD-BETEGNELSE
4 KOORDINATER (fylles ikke ut)

LOKALISERING

5 KOMMUNE
6 TOPOGR.BETEGNELSE
7 MATRIKEL-BETEGNELSE
8 BYGNINGSNUMMER (fylles ikke ut)

FUNKSJON OG MILJØ

9 EIENDOMMENS NAVN, DIALEKT/OFFISIelt
10 EIENDOMMENS VEG-/GATEADRESSE
11 OPPRINNELIG FUNKSJON (FORMÅL)
12 NÅVÆRENDE FUNKSJON (FORMÅL)
13 OPPRINNELIG SOSIAL MILJØSAMMENHENG
14 FORHOLDET TIL ANDRE HUS
15 FYSISK MILJØSAMMENHENG

REGISTRERING AV FASTE KULTURMINNER I NORGE
REGISTRERING AV HUS

Plass for fotografier

Plass for planskisse (1 ruteside = 1 meter)

44 VERNEVERDI

EGENVERDI		SOM DEL AV MILJØ		Vurderingen utført av	
Hay	Midd.	Hay	Midd.	Date	Underskrift
☐	☐	☐	☐	/	/
☐	☐	☐	☐	/	/
☐	☐	☐	☐	/	/

BYGGEMÅTE M. M.

17 UNDERBYGNINGENS KONSTRUKSJON
18 KJELLERENS/UNDER-ETASJ. UTNYTTING M. M.
19 YTTERVEGGENS KONSTRUKSJON
20 FASADEKLEDNING
21 TAKFORM
22 TAKTEKINGS-MATERIALE
23 ANTALL ETASJER
24 HØVEDMÅL I PLAN
25 ANTALL SKORSTEINER
26 PLANFORM (fylles ikke ut)
27 STILPREG (fylles ikke ut)

ALDER, VEDLIEHOLD, SIKRING M. M.

28 TIDFESTING/BYGGEGÅR
29 TILBYGGING/OMBYGGING
30 FLYTTING
31 REVET/BRENT/FALT I RUIN
32 VEDLIEKHOLD-SITUASJON
33 OFFENTLIGE TILTAK SOM KAN BERØRE HUSET
34 EIERS/BRUKERS MENING OM HUSET
35 FREDNING/SIKRING

FORSKJELIGE OPPLYSNINGER

36 KARTFESTET PÅ ØKONOMISK KARTVERK?
37 REGISTRERT/OPPMÅLT FØR?
38 ELDERE FOTOGRAFIER/TEGNINGER?
39 BRANNFORSIKRINGSSLEKAP
40 INNSKRIFTER, DEKOR M. M.
41 BYGGHERRE
42 BYGGMESTER/ARKITEKT
43 ANDRE OPPLYSNINGER

DENNE REGISTRERINGEN ER UTFØRT:

REGISTRERINGEN ER UTFØRT/SUPPLERT/JOURFØRT:

Signaler for kontrollfeltene:

V - rubrikken utfyllt, opplysningen sikker
- - - usikker/mangelfull
- . - mangler
- . . - rubrikken irrelevant

□ - fylles ut med kodesiffer
○ - fylles ut med kryss

Opprinnelig SEFRAK-registreringsskjema for fjøset på Gammelgård i Straumbukta på Kvaløya i Tromsø kommune (foto på forrige side). I perioden 1975-1995 ble papirskjemaer som dette fylt ut for rundt 500 000 bygninger og andre objekter over hele landet. SEFRAK-registeret er et viktig kildegrunnlag i byggesaksbehandling og i kommunal og fylkeskommunal planlegging. Opplysningene på de originale SEFRAK-skjemaene har betydning ved vurdering av kulturminneverdi, og SEFRAK-registreringene blir brukt som utgangspunkt for arbeidet med kulturminneplaner i kommunene.

7 Anbefalinger for fremtidig kulturminneforvaltning

TENDENSER I UNDERSØKELSEN	ANBEFALINGER
Lavere tapsandel for bygninger med kommunalt vern enn for øvrige bygninger.	Forsterket innsats i arbeidet med reguleringsplaner og kulturminneplaner i kommunene.
Mindre forfall på endrete bygninger enn på uendrete bygninger er en indikasjon på vern gjennom bruk.	Større mulighet for bygningsendringer og bruksendringer, særlig der hvor alternativet kan bli funksjonstømming og forfall. Samtidig er det viktig å tilstrebe at bygningsendringer ivaretar verneverdier.
Høy tapsandel og forfall på store driftsbygninger i landbruket.	Tilrettelegge for opprettholdelse av bruk, ved å øke muligheten for bruksendringer og bygningsendringer.
Økt tapstakt og mye forfall på sjøhus og naust.	Tilrettelegge for opprettholdelse av bruk, ved å øke muligheten for bruksendringer og bygningsendringer.
God tilstand for stuebygninger i seterområder med utstrakt fritidsbruk, men økt tap og forfall på uthusbygninger i samme områder.	Økt innsats på istandsetting av uthusbygninger på plasser i aktiv bruk, for å bevare en helhetlig miljøsammenheng i seterområdene.
Høy tapsandel for utmarksbygninger og marginale hustyper, som kvernhus og smie.	Økonomiske tilskudd til istandsetting, basert på en prioritering av verneverdige områder og av bygningstyper som er særlig utsatt.
Økt andel sterkt forfalne bygninger i utkantstrøk.	Stimulere til opprettholdelse av opprinnelig bruk og funksjon, basert på en prioritering av verneverdige områder og av bygningstyper som er særlig utsatt.
Mer enn halvparten av de samiske stabburene i undersøkelsen er tapt eller flyttet, til tross for at de er fredet.	Økt informasjon og bevisstgjøring om verdien av samisk bygningsarv. Informasjonsskriv til eiere. Tillate flytting av fredete samiske stabbur, i tråd med kulturell praksis.
1850-grensen for særskilt byggesaksbehandling i kml § 25 ser ut til å ha hatt effekt.	Påse at kommunene har gode rutiner for å sjekke bygningsalder i SEFRAK-registeret ved byggesaksbehandling.
SEFRAK representerer et viktig tilfang av opplysninger om eldre bygninger i byggesaksbehandling og i arbeidet med kulturminneplaner lokalt.	Skanning av de originale SEFRAK-skjemaene bør gis høy prioritet for å sikre SEFRAK-dokumentasjonen som en viktig kilde til kunnskap om kulturminner og vurdering av kulturminneverdi.

Før og nå

Naust i Samnanger kommune, 2014 og 2019. Naustet i Samnanger ble registrert som truet av forfall i 2014. I 2019 var bygningen istandsatt, med blant annet nytt panel og ny taktekkning. Tapet av sjøhus og naust er økende, og i fjerde omdrev ble nærmere 7 % registrert som tapt. Det er imidlertid også mange gode eksempler på istandsetting og oppgradering av disse bygningene. Foto: ÅD/NIKU 2014 og 2019

Naust på Bakkejord, Kvaløya i Tromsø kommune i 2011 og 2016. I 2011 ble naustet registrert som uendret, men sterkt truet. I 2016 var det istandsatt og ble registrert med C-endring (overflateendring). Foto: ÅD/NIKU 2011/2016

Detalj av samme naust som ovenfor. Bildene viser tydelig hvordan deler av den opprinnelige bordkledningen er bevart. Foto: ÅD/NIKU 2011/2016

Kilder

- BraArkiv, Geomatikk IKT AS: SEFRAK-registreringen. SEFRAK-skjemaer og foto
- Brekke, Arnstein 2016: Forstudie for kulturminneplan. Saltdal kommune
- Bø kommune: Kommunedelplan for kunst og kultur 2015-2027
- Bø og Sauherad kommunar: Interkommunal kulturminneplan for Bø og Sauherad 2016-2028
- Dammann, Åse, 2010-2014: Gamle hus da og nå. Kommunevise rapporter. Riksantikvarens vitenarkiv: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/176495>
- Dammann, Åse, 2015: Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger i 18 kommuner. Sammendragsrapport for Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram 2000-2014. NIKU Rapport 82. Riksantikvarens vitenarkiv: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/176495>
- Dammann, Åse, 2015-2019: Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner. Kommunevise rapporter. Riksantikvarens vitenarkiv: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/176495>
- Flora kommune: Handlingsplan for kulturminne. Vedlegg til kommuneplanens arealdel, 2017
- Flora kommune: Kommuneplanen sin samfunnsdel
- FOR-2011-11-09-1088: Forskrift om fredning av statens kulturhistoriske eiendommer
- Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket, FOR-2004-02-04-448
- Holme, Jørn (red): Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse. Økokrim 2005
- Kautokeino kommune: Kommuneplanens arealdel 2015-2025. Planbeskrivelse
- Kulturminnekompaniet 2000-2009: Gamle hus da og nå. Kommunevise rapporter. Riksantikvarens vitenarkiv: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/176495>
- Landbruksbygg og kulturlandskap. Nasjonalt utviklingsprogram. Sluttrapport 2013
- Landbruksdirektoratet: www.landbruksdirektoratet.no/no/tilskuddsbase
- Leden, Siv og Åse Dammann: Verneverdige kulturminner til Askeladden. Nittedal, Samnanger, Sandnes og Tromsø kommune NIKU Oppdragsrapport 142/2015
- LOV-1978-06-09-50: Lov om kulturminner (kulturminneloven)
- LOV-2008-06-27-71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)
- Melhus kommune: Kommuneplanens arealdel 2013-2025, Planbeskrivelse
- Melhus kommune: Kommuneplanens samfunnsdel Melhus 2025
- Melhus kommune: Kulturminneplan for Melhus kommune 2018-2022
- Miljødirektoratet: <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/>
- Nesbakken, Anneli, Åse Dammann, Joar Skrede, 2015: Effekter av ulike former for juridisk bygningsvern. I Kart og Plan 2015, Volum 108 (4) s 342-352
- Nittedal kommune: Kommunedelplan for kulturminner Nittedal kommune 2015-2019
- Nittedal kommune: Kommuneplan for Nittedal 2015-2027, kommuneplanbestemmelser
- Nittedal kommune: Kommuneplan for Nittedal 2015-2027, planbeskrivelse, arealdelen
- Nord-Aurdal kommune: Arealdelen til kommuneplanen, skriftleg del, 2014-2024
- Nord-Aurdal kommune: Kommunal planstrategi, 2012-2016
- Nord-Aurdal kommune: Samfunnsdelen til kommuneplanen 2011-2023
- Riksantikvaren 1979: Registrering av faste kulturminner i Norge. C Kodeliste for registrering av hus

- Riksantikvaren 2015: Veileder, NB!-registeret. Databasen for historiske byområder
- Riksantikvaren 2015: Veileder. Kommunalt verneverdige kulturminner i Askeladden
- Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/by-og-stedsutvikling/>
- Riksantikvaren: NB!-registeret: <https://www.riksantikvaren.no/vare-digitale-tjenester/>
- Riksantikvaren: SEFRAK: <https://www.riksantikvaren.no/sefrak>
- Riksantikvaren: Status for verneverdige kulturminner i utvalgte kommuner: <https://www.riksantikvaren.no/status-for-verneverdige-kulturminner-i-utvalgte-kommuner/>
- Riksantikvaren: Miljøovervåking og overvåkingsprogrammer: <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/miljoovervakning-og-overvakingsprogrammer/>
- Riksrevisjonen: Riksrevisjonens undersøkning av korleis Miljøverndepartementet varetek det nasjonale ansvaret sitt for freda og verneverdige bygningar. Dokument nr. 3:9 (2008-2009)
- Rundskriv T-3/00 fra Kirke- utdannings og forskningsdepartementet og Miljøverndepartementet
- Saltdal kommune: Kommunedelplan for Rognan sentrum, vedtatt 26.04.05
- Saltdal kommune: Kommuneplanens arealdel 2009-2013
- Saltdal kommune: Saksfremlegg, arkivsak 2011/802
- Sametinget 2003: Vern og forvaltning av samiske byggverk. Hovedrapport
- Sametinget 2017: Orientering om automatisk freda samiske bygninger
- Sametinget: <https://www.sametinget.no/Tilskudd-og-stipend/Tilskudd-til-samiske-kulturminner>
- Samnanger kommune: Kommunedelplan for kulturminne 2012-2020
- Samnanger kommune: Kommuneplan Samnanger kommune 2007-2017
- Samnanger kommune: Kommuneplanen sin arealdel 2017-2027. Føresegner
- Sandnes kommune: Kommunedelplan for sentrum 2011-2015. Vedtatt 06.09.11
- Sandnes kommune: Kommuneplan 2011-2025. Arealplan – bestemmelser og retningslinjer
- Sandnes kommune: Miljøplan 2011-2025
- Sandnes kommune: Vel bevart i Sandnes? Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes 2005-2017
- Statens kartverk, Geovekst: Kartgrunnlag
- Statistisk sentralbyrå (SSB): <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>
- Sætren, Anne 2011: SEFRAK – død eller levende, i: Fortidsminneforeningens årbok 2011 (165. årgang), s 89-102
- Tromsø kommune: Kommunedelplan for Stakkevollvegen-Tromsømarka, plan 229
- Tromsø kommune: Kommunedelplan for Tromsø sentrum, Sentrumsplanen, plan 225
- Tromsø kommune: Kommuneplan for Tromsø 2011-2022, planbeskrivelse, arealdelen
- Tromsø kommune: Vårt landskap, vår kulturarv. Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø, planprogram, 2016
- Valdres natur- og kulturpark: www.valdres.no

Vedlegg 1: Nøkkeltall 10 kommuner 1.-4. omdrev

Tabell 47 Nøkkeltall 10 kommuner. SEFRAK-bygninger. Tap 1.-4. omdrev

KOMMUNE	1. OMD	TAP		CA ÅR		CA TAP 5 ÅR		CA ÅRLIG TAP		2. OMD	TAP		ÅR	ÅRLIG TAP		3. OMD	TAP		ÅRLIG TAP	4. OMD	TAP		ÅRLIG TAP
Bø	803	111	14 %	18	31	4 %	6	1 %	692	29	4 %	5	6	0,8 %	663	21	3 %	0,6 %	642	22	3 %	0,7 %	
Flora	686	52	8 %	11	24	3 %	5	1 %	634	31	5 %	12	3	0,4 %	603	27	4 %	0,9 %	576	42	7 %	1,5 %	
Kautokeino	40	17	43 %	15	6	14 %	1	3 %	23	3	13 %	5	1	2,6 %	20	1	5 %	1 %	19	1	5 %	1,1 %	
Melhus	1 429	287	20 %	18	80	6 %	16	1 %	1 142	38	3 %	5	8	0,7 %	1 104	31	3 %	0,6 %	1 073	35	3 %	0,7 %	
Nittedal	351	75	21 %	20	19	5 %	4	1 %	276	16	6 %	5	3	1,2 %	260	11	4 %	0,8 %	249	5	2 %	0,4 %	
Nord-Aurdal	1 350	173	13 %	17	51	4 %	10	1 %	1 177	62	5 %	5	12	1,1 %	1 115	46	4 %	0,8 %	1 069	33	3 %	0,6 %	
Saltdal	464	73	16 %	12	30	7 %	6	1 %	391	18	5 %	5	4	0,9 %	373	20	5 %	1,1 %	353	12	3 %	0,7 %	
Samnanger	468	102	22 %	21	24	5 %	5	1 %	366	21	6 %	5	4	1,1 %	345	22	6 %	1,3 %	323	17	5 %	1,1 %	
Sandnes	781	235	30 %	20	59	8 %	12	2 %	546	33	6 %	5	7	1,2 %	513	29	6 %	1,1 %	484	21	4 %	0,9 %	
Tromsø	1 086	152	14 %	16	48	4 %	10	1 %	934	40	4 %	5	8	0,9 %	894	53	6 %	1,2 %	841	48	6 %	1,1 %	
TOTALT	7 458	1 277	17 %		370	5 %	74	1 %	6 181	291	4,7 %		55	0,9 %	5 890	261	4,4 %	0,9 %	5 629	236	4,2 %	0,8 %	

Tabell 48 Nøkkeltall 10 kommuner. SEFRAK-bygninger. Tap, tilstand, endring 4. omdrev

KOMMUNE	4. OMD	TAP		ÅRLIG TAP	GJENSTÅENDE	ENDRET	A-ENDRING		B-ENDRING		C-ENDRING		STÅR	TRUET		STERKT TRUET		
Bø	642	22	3 %	0,7 %	620	278	45 %	20	3 %	84	14 %	174	28 %	0	68	11 %	21	3 %
Flora	576	42	7 %	1,5 %	534	277	52 %	10	2 %	78	15 %	189	35 %	7	78	15 %	18	3 %
Kautokeino	19	1	5 %	1,1 %	18	1	6 %	0	0	1	6 %	-	0	0	7	39 %	4	22 %
Melhus	1 073	35	3 %	0,7 %	1 038	559	54 %	41	4 %	223	21 %	295	28 %	7	123	12 %	33	3 %
Nittedal	249	5	2 %	0,4 %	244	166	68 %	20	8 %	63	26 %	83	34 %	6	12	5 %	12	5 %
Nord-Aurdal	1 069	33	3 %	0,6 %	1 036	380	37 %	31	3 %	100	10 %	249	24 %	11	175	17 %	54	5 %
Saltdal	353	12	3 %	0,7 %	341	152	45 %	6	2 %	63	18 %	83	24 %	0	39	11 %	4	1 %
Samnanger	323	17	5 %	1,1 %	306	183	60 %	12	4 %	61	20 %	110	36 %	6	35	11 %	3	1 %
Sandnes	484	21	4 %	0,9 %	463	290	63 %	7	2 %	102	22 %	181	39 %	11	42	9 %	8	2 %
Tromsø	841	48	6 %	1,1 %	793	486	61 %	26	3 %	177	22 %	283	36 %	21	67	8 %	20	3 %
TOTALT	5 629	236	4,2 %	0,8 %	5 393	2 772	51 %	173	3 %	952	18 %	1 647	31 %	69	646	12 %	177	3 %

Tabell 49 Nøkkeltall 10 kommuner. Verneverdige bygninger. Tilstand 4. omdrev

KOMMUNE	Undersøkt	Truet	%
Bø	31	0	0
Flora	107	4	4 %
Kautokeino	0	0	0
Melhus	77	11	14 %
Nittedal	81	3	0
Nord-Aurdal	3	0	0
Saltdal	15	0	0
Samnanger	65	6	9 %
Sandnes	248	19	8 %
Tromsø	290	4	1 %
TOTALT	917	47	5 %

Vedlegg 2: Nøkkeltall 18 kommuner 1.-3. omdrev

Tabell 50 Nøkkeltall 18 kommuner. SEFRAK-bygninger. Tap, tilstand, endring 1.-3. omdrev

KOMMUNE	1. OMD			TAPT			2. OMD			TAPT			3. OMD			TAPT			ÅRLIG TAP	GJENSTÅENDE	ENDRET			A-ENDRING		B-ENDRING		C-ENDRING		STÅR	STERKT TRUET		TRUET	
Bø	803	111	14 %	692	29	4 %	663	21	3 %	0,6 %	642	254	40 %	17	3 %	77	12 %	160	25 %	12	13	2 %	55	9 %										
Eidskog	1 027	205	20 %	822	32	4 %	790	30	4 %	0,8 %	760	374	49 %	23	3 %	127	17 %	224	29 %	10	27	4 %	85	11 %										
Flora	686	52	8 %	634	31	5 %	603	27	4 %	0,9 %	576	218	38 %	11	2 %	57	10 %	150	26 %	9	21	4 %	55	10 %										
Fræna	920	196	21 %	724	22	3 %	702	26	4 %	0,7 %	676	378	56 %	43	6 %	118	17 %	217	32 %	7	31	5 %	49	7 %										
Gjerstad	588	33	6 %	555	11	2 %	544	28	5 %	1 %	516	184	36 %	29	6 %	56	11 %	99	19 %	2	13	3 %	25	5 %										
Holmestrand	477	45	9 %	432	16	4 %	416	24	6 %	1,2 %	392	219	56 %	13	3 %	69	18 %	137	35 %	4	4	1 %	21	5 %										
Kautokeino	40	17	43 %	23	3	13 %	20	1	5 %	1 %	19	1	5 %	0	0	1	5 %	-	0	0	3	16 %	4	21 %										
Melhus	1 429	287	20 %	1 142	38	3 %	1 104	31	3 %	0,6 %	1 073	498	46 %	28	3 %	183	17 %	287	27 %	17	25	2 %	95	9 %										
Nittedal	351	75	21 %	276	16	6 %	260	11	4 %	0,8 %	249	159	64 %	17	7 %	56	22 %	86	35 %	4	9	4 %	13	5 %										
Nord-Aurdal	1 350	173	13 %	1 177	62	5 %	1 115	46	4 %	0,8 %	1 069	278	26 %	28	3 %	71	7 %	179	17 %	8	77	7 %	194	18 %										
Saltdal	464	73	16 %	391	18	5 %	373	20	5 %	1,1 %	353	118	33 %	4	1 %	43	12 %	71	20 %	4	7	2 %	41	12 %										
Samnanger	468	102	22 %	366	21	6 %	345	22	6 %	1,3 %	323	154	48 %	12	4 %	60	19 %	82	25 %	8	1	0 %	26	8 %										
Sandnes	781	235	30 %	546	33	6 %	513	29	6 %	1,1 %	484	262	54 %	4	1 %	81	17 %	177	37 %	14	5	1 %	59	12 %										
Sarpsborg	1 655	230	14 %	1 425	76	5 %	1 349	74	5 %	1,1 %	1 275	741	58 %	38	3 %	245	19 %	458	36 %	23	26	2 %	86	7 %										
Skjåk	905	155	17 %	750	35	5 %	715	30	4 %	0,8 %	685	306	45 %	17	2 %	94	14 %	195	28 %	8	57	8 %	88	13 %										
Snåsa	517	64	12 %	453	13	3 %	440	11	3 %	0,5 %	429	211	49 %	8	2 %	62	14 %	141	33 %	9	5	1 %	37	9 %										
Tromsø	1 086	152	14 %	934	40	4 %	894	53	6 %	1,2 %	841	372	44 %	31	4 %	107	13 %	234	28 %	9	40	5 %	62	7 %										
Vega	439	26	6 %	413	15	4 %	398	9	2 %	0,5 %	389	182	47 %	6	2 %	68	17 %	108	28 %	4	14	4 %	28	7 %										
Totalt	13 986	2 231	16 %	11 755	511	4 %	11 244	493	4 %	0,9 %	10 751	4 909	46 %	329	3 %	1 575	15 %	3 005	28 %	152	378	4 %	1 023	10 %										

Vedlegg 4: Geografiske kategorier

Tabell 57 Vurderingsparametere. Geografiske kategorier

BØ	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
			Sentrum	5-6
			Periferi	1-4, 7-11

FLORA	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Florelandet/Brandsøya	301-318		
	Eikefjord/Bru (fjordene)	101-119		
	Kinn (øyene)	201-208		

KAUTOKEINO	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Galanito	2	Tettbygd	1
	Lappoluobbal	6	Spredtbygd	2-7
	Mazé	7		
	Mieronjævre	4		
	Soattefielbma	5		
	Kautokeino	1		

MELHUS	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Flå	13-15	Melhus kommunesenter	3-5, 11
	Horg	16-24	Øvrige tettbygd	9, 13, 18, 22, 26
	Hølonnda	25-30	Spredtbygd	1-2, 6-8, 10, 12, 14-17, 19-21, 23-25, 27-30
	Melhus	1-12		

NITTEDAL	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Øvre Hakadal	17-18	Tettbygd	2, 9, 12
	Nittedal for øvrig	2-15	Spredtbygd	4-7, 13-18

NORD-AURDAL	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Aurdal kirkesogn	18-23	Tettbygd	9-10, 15-16, 18
	Skrautvål kirkesogn	12-13	Spredtbygd	1-8, 11-14, 17, 19-23
	Svenes kirkesogn	3-4, 6-9		
	Tingnes kirkesogn	10-11, 14-17		
	Tisleidalen kirkesogn	5		
	Ulnes kirkesogn	1-2		

SALTDAL	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Nedre Saltdal	101-115	Tettbygd	105, 208
	Øvre Saltdal	201-209	Spredtbygd	101-104, 107-207, 209

SANDNES	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Høle	31-34	Tettbygd	1, 9, 17, 27
	Høyland	5-25, 35-36	Spredtbygd	5-8, 10-14, 19-26, 28-36
	Riska	26-30		

SAMNANGER	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
			Tysse tettsted	9
			Spredtbygd	1-8, 10

TROMSØ	OMRÅDER	SEFRAK-KRETS	TETT/SPREDTBYGD	SEFRAK-KRETS
	Gamle Tromsø by	102-127	Tettbygd	102-1501, 2030-2060, 4104
	Hillesøy	4101-4306	Spredtbygd	1502-2020, 2070-4103, 4201-4508
	Tromsøysund	202-3202, 4001-4005, 4401-4508		
	Ullsfjord	3301-3308		

Vedlegg 5: Listeførte kirker

KOMMUNE	LISTEFØRT KIRKE	OPPFØRT I PERIODEN	BYGNINGS NR	ASKELOADEN ID
Bø	Bø kyrkje, Bø i Telemark	1850-	165679687	83994-1
Flora	Eikefjord kyrkje	1650-1850	176628685	84076-1
Melhus	Hølonda kirke	1650-1850	184496941	84694-3
Kautokeino	-	-	-	-
Melhus	Horg kirke	1850-	184528053	84631-3
Melhus	Flå kirke, Sør-Trøndelag	1650-1850	184539284	84169-2
Melhus	Melhus kirke	1850-	184567334	84936-2
Nittedal	Nittedal kirke	1850-	151068235	85136-2
Nord-Aurdal	Strand kyrkje, Svenes i Nord-Aurdal	1650-1850	158022575	85015-1
Nord-Aurdal	Skrautvål kyrkje	1650-1850	158025671	85478-2
Nord-Aurdal	Aurdal kirke	1650-1850	158071266	83813-1
Saltdal	Øvre Saltdal kirke	1850-	188763677	85929-1
Saltdal	Saltdal kirke	1850-	188781705	85364-3
Samnanger	Samnanger kyrkje	1850-	194727836	85366-3
Sandnes	Høyland kirke	1650-1850	170085434	84704-3
Sandnes	Høle kyrkje	1850-	170182324	84692-1
Tromsø	Elverhøy kirke	1650-1850	190603881	84091-1
Tromsø	Hillesøy kirke	1850-	190771458	84575-3
Tromsø	Tromsø domkirke	1850-	190658880	85670-1
Tromsø	Tromsdalen kirke, Ishavskatedralen	1850-	190686078	85668-1

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 101
ISSN 1503-4895
ISBN 978-82-8101-246-2

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt.
14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00